

ARATÓSZTRÁJK.

Mutatóvány a Napkelet novellapályázatából.

ALKONYATKOR, úgy estebéd tájban, egy sovány, dologban elnyűtt, kajszajárású munkásember fordult be a szolnoki országútról a Püspöky gróf majorjába. Agyonmosott kék ing, zsákvaszonzól készült, szennyes nadrág és panyókára vetett, rozsdabarna színű, folt hátán folttal éktelenkedő kabát lötyögött, repkedett rajta. A fején a mélyen szemére húzott, pirospántlikás szalmakalap arról árulkodott, hogy ez az ember nagyon szereti az árnyékot.

A vándor sietve lépkedett a tanyaépületek felé, ahonnan a borjú-nagyságú, feketeorrú komondorok bősziült ugatással rohantak elébe. Azt lehetett volna hinni, hogy egy szempillantás alatt szétszedik.

— Kutyka te, mocskos! — szaladt ki a tanyából az ebek után egy nyolcesztendő kanászigyerek s a kezében levő karikásostorral feléjük csapott.

A hatalmas szelindekek megmagyarázhatatlan engedelmességgel ódalogtak vissza az öklömnyi emberke szavára.

— Nni! — nyomta meg a szót a kis kanász elégedetten, de még mindig a kutyákat figyelő, rendreutasító komolysággal.

— Mér nem kötitek meg az ilyen hamis ebeket, te! — kiáltott az érkező a rásandító gyerekre. — kötve kéne az ijét tartani! Accsuda, hogy a nadrágot le nem rágták rúllam.

A kis kanász nem felelt, de értelmes szemében ott ült a kérdés: hát akkor kikkel őrizném én a tanyát az ilyen jött-ment emberek ellen?

Rajta, a kutyákon és egy farka malacon kívül egy teremtet lélek sem volt a tanyában. A nagyok, a férfiak, asszonyok, épen ma álltak bele a búzába, mely a tanyaépületeken túl, a kukoricatábláktól élesen elütő foltokban sárgult mindenütt, amerre csak látott a szem. Az aratók a hatezerholdas urasági birtok legtulsó szélén jártak, ahová még a kutyaugatás sem hallatszott el.

— Hun vannak az aratók? — tudakolta a jövevény. — Az inokaiak?

— Arra a! — mutatott a távolba a kanászigyerek.

— Hun?

— Ahun az az akácfasor láccik.

Az idegen se szó, se beszéd, sietve indult el a mutatott irányba. Körülötte lehajtott fővel szerénykedett a pirosraérett búza, sok helyütt megdőltén a tavaszvégi esőktől, sok helyütt pipacsosan, búzavirágosan

A jövevény sokszor megállt s egy-egy kalászt morzsolt szét csontos, kérges markában.

— Szép búza — bólított. — Ennek bezzeg nem szorút meg a szeme, mint a miénknek. Még az Isten is jobban pártolja az urat.

A gabona rugalmasan surlódott szennyes nadrágjához; kövér fürjek röppentek föl előtte az egyik tábla szélén s a bukóra álló nap borostás állát és elszánt, kedvetlen arcát körülcirógatva, épen a szemébe nézett, akármennyire lesütötte is a fejét. A vándor ellenzöt csinált a kezével s ekkor meglátta az aratókat. Ott voltak a közelében. Lehettek vagy ötvenen; leányok, férfiak vegyesen. Elöl tizenöt kaszás vágta a búzát, csupa szép szál jászfajta paraszt; a kettőzők szanaszét a tarlón, ki csöndesen, ki hangosan. A hajnal óta tartó nehéz dolog alig látszott meg rajtuk. Az idegen leült a földre, mely a különösen forró júniusvégi naptól, így alkonyatkor, csak úgy öntötte magából a meleget és úgy nézte az aratókat.

— Ezek se dógoznak hónap, fogadom — mormogta, mikor már jóideig nézte őket.

Egyik kaszás a közelében fenni kezdte a kaszáját. A jövevény odalépett hozzá:

— Aggyisten. Hát mén a dolog, földi?

Ez nem kérdés volt, hanem megállapítása annak, hogy jól megy. A kaszás, akit megszólított, egészen fiatal ember volt, bár az ingujjából kimeztelenedő karjára tetovált kék szív arra mutatott, hogy már katonaviselt.

— Osztán hányan vannak kendtek ehhez a nagy földhöz? — kérdezte most az idegen, minthogy a legény csak ühümgetett az előbbi szóra.

— Inokárul harmincan gyöttünk, az uradalombul meg huszonötven dógoznak — felelte a legény, beszédközben is folytatva a kaszafenést.

— Ugy — csodálkozott az idegen — hát az uradalombul csak ennyien vannak?

— Ennyien. A fősőmajorba is az idevalók dógoznak.

Az idegen egészen szembefordult a legénnyel és összeráncolta a homlokát, mint aki nagyon fontos dologgal akar előhozakolódni.

— Ott ugyan nem dógoznak, földi — mondta lassan, nyomatékosan. — Ott reggel óta áll a munka.

A legény abbahagyta a kaszafenést erre a hihetetlennek tetsző hírre.

— Mér? — kérdezte őszinte csodálkozással, nem tudván fölélni ésszel, hogy micsoda rendkívüli ok lehet az, amely miatt még az aratásnak is meg kellett állnia.

— Hát azér, — vágta rá az idegen, mintha ezt a kérdést már várta volna, — mer ott kiütött a sztrájk. Azér a részér, akit ott fizetnek, nem dógozunk.

A kaszás nem értette, hogy mit jelent az a sztrájk, de nem kérdezte meg. Sokkal inkább érdekelt az, hogy mekkora részt kapnak hát a felsőmajorbeliek. A jövevény megmondta.

— Hásze' mi is csak ennyit kapunk! — vont vállat a legény.

— Bolondok is kendtek, ha ennyiér dógoznak! — kiáltotta hevesen, mérgesen a szalmakalapos. — Mer mér? Azér, hogy az uradalom hizzon! A gróf bezzeg elszórja azt, amit az ispánnyai el nem lopnak. Ezér dógozzon a szegény ember?

A hangos, kemény beszédre a szomszédos kaszás is felfigyelt. Az is fenni kezdte a kaszáját.

— Reggeltől estig töri magát az ember — folytatta az idegen — osztán mégis alig esik annyicska, hogy élhessen. Öt esztendeje is ugyanennyi vót a bér, peig azóta má mennyivel drágább lett minden. A rész meg csak annyi, amennyi vót. Persze, ezen nem gondókoznak az urak.

— Való igaz — hagyta rá a legény elgondolkozva — de hát mit tehessen a szegény?

A szalmakalapos elébeállt.

— Mit tehessen? — zúdult föl ádáz haraggal. — Hát odaát Békésbe mit tesznek? Összefogott a dógozó nép, oszt követeli a jobb bért. Ha nem aggyák, egy kasza se mozdul. Itt is így kéne. Maj akkó eszükre térnének, ha nem lesz, aki learasson.

Most már a kaszások közül többen odafigyeltek.

— Hallgassuk má mink is, hogy miről beszél ojan mérgeessen az az idegen ember!

Csakhamar tízen-tizenketten állták körül a beszélőt. Hárman az uradalomból, a többiek Inokáról, a nyolc-tízholdas gazdák fajtájából. Emezek csak pótolták a részességgel azt, amit tenyérszéli földjük hozott s ez a csöppnyi «van» már jóval lejjebb szállította bennük a pénz után való olthatatlan vágyakozást, mint a nincsetlen, földről csak álmodozó uradalmi cselédnépben.

— De nem lehet ám az, amit kigyelmed beszél — felelt vissza a lázítószavú idegennek az aratógazda, egy negyvenesbe járó, nagyon értelmes szemű parasztember, aki már huszonöt esztendeje részeskedett az uradalomban. — Mer mi lesz, ha nem mink takarítunk be? Betakarít más. Ember van sok másutt is. Akkó azokat híjják ide. Osztán mit eszek én akkó télen?

Ez a beszéd oly kérlelhetetlenül igaznak tetszett, hogy az inokaiakban egy csepp kétség sem maradt a munka kényszerúsége felől. Az ám, ha más takarít be, más eszik!

A szalmakalapos nem engedte magát ily könnyűszerrel legyőzteni.

— Hát kendtek eléglik, amit az uradalom ad?

— Jobb vóna, ha több vóna, de ha nincs, kivel szálljunk pörbe? — okoskodott az aratógazda.

— 'Sz ép ezt beszélem! — kapott a szón a jövevény. — Odaát a fősőmajorba is letették az emberek a kaszát. Ott má sztrájkol min-

denki. Ha mosmá kendtek is mellénk állnak, akkó nagyon nagy darab földön nem mozdul meg senki, ameddig az urak meg nem aggyák a követelt bért. Mer észbe köll venni, hogy nemcsak errefelé, hanem Békésbe is megállt ám a munka!

Ez a beszéd az uradalmiakat már nagyon szíven találta. Hogy-hogy? Hát a felsőmajorban, ahol csupa rokon, atyafi, ismerős arat, így cselekedtek a dolgozók? Lehet-e az ő sorsvetésük mellett egykedvűen elhaladni?

Az egyik uradalombeli kürtöt csinált a tenyerével s úgy kiáltott a távolabb dolgozók felé:

— Hé! Hé! Gyertek csak hamar!

Az aratók odagyültek a szalmakalapos köré, aki előtt most már egyszerre világossá lett, hogy hogyan kell megfogni legalább az uradalmiakat.

— A fősőmajorba is így vélekedtek az emberek! — kezdte, mintha csak folytatni akarná, lassan, gondolkozva eresztve a szavak fülánkját a kinyilt lelkekbe. — Mer hát ott se elég, aki másutt is kevés. Elmentek hát az ispány elébe, oszt megjelentették neki, hogy fordút az idő, úk meggondóták, nem dógoznak a régi bérér. Az ispány meg, ahelyett, hogy megajálotta vóna a nagyobb bért, aszonta, hogy maj csendőrt állít a hátuk mögé, osztán maj dógoznak akkó. Ezek meg neki-szilajodtak erre a beszédre, hogy aszongya, maj megláttyuk, dógozunk-é akkó is, ha eccer nem akarunk. Mára hajnalba kigyütt a csendőr, körülfogta a tanyát, én meg ideszalattam hírt hozni.

— Még ilyet! — csodálkoztak és szörnyűködtek az uradalombeliek. — Osztán mink még csak nem is tudunk rúlla!

A szalmakalapos most az inokaiakat figyelte, hogy vajjon ezekre milyen hatással van ez a hír, de nem tudott róla megbizonyosodni. Époly csöndesen, egykedvűen hallgatták a szót, mint az előbb. Hiszen nekik sem rokonuk, sem ijuk-fijuk a felsőmajorbeliek között! Nem az ő vérüket hajtja, lökdösi dologra a csendőr!

— Mosmá láthattyák kendtek is, hogy kendtek se maradhatnak el a fősőmajorbeliek mellül — fordult hát tulajdonképeni célja felé a szalmakalapos. — Szedelődzködjének hát valamennyien, gyerünk az ispány elébe, mongyuk meg a szemibe, hogy mink se dógozunk addig, ameddig nagyobb bért nem ad.

A beszélő az inokaiak felé sandított, hogy mozdulnak-e a cselekvésre nyomban kész uradalmiak után.

— Hát osztán, ha aszongya, hogy nem követölhetünk többet, mer hogy ennyiér szerződünk? — vallott szint az inokaiak közül az egyik legény, mintegy kinyilatkoztatva, hogy a nagyobb bért ők sem vetnék meg, de csak úgy, ha nem kell érte hajbakapni a csendőrről.

— Akkó nem állunk dologba, — válaszolt a szalmakalapos. — Maj eszükre térnek úk hamar. Mihelyest láttyák, hogy a szegénység

egyed akar, oszt csakugyan nem indul meg másképp a dolog, muszáj nekik meghajlani.

— No-no. Csakhogy jut ám csendőr ide is, ha a fősőmajorba jutott! — nyílt ki az aggodalom az aratógazda szívében.

— Nincsen annyi csendőr, amennyi mós köllene az uraknak, hogy a zablát a szájunkra tehessék — próbálta ellensúlyozni a gazda szavát a szalmakalapos. — Meg osztán nem köll mingyár megijedni, ha kakastollat lát is az ember. Gyerünk csak, emberek, az ispány elébe!

— Mennyen, aki akar, de én ugyan nem vészeksek senki fiával ezér — ütött pártot nyíltan az aratógazda. — Én állom, amennyiér szerződtem.

A szalmakalapos meghökkenve nézett az arcába, ahonnan két nyugodt, józanul okos szem bámult vissza rá. A kövéren termő messzi síkok békéje ült most ebben a szemben. A földimádó paraszt első éhsége lecsillapodott már; ez az ember forrongás, harag, kötözködés nélkül akart szerezni.

— Akkó mi se — csatlakoztak a tekintélyhez az inokaiak.

A szalmakalapos éktelen haragra lobbant:

— No má, ezt mégse hittem vóna kendtekrül. Amoda a másik majorba az emberek vérük hullásával harcolnak a többi szegénnyel, kendtek meg befogják a fülüket a jajgatásukra. Mer a nép most egyetlen jaj. Aki nem hallja, az kiszakadt a népbül. Aki nem segít a többieknek most, az maga is aztat kívánja, amit az urak.

Ez már kemény vád volt s nagyon zokon esett az inokaiaknak.

— Ugyan, mit beszél má! — tiltakoztak haragosan. — Má hogy fognánk mink az urak mellett! A kezünk után élünk mink is.

— No-no — csittult a szalmakalapos — nem is ebbe ellenkezek én. Csak abba, hogy aki mos nem áll mellénk, az nem a szegénnyel tart. Mos, mikor a nép egyetlen jaj!

Ez a két utolsó szó nagyon tetszhetett neki, mert még egyszer ismételte:

— Értik kendtek? Eggyetlen jaj.

A nép nyomorúságának és a közös sorsnak hánytorgatása az inokaiakra sem tévesztette el hatását. Lám, a felsőmajorbeliek is próbálkoznak meg az uradalombeliek is próbálkozni akarnak, hát szégyen volna magukra hagyni a bajban. Akkor csakugyan igazat mondana ez az idegen, hogy kiszakadtak a többi közül.

— Gyerünk, emberek! — kiáltott újra a szalmakalapos, gyakorlott szeme meglátván, hogy az inokaiak már kapdosnak a kivetett horog után. — Gyűjjön, gazduram!

— Má, hogy mennék! — fortyant fel az aratógazda. — Engem ugyan ne vezessen az óromnál fogva cucilista. Mer az úgyse lehet, akit ezek akarnak.

— Micsoda nem lehet? — ütközött meg az idegen e határozott ellenálláson.

— Akit kendtek akarnak. Hogy aszongya, el köll venni az uraktól a földet. Meg hogy nem az a rend köll, aki mos van, mer e nem jó. Hát akkó milyen legyen, ha e nem jó? Hiába kérdem, kee is csak habog, hogy milyen lenne hát a jó. Hogy mennyek hát akkó az olyannal, aki maga se tuggya, hogy mi köll? Próbálkoztak mifelénk a cucilisták má mások is, de én túllem a Tiszának mehet, ahány csak van.

A szalmakalapos meghátrált a támadás elől:

— Errül maj csak akkó vitázok, ha visszakerütünk. Mennyünk emberek!

Az inokaiak vállrándítva mozgolódtak, mintha csak ezt gondolták volna: iszen meg lehet próbálni; az itteniek se cselekszenek máskép.

És csakugyan majdnem mindannyian követték a szalmakalapot. A gazda csak negyedmagával maradt a tarlón.

— Hát te mér nem mégy velük, Andris? — kérdezte bosszúsan azt a legényt, aki tetovált kék szívvvel jött haza a katonaságtól.

A legény vállat vont és egy ideig a csizmája orrát nézte.

— Nem lesz ennek jó vége, aszondom, — szólt aztán csöndesen.

— Nem hát — kapta fel a szót a gazda. — Maj ide is kigyün a csendőr, belékkötözködik, egy-kettő megbukrosodik, a csendőr meg beléklü.

— Sz' ép a. Azér nem mék közébük. Eccer má elég vót.

A gazda tudta, hogy mire céloz. Ez a legény a mult tavasszal, éjtszakánként egyre-másra csátkálta a tiszai halat, amelyet pedig Szolnoktól Csongrádig a szolnoki halászmester árendált. A csendőr meglepte a tilos mesterségben s hajtani akarta maga előtt a község házára, de a szálás legény kicsavarta a tömzsi kis csendőr kezéből a szuronyos puskát és egészen a faluig zavarta a menekült lövésre emelt fegyverrel. Félésztedeig raboskodott Süveges Nagy Andris ezért a virtuskodásáért odabenn a szolnoki fogdában s a magánzárka fojtott levegője egy kissé lehűtötte lobogó vérét.

— Én nem tom, hogy hogy is tudta megvenni az eszuket ilyen egyszerre az a gyütt-ment ember? — duzzogott az aratógazda.

— Az ám, nagyon értett a nyelvükön — bölintott rá Nagy Andris. — Eccerre kantáros lett valamennyi.

A gazda leült a földre és rágyujtott a garasos cseréppipára.

— Várjuk meg na, mire mennek!

Az ispánlak felé igyekvő aratók már beértek a tanyába és szótlanul huzódtak tovább a pirosserepes ispánlak felé, melynek kéményéből nyílegyenesen szállt fölfelé a vacsora füstje a gyöngyszínű égbe. A nap már a jegenyék sudaráról is ellebbent, hűvösödött, sötétedett, már hosszú árnyék szaladt az emberek után. Az uradalmi artézi kút vize folyvást csobogott, fehérszórú, megtögyelt tehének ittak a vályújánál s az ispánlak kertjéből az esti locsolástól felfrissült verbénák és teljes szegfűk jószaga messzire szétáradt. Az emberek az iroda felé kerültek; nehéz csizmáik alatt visszhangosan kopogott az ámbitus

teglája. Az ispán már vacsorázott, konyhájából sülő hús sercegése hal-latszott s a kis parasztszolgálo a tűz melegétől kipirult arccal báméskodott a sok emberre.

— A tekintetes úrral vóna beszédünk!

— No, mit akartok? — lépett ki az ispán az ámbitusra.

Vállas, zömök ember volt, szótlan, nehezen hajló. A cselédek féltek tőle, mert a kis botlást is keményen büntette.

— A rész irányába gyüttünk, tekintetes uram — kezdte a szalmakalapos levett kalappal.

— Miféle rész irányában?

— Forgattuk magunk közt az aratás dógát, meg hogy kinek mi esik, de hát nem jó lesz az, instállom, úgy, ahogy van. Mer a rész kevés, a napszám is csak akkorka, mint ötesztendeje...

— Hát a termés nem ugyanakkora? — harsant fel az ispán, egyszerre átértve, hogy ezeket az embereket valaki sztrájkra bujtogatta.

A szalmakalapos nagyot nyelt. Kénytelen volt beismerni, hogy öt esztendeje még nagyobb termés volt, mint az idén.

— Csakhogy azótátul má minden drágább lett, tekintetes uram. A rész se maradhat hát annyiba.

— Szóval, kendtek, nagyobb bért akarnak — vágott közbe az ispán és szeme rátapadt a szalmakalapos sovány arcára.

— A fősőmajorba is többet kérnek a részesek — folytatta a szószóló — hát mink se dógozunk kevesebbér.

Az ispán egy lépést tett hátrafelé.

— Kendtek az uradalommal szerződtek, nem pedig velem — mondta felcsattanó hangon — s nekem nincs jogom megmásítani ezt a szerződést. Annyit azonban mondhatok, hogy meg ne próbálják kendtek a sztrájkot, mert csendőrökkel vitetem el azt, aki megszegi a szerződést és holnap munkába nem áll.

Sarkonfordult és otthagya a részeseket.

— Ez ugyan jó' kifizetett minket — morogtak az inokaiak. — Komisz ember e! Nem hajt ez a szép szóra!

No-no, maj enged ú hamarosan, csak tegyük le a kaszát, vellát! — öntötte az olajat a tűzre a szalmakalapos. — Maj másképen beszél ez akkó'.

Az uradalmiaknak nem kellett biztatás. Az ő helyüket már kijelölte a felsőmajorbeliek sorsvetése. Ha az apa, a fiú, a sógor harcol a jobb sorsért, szemet lehet-e hunyni ez előtt?

De lám, az inokaiak erősen huzódóztak. Magukban szép csöndesen fontra tették a keménymarkú csendőrt meg a bizonytalan nagyobb bért és íme a fonton a csendőr nyomott többet.

— Má én nem bánom, csinájjon mindenki ahogy teccik neki, de én nem akadékoskodok tovább — jelentette ki az egyik inokai. — Engem ugyan ne döföjjon dologra csendőr!

Az aratók most már nyiltan két pártra szakadtak, hiába kísérelte

meg a szalmakalapos, hogy a nagyobbik pártot, az inokaiakat is megnyergelje. Rá sem hederítettek, akármit beszélt is s a két párt közé neheztelés és bosszankodás fészkelte be magát.

Vacsora alatt staféta jött az ispántól : az úr az aratógazdát hívatta.

— Árulkodni híjják — gondolták az uradalmiak és mialatt oda-járt, a szalmakalapos tanácsára elhatározták, hogy holnap, ha csakugyan kijő a csendőr, a felsőmajorba vonulnak át. Ott legalább együtt lesznek a maguk fajtájával.

Mire a gazda visszakerült, az emberek már aludni készültek. Máskor nyerítő nevetés, sok vaskos tréfa és csintalan beszéd közt folyt a szálláskeresés a boglyák, tavalyi kazlak körül, most az asszony nép is csöndes, komoly, ráncolthomlokú maradt. A gazda is komoran jött vissza és a szalmakalapot kereste a szemével. Ott feküdt az az inokaiak mellett, ócska kabátját a feje alá gyűrve. Nem aludt, hanem a csillagos eget nézte, ahonnan tisztán, rendíthetetlennek látszó mozdulatlansággal sugárzott le a túlvilági béke a háborgó földi emberekre.

— Jó, hogy ébren találom kendet — telepedett le mellé az aratógazda — legalább mingyár szót érthetünk. Az ispány úr faggatott, hogy hunnét gyütt elő kigyelmed.

A szalmakalapos a félkarjára könyökölt.

— Nem to'm, mondtam, de nyilván a fősőmajorbul gyütt — folytatta a gazda, nem várva feleletet az előbbi kérdésre. — Hogy aszongya, kee bizonyosan cucilista, mer ezektül bukrosodtak meg a fősőmajorbeliek is.

— Avvagyok . . . cucilista — ismerte be a szalmakalapos és egészen felült fekvőhelyzetéből.

— Akkó hát jó gondóta az úr. Meg én is.

Az aratógazda elhallgatott.

— Hát osztán? — sürgette a szalmakalapos. — Mást nem mondott az ispány?

A gazda végignézett a földönfekvőkön, hogy alszanak-e valamennyien.

Aszonta még — hajolt közelebb a jövevényhez — hogy elsőbb is kendet aggya a csendőr kezire, ha hónap kigyünnek.

A szalmakalapos féktelen dühhel, káromkodva ugrott föl :

Ajjas, bitang, úri csamangó . . . hát nincs más fegyvere én ellenem? Megfogat a csendőrrel, hogy belémfujtsa aztat, ami az igasság! Mer ha szegény ember többet követöl, akkó kevesebbet lehet lopni.

Teletorokból ordított, káromkodott. A félálomba lévő aratók közül öten-hatan is felébredtek méregtől tajtékozó hangjára.

— Még az ijen díványon hüsslő herejóság akar engem megfogatni? — dőlt belőle tovább a szitok. — Engem, aki többet dógoztam, mint amennyit ű aludt! Hanem megájj! nagyon megjáród te énvelem!

— Nyughasson má kee — szóltak rá a fölvert aratók. — Esszikrát se tudunk alunni ettül a zajgástul.

— Nem is vóna szabad alunnotok — reccsent rájuk a szalmakalapos valamivel mégis csöndesebb hangon. — Mikó a szegény embert bántják, nektek is mellette kéne fogni. Föllázadni, megfogni a vasvellt, osztán gyerünk az urakra. Hajjaj, ha a szegény ember másforma vóna! Hun vónának má akkó!

— Sehun se — ütötte föl fejét az aratógazda. — A szegény ember gyámoltalan, nem tud csak a földhöz. Hogy tunná hát eligazítani a világ sorát? Ugy járna, mint szent Pétör a mesébe, mikó Uristen lett egy napra.

A felébredt aratók göcögtek: no, az István bácsi ugyan jó letorkózza ezt az idegen embert!

— Kee se tuggya, mit beszél — fordult a szalmakalapos a gazda ellen, láthatólag bosszankodva, hogy ezek előtt az emberek előtt semmiféle tekintélyre nem tud szert tenni. — Hásze' nekünk épen a köllene, amihez a szegény is tud. A föld. Ezt köllene elvenni az uraktul. Mingyár más vóna akkó a világ ábrázatja.

Ez a beszéd már tetszett az aratóknak. Felosztani a földet; ez bizony jó volna! Ha azt mondják a tízholdas gazdának: István bácsi, daraboljuk szét a földet, akkor kendnek is több jut tizenöt holddal, István bácsi gondolkozás nélkül rábólint, hogy akkor már csakugyan osszuk. A szalmakalapos jól tudta, hogy csak ezt a bűvös szót kell beleerőltetni a józan és nehezen hevülő paraszti fejekbe s már lángol az ember.

— Mer igazság-e az — folytatta hévvel a szalmakalapos — hogy itt hatezer hód föld egygyé, mink meg ötvenen hiába dógozunk, csak akkorka föld jut ki, amekkorka hóttunk után a koporsónak köll? Hát igazság e?

Az emberek magukban kivétel nélkül elismerték, hogy ez nem igazság.

— Csakhogy a szegény ember olyan, mint a vak ember. Itt van előtte a sok föld, mégse láttya. Belegyőződik, hogy ennek így köll lenni, hogy igavonó legyen egész életibe, az urak meg nyomják, húzzák, puszticcsák. Akár a barmot. Peig hát kinek van ehhez a földhöz több jussa? Az uraknak-e, akik egy keresztülszálszalmát se tesznek odébb vagy a szegénynek, aki hóttáig dógoz benne?

Erre sem válaszolt senki. A szegény ember jussát mindenki nagyobbra tartotta.

— Osztán mégis mi a köszönet a dógunkér? — emelkedett újra a szalmakalapos hangja. — Vetnek egy kis ocsút, kigyugják vele a szemünket, úk meg pazérolnak, élük világukat. A szegénység meg nyomorog. A sok selyem, a sok hintó, a pénz, mind az üvék. Osztán mégis, mikó nagyobb részt követelünk, aztat se aggyák.

— Nem hát! Mer a szegénység még ebbe se eggyez. Ebbe se tud egy akaraton lenni! — szólt közbe egy uradalmi legény.

— A számbul vette ki kee a szót! — villant az ismeretlen segítőtárs felé a szalmakalapos tekintete. — Nem eggyezünk ebbe se, ez a

szegény ember baja. Mikó odaérnénk, hogy no, mosmá fogjunk össze, osztán harcójjunk azér, ami a mienk, úgy cselekszünk, mint eb az anyjával. Marakszunk. Pedig mi lenne, ha a szegény ember csak eccer is felokosonna? Hajjaj! mi lenne! Próbájják meg csak eccer kendtek!

Az aratók mozgolódtak; zörgött alattuk az ó-szalma. A világosság, a nap mindent valósággá meztelenítő fénye mellett a tisztánlátás és az okosság itt az úr; a csillagos éjtszaka fantáziát hoz és szédületet. Csakugyan meg kéne próbálni! — lebbent meg a fantázia szárnya — talán akkor másmilyen lenne ez a keserves világ, amely olyan nagy ellensége a szegénynek.

— Próbájják meg — uszította inkább az inokaiakat a szalmakalapos — gyerünk együtt valamennyien. Meglássák, olyan rettentő szép világ lesz itt, amilyen eddig csak a mesébe vót. Lessz mindenkinek főggye... sok... nem köll a máséér nyúnni magát. A maga főggyit arattya ilyenkö mindenki.

— Hát akkó az urakét ki arattya? — ütközött bele az aratógazda legjózanabb feje a túlon túl gyönyörűnek festett képbe.

— Azok is maguk arattják a magukét. Mer azoknak se lessz több, mint másnak.

— De má ebbe nem hiszek. Ez nem lehet ebbe az életbe.

— Ha mondom!

Az aratógazda nem engedett a maga igazából s a szalmakalapos álmodozását egy-kettőre kiforgatta minden valószínűségéből. Annak a világnak eljövételét, amelyet az idegen eljűk rajzolt, a mai világba belegyőződötteknek józan ésszel nem is lehetett elképzelni, de a szalmakalapos gondoskodott róla, hogy ezeknek a józanoknak is mozgásba hozza a fantáziáját.

— Gondójják fel csak, kendtek, hány úr lehet olyan, akinek most ilyen nagy darab főggye van! Nincs háromszáz se. Ha ezektől elveszük a fődet, moccanni se mernek többet. Mer mit tehet háromszáz ezer meg ezer ellen? Hiába ellenkeznének. Ha mosmá nem akarnak épen úgy dógozni, ahogy mink, akkó rá tunnak-e kényszeríteni, hogy az ú főggyüket is mi fogjuk föl? Ugy-e, hogy nem. Csendőrt meg katonát se állíthatnak ellenünk, mer azok is kapnak a fődből, azok nem gyűnnek ellenünk. Csak eccer mozdújjon meg a nép, mingyár más világ lesz itt!

Az aratók csakúgy itták az ígélet földjéről szóló mesét, amely káprázatos volt, boldogan vakító s így, az éjtszaka csendjében olyan közelinek tetsző, hogy csak nyulni kellett érte és leszakítani. A felsőmajorban is ezt akarják az emberek. Békésben is, holnapután talán már az egész országban. Ugy lehet, egy-két hét alatt meg is változik a világ arculata. Milyen más lesz akkor ez a világ!

— Eccer má a szegénynek is földerül hát!

A józan paraszti koponyákat egészen meghódította a szalmakalapos beszéde. A föld, az imádott föld! ujjongott bennük az elrugaskodott lélek, mely a képzelet szárnyán merészen lendült tovább az új

világ felé. Nem a nagyobb bér kellett nekik; ez kevés volt már. A föld, amelyen elnyulva feküdtek, amely a búzát öntötte; a zsiros, jóltermő, eke alatt barnán forduló, sohasem elég föld, az asszonytól, gyerektől, életről is kedvesebb. A minden.

Az ispán pitymallatkor hiába lovagolt ki megnézni, hogy folyik-e az aratás.

— Nem dógozunk! — vágott feléje nyersen, ellenségesen az aratók szava.

II.

Még tíz óra sem volt, mikor az ispánlak felől megvillant a csendőrszurony. Az aratók a cselédépületek körül szétszóródva forgatták a kézről-kézre járó pálinkáspoharat s épen arról tanakodtak, hogy át kellene menni a felsőmajorba, megtudni, hogy ott mit cselekszenek az emberek.

— Azokhó igazoggyunk — hangoskodtak az uradalmiak — azok má többet próbáltak!

Négy legény indult is nyomban. Az ispánlak felől érkező két csendőr legelőször is ezekbe ütközött.

— Megájj! — kiáltott a legényekre a vénebbik csendőr. — Hová mentek? Kik vagytok?

— Mi közöd hozzá! — szólt vissza hetykén az egyik legény.

A csendőr káromkodva kapta le a válláról a puskát:

— ... Felejj, hogyha én kérdem!

Odaugrott a legények közé és irgalmatlan fekete szeme dühösen szikrázott bele a visszahőkölő Süveges Nagy Andris pálinkától kissé keresztbeálló szemébe.

— Bee! — öltötte ki rá a nyelvét Andris.

A legények csúfondárosan röhentettek, de a röhögés fele oda-fagyott a torkukba. A csendőr felemelte a kezét és visszakézből, látszatra egészen könnyedén rácsapott Andris csúfolódó szájára. Valami fogás-féle lehetett ez az ütés, mert a nagydarab legény tele zsák módjára esett össze s az orrából, szájából patakzott a vér. A csendőr nyugodtan lépett rajta keresztül és a zubbonya felső zsebéből kihúzta a noteszát.

— Hogy hínnak tikteket! — mordult a teljesen megrökönyödött három legényre.

— Engem? — kérdezte megrebbenő szemmel az, amelyik legelől állt.

— Hát! Nem is az apádét kérdeztem — ordított rá a csendőr.

— Tülkös Mónus Józsepnek — felelte gyorsan és meglepő készséggel a nagyon formás arcú, szálás, gesztenyész legény.

— Hány éves vagy?

— Tavasszal vótam huszonhárom.

— Hunnét való vagy?

— Inokárul.

A csendőr írta. A nagy verébfejbetük esetlen formával kerültek ki a kemény ujjak alól. Még egy-két kérdés, aztán a többiekre került a sor. Vallott ki-ki készségesen, pontosan.

— Hát eztet hogy híjják? — mutatott a csendőr a földönfekvőkre.

A legények Süveges Nagy Andrisról is elmondták, amit tudtak.

— Majd megtanétalak én tikteket, büdös parasztok, csak velem tegyetek fel — mordult rájuk a csendőr zsebré téve a noteszt. — Mars előre!

— A fősőmajorba vóna egy kis dógunk, csendőr úr! — próbált kéredzkedni Tülkös Mónus Jóska nagyon szerény hangon.

— Micsodaaa? — ráncolta össze homlokát a mérges tanyai komondort nagyon formázó csendőr. — Hogy összeszúrjétek a levet azokkal a bitangokkal? Mars, ha mondom!

— Nem mék! — dobbant vissza a legény. — Nem cselekettem tilossat, mit hóhérol engem?

— Nem-e? Nem mégy?

A csendőr megint felemelte a kezét és pofonvágta az ellenkező legényt.

— Mars!

Jóska az arcához kapott, a csendőr rúgott rajta egyet s a meggyalázott legény, mint a kezes bárány indult meg a többiekkel együtt.

— Amott azt a legényt föl köll locsolni, asszonyok! — bökött a fejével a csendőr arrafelé, ahol Süveges Nagy Andris feküdt, mikor az aratók közé értek. — Az embereknek meg aszondom — villant feléjük — hogy jó lesz megfogni a kaszanyelet, de mingyár, mer maj másképpen is beszélék!

Az aratók elhuzódtak a csendőr mellől.

— A franca bele, ez ugyan nem tréfál — morogtak össze s az éjtszakában szőtt mesevilág, amelynek épen csak egy szikrányi gyökere volt ezekben az új világról alig hallott fejekben, a földosztás káprázatai meg a pálinkától fűtött okatlan okoskodások, mint a fölfricskázott kártyavár huppantak össze a durva csendőrököl két csapására.

— Mondtam... megmondtam, úgy-e! — diadalmaskodott az aratógazda. — Sose kötözkögyünk tovább, emberek!

Az aratókban, akik estétől idáig inkább csak kötözködtek, máris nagyon lejjebb szállt a dac. Csak a Mónus-gyerek rázta most az öklét.

— Jónapja ne legyen valahány kakastollas csak van... Megájj, kutya! Elkapom én még a torkodat

Az öregek csitították a meggyalázott legényt:

— Ugyan, má no! Sose mérgeskeggy, Jóska! Annak puska van a kezibe.

— A másikkal is micsinát! — zúgott a legény. — Még jó, hogy rá nem ment, oszt meg nem taposta.

Az egyik csendőr újra az emberek felé tartott. A Mónus-gyerek egyszerre befogta a száját.

— Hát az a jómadár, aki a fősőmajorbul gyütt, melyik? — kiáltott a csendőr.

Az aratók firegtek-forogtak, kutattak a szemükkel mindenfelé, de a szalmakalapos semerre sem volt látható.

— E' nyilván megorrontotta a csendőrszapot!...

— Így vagytok tik valamennyien — gőgösködött a csendőr. — Amíg rá nem üt az ember a szátokra, ugyan jártatjátok. Csak gyerünk arra a dologra!

Az emberek, akiknek maradék-lázongására úgy hatott a szalmakalapos eltűnte, mint a hamvadó parázsra egy csöbör jegesvíz, füstté, párává vált morgással indultak meg. A cselédházak és az ispánlak között az asszonyok sietve hordták a vizet az ájult legényre, aki a víztől összecsapzott hajjal lassan kezdett eszmélni.

— Ez ugyan jó' elbánt szegénnyel — sajnálkoztak az asszonyok peig hát hozzá se nyút.

Az egyik legény segített az asszonynépnek.

— Keejj fő, komám, Andris! Szép jány van az öledbe! Keej fő, komám!

Andris lassan tápászkodott.

— Csúffá tettél, csendőr, — mormogta lóggó fejjel — de maj szembekerülünk mink még! Iszok én még a véredből!

— Ugyan, no — sápítoztak az asszonyok a rettentő fogadást komolyra véve — sase killógy má Andris! Eccer te vótál felül, mos megű.

— Csakhogy most egy ujjal se nyútam hozzá — vágta fel a fejét mérgesen a legény. — Minek gyütt hát nekem a...

Dühös káromkodásba fulladt a szava, de aztán, mintha csak megkönnyebbült volna a nehéz káromkodás által, talpraállt és elindult az aratók után.

Kinn a búzában már állt a munka. Ritmikusan lendült a kasza az izmos kézben s a suttyogó-szesszenő vágás alatt földre dőlt a nagyúr és nagy zsarnok. Andris széles helyet fogott, aztán fullasztó lendülettel igyekezett az előtte kaszálók után. A kettőzője, egy sovány, szárazhúsú uradalmi parasztlány, egy darabig szuszogva gereblyélt mögötte, de egyszerre csak elmaradt.

— Az ördög szalaggyon veled, ha ennyire befogtál!

Az égre tóduló felhőmacskák merészen szorították a napot, amely lángolva szaladt közöttük és mérgesen sütött le a dolgosokra, valahányszor tisztást ért. A kutyalehegtető, rekkent hőség a kismándlit is lehányatta az aratókkal és kiverette az egész testüket verejtéssel, de azért a munka még sem lassult. Ezek az emberek egytől-egyig acéllá kovácsolódtak a nap kohójában.

— El ne hagyjátok ám a kalászt, hé! — kiáltott most a kettőzők felé az aratógazda, mer mezgerelek ám utánnatok.

— Lehet — vágta vissza a jó munkás önérzetével a marokverők — mi utánnunk lehet!

A kaszások új sort fogtak. Ebben a fordulóban Andris beérte őket.

— No, Andris, hát kell-e még az urak főggye? — szólt rá gúnyosan az aratógazda.

— Maj előbb megkérdem Mónus Jóskát, hogy neki köll-e, osztán mondom meg — tért ki a vágás elől a legény.

— Mer hogy úgy nekieredtél, minthogyha má az urak fejit kaszabónád.

— Leginkább a csendőrökét. Aztat jószívvel vágnám.

— Ott van a búza végibe. Hozzáférhetsz! — ugratták a többiek is.

— Dejszen maj kézbe kapom én még annak a torkát! Maj nevetek én még ú rajta. Kikészítem én még úket úgy, hogy még úgy el nem bánászolt velük senki — fenyegetőzött Andris.

— Nono. Csakhogy akkó is ott lesz ám a puska a kezibe!

— Mikó én rajtamék, akkó nem. Mer én . . .

A legény elmondta tervét. Komisz ötlet volt; a csúffátétel legmagasabb foka a paraszti észjárás szerint is.

— No, te ugyan nem pihenteted az eszedet — mondták egynehányan, akik hallották Andris tervét.

— Osztán hogy akarod te aztat avval a csendőrrel? — kérdezte később a Mónus-gyerek, mikor már jömesszire maguk mögött hagyták a többieket.

— Mér? Tán te is beleállsz?

— Engem is megütött!

Süveges Nagy Andris felegyenesedett s egy percre a kaszájára támaszkodott.

— Estére bemék a faluba — szólt — gyere velem te is, oszt akkó majd megegyezünk.

— Jó. Bemék. Legalább mingyár el is búcsúzok a szülémtül.

— Mér?

A Mónus-gyerek az inge ujját végighúzta izzadó homlokán.

— Azér, mer az után innét szalannunk köll. A csendörtül itt akkó meg nem maradhatunk.

— Nem-é. Hásze nem úgy csinájjuk maj, hogy mindenki tuggya. Sase gyün arra rá, hogy ki vót.

— No-no. Csakhogy a csendőr nem haggya ám annyiba! Maj vallas . . . úgy, hogy lábodra lép a szöges csizmával, mikó meztéláb vagy, megégeti a talpadat. Akkó csak megmondod. A Csontos-gyerekek is így cselekedtek.

— Kotty bele, hé! Engemet akarsz tanétani? Én má próbátam eztet. Nem nyút énhozzám senki egy ujjal se, mer a legelsön olyat lüktem, mikó meg akart ütni, hogy a szoba sarkába szedték össze. Peig azok hárman is vótak.

— Vannak azok többen is, ha köll. Osztán azoknak vaspálca van a kezükbe, az enyimbe meg semmi se . . . Én ugyan meg nem állok nekik.

Andris vállat vont. A kétség ő benne is kezdett fészket verni.

— Osztán hová szaladsz innét? — kérdezte egy kis idő múlva.

A Mónus-gyerek elgondolkozva nézett a messzeségbe.

— Elsőbb a Tiszán mék át... ott ülök vonatra. Azon osztán föl Pestre, Ferkó bátyám úgyis ott van katonáéknál. Hítt is má sokszó.

Most Andris meredt el egy pillanatra.

— Osztán sase akarsz onnét visszagyünni?

— Dehonnem. Csak szerzek egy kis pézt, oszt megen vissza. Akkorra maj elfelejtik eztet.

A két kasza megint megindult. Most már lassabban haladt a két legény,

— Dél van — nézett föl az égre, azután az árnyékre Andris — én má nem kezdek új fordulóba.

Az uradalom ágasokra kötött csengetyűjével valaki elhúzta a delet. Az izzó napsütésben szinte kéklett a tarló s a frissen keresztberakott búzakévéken hangos csirippel jelent meg a veréb. Az aratók a csengetyűszóra letették a kaszát, villát, gereblyét és a tanya felé indultak. A csendörök utánuk. Még az ebéd alatt sem mozdultak az aratók mellől.

— Olyanok ezek, mint a kullancs — dörmögték a csendőrfedezet alatt aratók. — Lélekzetet se vehet tülük az ember.

Délután is végig kitartottak mellettük, csak vacsora után tűntek el minden szó és köszönés nélkül.

— No, Andris, mosmá bottal ütheted a nyomukat!

A szürkületben még látni lehetett az ispánlak felé lépegető csendörök csákóján meglebbenő kakastollat. Andris egy szempillantás alatt talpon volt. Ni-ni, még bosszúlatlanul szökik ki kezéből a préda, hogy aztán örökre helyrehozhatatlan legyen a rajtaesett csúfság!

— Megnízem, hová mennek?

Ketten is ugrottak utána. Mónus Jóska legelőbb, utána meg egy uradalmi legény, de az a felútról visszafordult. Andris megállt az ispánlak kertje előtt és a fák közül kémlelt befelé.

— Csakugyan mennek — suttogta háta megett a Mónus-gyerek.

A kakastollak az ispánlak mögé kerültek. A lovak ott voltak ki-pányvázva.

— Az útra szalaggyunk — mondta Andris, — ott még elérhettyük őket.

A két legény az országút felé iramodott, bár Jóska nem tudta, hogy mit akar Andris.

— Feküggyünk le az árokba — parancsolta emez — osztán ha gyünnek, maj' én kiugrok a lovak elé. Hagy ijedjen meg, oszt vesse le a gazdáját. Akkó visszaadhatjuk neki a kőccsönt.

Lehuzódtak az útmenti, szederindával keresztül-kasul futott árokba. Messziről már hallatszott a lódobogás; a csendörök trappban igyekeztek éji szállásukra. Egészen sötét volt; az útmenti kukoricás, a kaszára érett búzatáblák és a poros, akácfás országút egyetlen puha, fekete anyaggá gomolyodott össze.

— Meg se láttya ebbe a sütétbe, hogy kik vágták pofon — aggódott a Mónus-gyerek.

— Pszt te! Meghajják!

A lódobogás egészen közelért. Andris négykézlábra kuporodva lapult az árokparton s mikor a csendőrlő már látszott, béka módjára kettőt-hármat ugrott az út közepe felé. Az egész nap pihent, jóvérű csendőrlő meghorkant, iszonyú félelmében két lábra ágaskodott s az egyikről csörrenve zuhant le a gyanútlan csendőr.

— Mos meghaasz kutya! — ugrott ki az árokból Jóska is.

A másik csendőrt, aki megülte a megugrott lovat, veszett vágatással vitte tova a megvadult jószág.

— Üssed! — biztatta Andris a társát s ő maga nagyot rúgott az előtte fekvő mozdulatlan feketeségbe.

Püff, püff, zuhogott a tenyér és ököl szaporán. A csendőr meg sem mozdult.

— Megájj! — terjesztette ki karját a Mónus-gyerek. — Ne bánts! . . . úgy lehet, dög is má félig.

— Ne töröggy vele . . . üssed. Ugy köll az ilyen bitangnak!

— De én nem engedem . . . Ne bánts!

A másik csendőr vágatva jött vissza. A két legénynek alig volt annyi ideje, hogy elugorjon prédája mellől, már füttyült feléjük a puska-golyó.

— Feküggy! — ordított Andris a bukdácsolva szaladó Jóska felé s a földre vetette magát.

— Hujj, eltalált! — bődült el a Mónus-gyerek.

Sajgó fájdalmat érzett a vállában s a meleg vér leszivárgott a hátára.

— A búzába! a búzába! — hallatszott Andris szava.

A két legény befúrta magát a lábon álló búza közé s négykézláb mászott benne előre. Ki amilyen sebesen csak tudott. A csendőr még egyszer lőtt, de csak vaktában; a sötétben már nem lehetett látni a búza ingását sem.

— Szalaggyunk — tanácsolta Andris, mikor már jódarabot másztak — mer ezek nyilván megkerítik az egész határt.

Végiggázoltak a búzatáblán, majd a mesgyére érve futásnak eredtek.

— No, Andris, mosmá csakugyan mehetünk ám Pestre — lihegte a Mónus-gyerek.

— Én is úgy nízem. De elsőbb tán a faluba . . . a hummimér.

— Jó. Én meg a szülémhez.

A két legény csizmája, papucsja sietősen kopogott a néhol téglával kirakott gyalogjárón, mikor beértek a faluba.

— Peig nem tom, hogy nem rosszat cselekedtünk-e evvel az úttal? — aggodalmaskodott Andris. — Mer lehet, hogy a csendőr ide is utánunk gyün. Gondójjja, hogy ezek nyilván hazamentek, ha a tanyába nincse-

nek. Az annyukhó. Azér mingyár a vonathó köllött vóna kimennünk. Oszt felülni a legelsőre.

— Ingyen nem visz asse. Péz köll ahhoz. Ammeg itthon van, aki van, osztán az ingem is csupa vér.

— Fáj-e? — kérdezte Andris.

— Lüktet. Itt a vállamba.

— Akkó csak eriggy haza. Maj azalatt én is összeszedelődzködök. Osztán gyere le a ladikhó. Ott várlak.

Mónus Jóska már be is nyitott a kisajtójukon és odabenn a kistelkes udvar felől megkocogtatta az ablakot.

— Én vagyok az. A Jóska.

A konyhaajtóról belülről valaki elhúzta a reteszt. A legény belépett a sötét házba.

— Mingyár lámpát gyútok, fijam.

— Tisztáér gyüttem haza. Mingyár mék is vissza.

— Tisztáér? Hászen harmadnapja, hogy . . .

— Ha mocskos lett — vágott közbe a legény, mintha csak el akarta volna hallgattatni az anyja okoskodó szemrehányásait. A lámpa fénye fölillant, sercegve nőtt a petroleumlámpa bűzös lángja s a világosságban egy ráncos, rogyant öregasszony állott a legény előtt. Meztéláb volt, csak szoknyában, sovány karja, mint két hadaró lógott ki a durvaszöttes fehér ingvállból.

— Ennivalót is aggyon kee. Kenyeret, szalonnát ; jó darabot.

Az anyóka sietve topogott ki az ajtón s hallatszott, amint a konyhaajtót nyitotta. Jóska lehajította magáról a véres inget és féloldalt fordított fejjel próbálta megvizsgálni a sebet. Nem láthatta ; nagyon közel volt a nyakszirtjéhez. Előkapta hát a törött tükördarabot az ablakból s abban nézte. Már nem vérzett.

— Semmi e — mormogta s megtörölte a környékét a megalvadt vértől.

Az anyja már jött is vissza ; épencsak hogy bele tudott bujni a régi ingbe.

— Jobb lett vón, ha elsőbb az ingemet adta vóna ki kee — türelmetlenkedett a legény.

— Adom én azt is, fijam, mingyár.

Az öregasszony csupa készség volt. Bütykös, dologtól elnyűtt, csúztól görbült ujjjaival már nyitotta is a sublátfiókot.

— Ehun, e !

— Kettőt aggyon, kee. Az egyiket elviszem.

Az anyóka hátrakapta a fejét, hogy jól hallotta-e. Miért kér a fia két inget? Hiszen még sohasem kért.

— Kettőt? — kérdezte gyanakvólag és megtört fényű szemével a fia arcát vizsgálta. — Minek kettő? Vasárnap úgyis hazanível.

— 'Sz épp a, hogy nem nizek. Elmék halat fogni a Tiszára. A szalonna is azér köll.

Az öregasszony szomorú kis arca még szomorúbbá lett most.

— Peig tyúklevésre vártalak vóna vasárnap, — mondta lehangoltan — ekkis jó tyúklevésre. Köll az ijenkó . . . a nagy dologba.

— Maj az aztánvalón. Mosmá így lesz.

Az asszony lehorgasztotta fáradt fejét, mintha csak ezt mondta volna : jaj, szerelmetes Krisztusom, de nem veszi észre az anyját a fiúgyerek, ha egyszer megnőtt. Mind ilyenek. Mihelyest elereszthetik az anyjuk szoknyáját, már mennek a maguk útján.

— Még a tarisznyám is köllene — szólt megint a fiú — a másik . . . a kisebbik. Mer mibe vigyem eztet?

Az öregasszony azt is előkotorta s míg kereste, Jóska dugott pénzt kereste elő és egy őrizetlen pillanatban az ünneplő mándliját is belegyúrte a szeredásba.

— No, Isten megálgya, édesanyám ! — búcsúzott s ebben a pillanatban úgy érezte, hogy valami érzékenyülséféle szorongatja a torkát és hogy meg kellene csókolnia az anyját. A kezét. Hiszen ki tudja . . .

— Osztán ne aggógyon ám értem, kigyelmed, — siklott át rögtön az elérézékenyülésen s a puffadt szeredást vállára vetve kifelé indult.

— Jóska, te ! — kiáltott rá az anyja, de valami olyan különös, szívből kiszakadt hangon, amilyen az anyaveréb szokott, ha csimazait nem találja a fészekben.

A legény megfordult. Az anyja, mint a megtestesült fájdalom állt ott a küszöbön.

— Te nem oda mész, ahova mondd . . . te . . .

— Ugyan, má ! Hát hova mennék?

Az anyóka a szemét törölgette.

— Nem lesz nekem már eggy fijam se . . . meghalhatok én má akar mingyár.

— Sase ríjjon, édesanyám.

Az öregasszony csendesen, kitartóan sírt és Jóskának nem volt lelke elmozdulni a küszöbről. Jóideig csak az anyja sirását hallgatta és erősen tusakodott magával, hogy bevallja-e a csendőrhistoriát.

— Mondanék valamit keenek — határozta el végre — oda lyukadván ki, hogy holnap, vagy holnapután úgyis szélteben-hosszában száll a hírük, sokkal jobb hát, ha az anyja tőle magától tudja meg az este történetet. — Megvertük a csendőrt — szólt lassan, elgondolkozva, mintha magában latolgatná a szavak súlyát — az elől szaladunk.

Az öregasszony még sírni is elfelejtett az ijesztő vallomás hallatára.

— Teremtő Krisztusom ! . . . Hát hogy-hogy?

— Megütött engem is meg a Süveges Nagy Andrist is, odakinn az aratásnál. Estére osztán visszaadtuk neki a köccsönt.

— Má még ijét ! — sopánkodott és csóválta a fejét az anyóka. — Hogy a nehésség essen a kezészarába.

— Ugy ám, megijesztettük a lovát, osztán mikó levetette, neki ! Mosmá osztán szaladunk.

— A cudar . . .

— Pestre megyünk Andrissal, mer ott sok az ember. Ott el lehet bujni, — bökte ki az elhatározó szót a legény.

— Jajjaj! — tördelte a kezét az öregasszony tehetetlen rémülettel — mi lesz ott veletek? Uramisten, mi lesz? Abba a rettentő nagy városba!

— Hásze' Ferkó is ott van!

— Annak a császár aggya a kenyerit, mégis eleget szenved, szegény . . . Te neked ugyan ki ad maj? Éhen veszel te ott!

— Maj dógozok.

— Akkó is. Legalább hát innét vigyél . . .

Már topogott is kifelé rogyott lábával és sietve kapkodta össze a kamra féltve őrzött kincseit: a tél óta megavasodott szalonnát, a félkenyeret, a szálkáshúsú kis sonkát, a maradék kolbászt.

— Még ezt is, fijam, még ezt is gyugjuk oda. Ferkónak is aggyál belülle, ha jut.

Nem fért több a tarisznyába, hiába erőltette az anyóka. A legény türelmetlenül húzta ki a kezéből és még egyszer elköszönt.

— Osztán senkinek se mongya ám kee, hogy hová mentem. Mer bionyossan keresnek maj.

Kemény lépéssel fordult ki a kisajtón és sebesen kanyarodott el az utca végén a víz partja felé. Az öregasszony nézte, ameddig látta és sovány kezefejével sóhajtva nyomkodta szét legördülő könnyeit:

— Jaj, mi lesz tebelülled, szegény fijam?!

* * *

■ Ezalatt Andris szinte hazafelé fordult. A Széles-utcán gangosan ment végig, mintha a csendőrrel való hadakozás egészen helyrehibbantotta volna benne a kissé elcsittult, hajdani nagy legényt és a lányokra gondolt, a Szelecziék Esztijére, meg a Dakó Borkára, akik körül mostanában sokat forgolódott. Hogy csodálkoznak majd azok, ha meghallják az esti históriát! Nincs több ilyen legény a faluban — mondja majd a nagygazda Szeleczy-lány, aki pedig nagyon fennhordta az orrát és meg sem igen akarta látni őt, a fertálytelkes szegény-kényest. Nincs ám — gondolja majd magában, de nem mondja ki Dakó Borka — és ez az egy is hozzám járt! Csak hadd dicsekedjenek — mosolygott befelé Andris — hadd törjék magukat, úgy se köllenek már. Majd a pesti lányok jönnek most!

Épen a Borkáék háza előtt haladt el s erősen ingadozott, hogy beugorjon-e a kerítésen, ahogy szokta. Búcsúölelésre. Egy pillanatra meg is állt a ház előtt, erősen kísértette az ölelés vágya, de egy gondolat az az üldöző csendőrré s rögtön letett róla.

Tovább ment, végig a papék kertje előtt s úgy érte el a házukat. Otthon senki sem várta. Az anyja a hűgával együtt kinn dolgozott a

szőlőben. Andris megkereste a közös rejtekre dugott kulcsot, aztán odabenn a szobában előkotorta a katonaládáját és kifelé lódult.

— Ide is bajosan gyüvök vissza többet! — mormogta minden érzékenyülés nélkül.

Nem szerette sem az anyját, sem a hűgát, akikkel folyvást zsörtölődött; a megunt falut meg épen jókedvvel hagyta el. — Torkig laktam én már itt mindennel, még jó is, hogy elkövetkezhetek innen — gondolta. Majd Pesten más világ lesz!

— Csak eccer odaát legyünk a tulsó parton — mondta a reávéarakozó Jóskának és úgy nézett a tulsó partra, mintha ott volna az ígélet földje.

A laposfenekű ladik a kompkötél segítségével nesztelenül haladt át a Tiszán s a két legény a csendörveszedelmet háta mögött tudva az ismeretlen utat kezdte forgatni elméjében. Pest, a rejtelmes nagyváros, mint érthetetlen, elképzelhetetlen csoda formálódott, bonyolódott képzeletükben, amely akkor kavarodott csak igazán érthetlenné, mikor a pestetjárt bátya vagy néne szaván próbáltak eligazodni benne.

— Várkonyra gyerünk, ott újjunk föl — javasolta Andris, mikor a csónak partot ért. — Ott csak nem lesekszik ránk senki!

Az ég alja világosodni kezdett s a füves gátat, amerre mentek, millió kis harmatcsepp gyöngyözte be. A füzek, nyárfák között felébredt a sárgarigó, a halvány, opálszínű fények kitisztultak s lenn a gödörben nyugodt méltósággal, mintha nem is mozgott volna, ballagott lefelé a Tisza. A távoli templom tornya is megcsillant a napfényben, kocsikerék kattogott a komphoz vívő úton, messziről vonat füttyülése hallatszott s a két legény nyugtalanul villant a hang irányába.

— Ahun gyün má a gőzös!

Szaladni kezdtek, pedig az állomás még jómessze volt s amikor lihegve, kiizzadtan megérkeztek, a kénye-kedve szerint járó kis vicinális meg csak akkor köhögött be.

— Kár vót annyira szalanni, emberek — mondta egy ott ténfegő vasúti — elsőbb még visszamén a masina itatni!

Bizony félórág is várakozniok kellett kimondhatatlan szorongások között, míg a vonat megindult velük Pestre, hogy itt aztán beteljesedjen rajtuk a magyar paraszt végzete.

Váczy József.

AZ EGYETEMI NŐKÉRDÉS MAGYARORSZÁGON.

AZ EGYETEMI nőkérdést röviden így tehetjük fel: *Megengedjék-e az illelkes hatóságok, hogy nők is végezzenek egyetemi tanulmányokat épügy, mint a férfiak?* Az okok, melyek e kérdést a XIX. sz. folyamán felvetették, azon változások voltak, melyeket az újkor hozott egyrészt az emberek gondolatvilága, másrészt a gazdasági élet terén.

A mult századokban minden nő, aki a családban élt és a ház körül foglalatzkodott, közgazdasági szempontból fontos és hasznos produktív munkát végzett. Az élelem, a ruházat, az apróbb közszükségleti cikkek legnagyobb részét nők állították elő. Kézimalmon őrlték a búzát, kenyeret sütöttek. Fontak, szöttek, varrtak, tollat fosztottak, szappant főztek, gyertyát öntöttek és még egy-két generációval mielőttünk a nagyasszonyok gyógyították egész falvak betegeit.

A régi udvarházban helyet talált nemcsak a ház asszonya és kisasszonya, hanem húgok, nénék, nagynénék, sógorasszonyok, a pártában lévők, az öregek, az özvegyi sorba kerültek is. Ezek mind hasznosítani tudták magukat a ház körül, munkájuk számottevő gazdasági értéket jelentett. A technika fejlődésével egyre több oly tevékenységet vett át a gyár, ami azelőtt házimunka volt és a gőzmalom elfoglalta a poétikus kézimalom helyét, amelyik mellett egykor, Gellért püspök idejében, a magyarok szimfóniája zengett.

A házimunka terjedelme és az egyetemes közgazdaság szempontjából való fontossága egyre csökkent, a nők ideje és ereje különösen a városokban óriási mértékben felszabadult. Ha ez az idő és erő, ami ezelőtt gazdaságilag fontos, produktív munkára fordított, most paragon marad, ezt a köznek meg kell éreznie épügy, mint az egyes családoknak. A családok tehernek kezdték érezni a sok improduktív női tagot, a komoly termelő munka egész súlya a férfira nehezedett, aki a változott viszonyok között nem birta és nem akarta többé eltartani a sok diványpárnát himző vénkisasszony rokont. Ezek érezték, hogy nincs helyük a családban és kenyérkereső pálya után néztek. A társadalomra nézve ez volt az egészséges fejlődés útja, mert a ház körül feleslegessé váló női energia ily módon ismét produktívá lett. A dolgozó nő egymás után hódított tért a különböző életpályákon és mikor világhosszá lett, hogy a középosztály leányainak jórésze is kenyérkeresetre van utalva, megindult a harc azért, hogy ezt a városi középosztály tipikus életformái közt, a diplomás pályákon tehessék.

A gazdasági fejlődéssel párhuzamos a szellemi fejlődés. Az emberi méltóság megbecsülése vezérgondolata az új kornak, ennek eredménye, hogy lassanként megszűnik a parasztok jobbágysága, a négerék rabszolgasága és a női nem jogfosztottsága.

Az emberek jogérzéke tiltakozik az ellen, hogy embertársaikat, akik tanulni és tökéletesedni akarnak, eltiltsák ettől. Gróf Széchenyi István mondja,

hogy nem olyan kegyetlen dolog valakit halálra vagy életfogytiglan fogságra ítélni, «mint az embernek lelki tehetségét fogva tartani . . . halhatatlan részét csorbítani. Ily tettért az egykori Bíró előtt soha nem lehet megfelelni.» (Stádium, 116 old.)

Egyrészt az az új meglátás, hogy a nők a férfiakkal egyenlő értékű emberek, másrészt annak felismerése, hogy a modern társadalomnak hasznosítania kell a házimunka alól felszabaduló női munkaerőt, előtérbe hozták az egyetemi nőkérdést, mert ez jelenti mintegy szimbolumként az utolsó szót a dolgozó nők ügyében.

A női munka és ezzel együtt a női műveltség értékét legelőször a középkori tradícióktól mentes Amerika ismerte fel és cselekedett ehhez képest. 1837-ben alapították az első női főiskolát Amerikában Mount Holyoke Seminary-t. Magyarországon az első szó a nők főiskolai képzésének érdekében ekkor már elhangzott. Nyiry István filozófus, pataki professzor 1835-ben értekezett az Akadémián a nőknek a tanuláshoz való természetadta emberi jogáról. (Nyiry István Nőjogtan. A Magy. Tud. Társ. évkönyvei, 1837) De Nyiry szava nálunk kiáltó szó volt a pusztában, — Amerika pedig ebben az időben a komoly cselekvés terére lépett, 1842-ben veszik fel a New York állambeli genovai egyetemen az első orvostanhallgatónőt, és a következő években nagy pénzáldozatok árán felépülnek a sokezer leányt befogadó női kollégiumok: 1861-ben Vassar, 71-ben Smith, 75-ben Wellesley, 79-ben mint Harvard affiliált intézete, Radcliffe és végül 1880-ban Bryn Mawr. (Inst. of. Int. Ed. Guide Book. New York, 1923. 53. l.)

Európában elsőnek a zürichi egyetem fogadott be leányt 1864-ben és ettől kezdve Zürich lett Mekkája a tanulni vágyó leányoknak. Megjelentek az úttörők 1865-ben Münchenben, 1868-ban Párisban és 1869-ben Edinburgban is. (N. N. 1891. 346. l.) A londoni egyetem 1878-ban adott nőknek legelső ízben egyetemi fokozatot és nemsokára bebocsátottak nőket az ősi Cambridge és Oxford tantermeibe is. Az első női főiskola Angliában az 1849-ben alapított Bedford College volt. (Yearbook of the Universities, 1926. W. H. Dawson 3. l.) Németországban Heidelberg és Göttinga vettek fel legelőbb női hallgatókat.

A XIX. század utolsó negyedében a nyugati légáramlat mihozzánk is elhozta az egyetemi nőkérdést. Ez az idő Magyarországon lázas alkotások kora volt, kultúrpolitikusaink körültekintvén látták, hogy századok mulasztását kell pótolni. A legelhanyagoltabb kultúrterületek egyike, melyre pillantásuk esett, a nőnevelés volt. A nemzet asszonyainak, anyáinak túlnyomó része ezidőben analfabéta. Elemi oktatásra volt szükség, majd tanítónőképzők felállítására: ezek Eötvös és Zirzen Janka alkotásai voltak. A női polgári iskola Csengery Antal fáradozásainak köszönhetőe létrejöttét, majd Veres Pálné vezetése alatt és Deák Ferenc támogatásával megindul a hosszú küzdelem egy magasabb műveltséget adó női iskoláért. Ennek eredménye, hogy Molnár Aladár tervei szerint Trefort Ágoston megszervezi és felállítja a felsőbb leányiskolákat, jóllehet hazaárulás vádjával illetik azért, hogy ilyen szükségtelen dologra költi az ország pénzét. 1876-ban jelenik meg Molnár könyve: A nőnevelés hazánkban, melyben a felsőbb leányiskola ügyét védi, ugyanebben a kötetben egy kisebb tanulmányt hoz az amerikai egyetemekről, ahol nők és férfiak együtt tanulnak. Molnár Aladár nem foglal állást a nők egyetemi tanulmányai mellett vagy ellen, talán nem is jut eszébe, hogy ilyesmi lehetséges nálunk, ahol alig lehet meggyőzni a társadalmat a felsőbb leányiskola szükségességéről, csak regisztrál, de ebből a regisztrálásból is árad már az új idők levegője.

A nők egyetemi tanulmányainak kérdését nálunk konkrét formában gróf Hugonnai Vilma esete vetette fel, ki Zürichben az egyetemen orvosdoktori diplomát szerzett. 1880-ban hazajött és a kultuszminiszterhez folyamodott, hogy engedélyt nyerjen érettségi vizsgának valamely hazai állami gimnáziumban való letetésére, oklevelének honosítására és az orvosi gyakorlatra. A kérvényt a miniszter az egyetemekhez és a Közoktatásügyi Tanácshoz küldötte, választ kérve a következő kérdésekre:

- a) Bocsáthatók-e nők érettségi vizsgára,
- b) célszerű és helyes-e a mi viszonyaink között nőknek az egyetemi hallgatást megengedni,
- c) megengedhető-e nőknek orvosi gyakorlat.

A budapesti egyetemi tanács a három világi kar meghallgatása és egyhangú javaslatai alapján mindhárom kérdésre igennel felelt. Ugyancsak igenlő választ adott a kolozsvári egyetem, helyesnek és célszerűnek mondván az engedély megadását. A Közoktatási Tanács szintén javasolta, hogy Hugonnai Vilma megkapja az érettségi letételére vonatkozó engedélyt.

1881. évi március 13-án Hugonnai grófnő le is tette az érettségi vizsgálatot a budai főgimnáziumban a 17.670/80. sz. alatt nyert engedély alapján, melyet «szoros kivételkép és minden ebből vonható következtetés nélkül» kapott. Az érettségi után Hugonnai Vilma ismét kérvényt adott be a budapesti orvoskarhoz, zürichi diplomája nosztrifikálása végett. Az egyetem a diplomát nem honosította, hanem Hugonnai Vilmát orvosi szigorlatra bocsátandónak vélte. Hugonnai Vilma ekkor felségfolyamodvánnyal fordult Ferenc Józsefhez kérve, hogy engedjék meg neki az orvosi szigorlat letétele. Legfelsőbb kézjeggyel ellátva érkezik a kérvény Trefort Ágostonhoz, ő azonban terjedelmes felterjesztésben fejt ki érveit a kérés teljesítése ellen. Illedelembe és közérkölciségbe ütközik az ilyen újítás — mondja — és földmivelő hazánkban legalább is időelőtti, midőn az uralkodó többi országaiban sem engednek nőket orvosi gyakorlatra. Hugonnai Vilmát illetőleg pedig kivételnek helye nincs, ő tudta, hogy oly térre lép, melyre lépni «joga nincsen», példája más nőket is hasonló «rendellenes» eljárásra készítetne és végül Hugonnai Vilma magát semmi olyan rendkívüli szolgálat által ki nem tette, mely a kivételt megokolná tenné. Ferenc József meg is engedte a kérelem tagadólagos elintézését. (Vall. és Közokt. Min. irattára. 16.136/82. sz.) Hugonnai Vilmának 15 évig kellett még várnia, míg megnyíltak az egyetem kapui és ő 1897-ben letehetette az orvosi szigorlatot, 24 évvel azután, hogy beiratkozott a zürichi egyetemre.

Trefortnak, ennek a kiváló és felvilágosodott államférfiúnak nagy ellenzenvét a nők egyetemi tanulmányai iránt talán az okozta, hogy abban az időben Magyarországon még az úriasszonyok túlnyomó többségének is elemi és középfokú műveltségre volt szüksége. Félt, hogy társadalmunk akkori éretlenségében elriad a tudós nők gondolatától és meghüsiítja az ő középfokú kultúrát teremtő munkásságát. De tévedett Trefort, mikor azt mondotta, hogy Hugonnai Vilmának nem volt semmi kivételes érdeme vagy szolgálata, mert az ő 24 esztendei mártíromságára csak kivételes lelkierejű asszony vállalkozhatott és az ő úttörő munkája sokat, nagyon sokat jelentett a magyar nemzet nagyobb felének egyetememes kultúrájára nézve.

Hugonnai Vilma kudarca után egy ideig reménytelennek látszott a helyzet. 1891-ben emeli fel szavát a nők orvosképzése érdekében György Aladár, kiváló kultúrpolitikus, kinek hazai iskolaügyünk sok egyebet is köszön. Ebben az időben a dolgozó magyar nőknek egyetlen egyesülete volt a Mária Dorothea

Egyesület. Ennek 1891 szeptember 19-én tartott tanítónői szakosztályi ülésén olvasta fel György Aladár «Nők mint orvosok» című tanulmányát. Elmondja, hogy az Egyesült Államokban 3000 női orvos működik. Minden művelt országban, Kínában, Orosz- és Törökországban, sőt Kállay Béni kezdeményezésére Boszniában is alkalmaznak női orvosokat. Sok sikeresen működő orvosnő nevét sorolja fel, kik a külföldön erkölcsi és anyagi sikert értek el. Aktualitásukból ma sem vesztettek a következő sorok: Nem a férfival versenyez a tanítónő, ki megélhetésre módot keres ebben a korszakban, midőn, a mindinkább mérgesedő élet-halálküzdelem mindenkitől megfeszített munkát igényel, nem a természet törvényét szegi meg az orvosnő, ki tehetségét felhasználva, önállóvá lesz ebben a korszakban, mely százezer és százezer nőt kényszerít arra, hogy családot sohase alapítson. Ám dobjon követ, aki elvont fogalmakkal játszik, arra a nőre, kinek saját hibája nélkül csaiádi körön kívül kell élnie, mert nyomorogni vagy élőködni nem akar: az elfogulatlan ember nem ismerhet áthághatatlan korlátokat s tudja, hogy miként az utazó ügynök s tengerész is lehet jóindulatú családapa: a tanítónő s orvosnő sem szűnik meg igaz nő lenni, ha neveltetése helyes s egyénisége nem félszeg. (N. N. XII. évf. 341. 1.)

A felolvasás hatása alatt a Mária Dorothea Egylet elhatározta, hogy kérvényt intéz a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez nőorvosok képzésére érdekében. 1892 január 25-én kelt ez a kérvény, szép, gömbölyű tanítónő írással írva. Vajjon ki lehetett az a fiatal tanítónő, aki magáévá tette az ügyet és dolgozott érte, pedig az ő életpályája akkor már megvolt szabva és csak másoknak, csak a jövőnek dolgozhatott. Ki volt? Anonyma, nem találtam meg sehol a nevét.

Jóllehet a Mária Dorothea Egyesület kérvényét az akkori elnöknő, gróf Csáky Albiné, a vallás- és közoktatásügyi miniszter felesége írta alá, a minisztérium mégis némi aggodalommal fogadta az ügyet. A referens kifejti, hogy ez nem orvosi, hanem társadalmi, erkölcspolitikai és népgazdasági kérdés. Nyilvánvaló ugyan, hogy ha nők az orvosi pályára bocsátatnak, ott jól-rosszul megállják a helyüket épúgy, mint a férfiak, de nem ez a kérdés, hanem az, hogy milyen társadalmi következményei lesznek az újításnak. Utal arra, hogy Hugonnai Vilma orvosi működését is ilyen szempontból nem engedélyezték annak idején. Mindenesetre ajánlja a külföldi nőorvosok működésére vonatkozó megbízható adatok gyűjtését. Ez meg is történt, adatokért a közös külügy-minisztérium útján a londoni, párisi, berlini és berni követésegekhez, továbbá a bécsi kultuszminiszterhez fordul gróf Csáky. Beérkezvén a válaszok, elküldetnek véleményezés végett a budapesti tudományegyetem orvoskarához. 1895 április 2-án kelt válaszában (1601/1895. V. K. M. sz.) összegezi a kar a külföldről jött jelentések tartalmát és azt mondja, hogy azok nem biztatók. Igaz, hogy ennek a végeredménynek a megállapítását úgy látszik nyelvi nehézségek is befolyásolták pl. az angol jelentés egyik passzusát, melyben az van, hogy az angol orvosegyesület regisztereibe felvett női gyakorló orvosok ellen eddig panasz nem volt — úgy fordítja hibásan a pesti orvoskar, hogy az angol orvosegyesület nem regisztrál női tagokat, azaz nő nem üz orvosi gyakorlatot Angliában. Az orvoskar nem sokat vár az orvosnőktől, szükségesnek sem látja orvosnők képzését, de méltányossági szempontból nem akarja azt meggátolni. A nők erkölcsi, szellemi és fizikai tekintetben alkalmasak az orvosi pályára, de szigorúan ki kell kötni, hogy csak a férfiakéval egyenlő előképzettség mellett bocsátassanak az egyetemre. Az orvoskar ezen jelentését az egyetemi tanács magáévá teszi és pártolással terjeszti fel a miniszterhez épúgy, mint az orvosi és böl-

csészeti karok igenlő válaszait arra a kérdésre, hogy bocsáthatók-e nők gyógyszerészre. Ez ellen felír a Gyógyszerész Egylet és hazának, társadalomnak romlását jósolja, ha a gyógyszerészeti pályát is kikezdi az átkos nőemancipáció. (38.946/1995. V. K. M.)

Wlassics Gyula ezidőtájt foglalta el a miniszteri széket, modern gondolkodással és fiatalos ambícióval magáévá tette a nők ügyét és elhatározta, hogy sikerre viszi azt, jöllehet a közvélemény nálunk erre még nem volt érett. Az a felismerés vezette, hogy Európaszerte foglalkoztak az ügygel és nyilvánvaló volt, hogy előbb-utóbb mindenütt be fogják hozni ezt a hasznos újítást. Wlassics nem látta be, hogy miért legyünk mi az utolsók. Csendben kellett cselekednie; ha ankétet hív össze, vagy törvényhozás elé viszi az ügyet, talán évekig vitáztak volna felette és az eredmény kétséges lett volna. Miniszteri rendelettel ilyen fontos ügyet nem lehetett szabályozni, azt a következő miniszter visszavonhatta volna. Királyi rendelet kellett, de itt nehézséget jelentett Ferenc József konzervatív egyénisége Bánffy miniszterelnök maga is ellenezte a nők egyetemi tanulmányait és biztosra vette, hogy a király nem fogja kiadni a rendeletet, de Ferenc József nem akarta kedvét szegni kegyelt fiatal miniszterének azzal, hogy megtagadja első kérését Engedett hát, jöllehet Wlassics nem titkolta előtte, hogy ez csak az első lépés, a későbbi következmény a nők egyetemi egyenjóságára lesz. (B. Wlassics Gyula közlése.)

Érdekes a felterjesztés és a legfelsőbb elhatározás aktája. (38.946/95. V. K. M. sz.) Kitűnik ebből, hogy az ügy referense (dr. Tóth Lajos) eredetileg miniszteri rendeletet tervezett, mely az összes világi karokat és a műegyetemet is megnyitotta volna a nők előtt. A megokolásban elmondja, hogy a nő helye a családban van ugyan, de miután egyre több művelt és előkelő nő nem talál megélhetést a családon belül, ezeknek lehetőséget kell adni, hogy nekik megfelelő életpályákon kereshessék meg a kenyerüket Igaz, hogy a bajon gyökeresen csak a társadalmi viszonyok célirányos megjavításával, a családalapítás megkönnyítésével lehetne segíteni, de addig is, míg ez megtörténik, a kormányoknak kötelességük, hogy «a ma fennálló nem normális állapotokon» legalább tünetileg segítsenek, a nőknek diplomás életpályákra való bocsátásával. Ez a miniszteri rendelet nem ment ki, az egyetemnek és a műegyetemnek szánt kiadványtervezetek át vannak húzva kék ceruzával. Sok leány van Magyarországon, akinek sorsa és végzete volt az a kék ceruza, mely a jogi karnak és a műegyetemnek megnyitását 3—4 évtizeddel hátralökte.

A Ferenc Józsefhez intézett felterjesztés előadja az ismert argumentumokat a nők nehéz megélhetési viszonyairól, de emellett említi a társadalomnak azon törekvését is, hogy nők általában magasabb tudást szerezhessenek. Felemlíti, hogy ma a középosztálybeli nő semmivel sem járul a családfő keresetéhez, ezért a házasságkötésnél egyre fontosabbnak tekintik a nő vagyonát és háttérbe szorul az egyéni érték. Ebből viszont a családi élet hanyatlása, proletariátus és prostitúció szaporodása következik. A tudományos készlettség nem kárára, de hasznára lesz a családi életnek. Megemlíti még a felterjesztés, hogy ezen véleményt az 1895 okt. 23-án tartott minisztertanács magáévá tette.

A királyi rendelet maga 1895 nov. 18-án kelt és megengedi, hogy nők a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályákra való léphetés céljából egyetemre bocsáttassanak. (65.719/95.) Ez a rendelet volt nálunk 32 éven át az egyetemi nőkérdés alapokmánya és fő jogforrása.

Az első években kevés leány folyamodik felvételért, főleg olyanok, kik tanulmányaikat külföldön kezdték. Érdekes döntést hoz a minisztérium egy

leány ügyében, ki azzal kéri felvételét az egyetemre, hogy ő nem óhajt semmilyen pályára lépni és «tisztán a tudomány iránti szeretetből» akar tovább tanulni. A referens megjegyzi, hogy a kérelem teljesítése «merőn ellenkeznek az ez ügyben legf. helyre intézett legal. előterjesztéssel és a 65.719/95. sz. a. kiadott rendelettel, melyekben határozottan kimondatott, hogy a nők csupán a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályákra való előkészület céljából léphetnek az egyetemre. Akik ezen szorosan vett, exkluzíve meghatározott kategóriába nem tartoznak — amatőrök, dilletánsok —, az egyetemre fel nem vehetők.» (55.499/1896. V. K. M. sz.) Nem is vették fel.

Leánygimnázium ebben az időben nem volt, érettségi bizonyítványt csak ügyyel-bajjal, magánvizsgákon szerezhettek a leányok. Ellnszenvvel, elfogultsággal kellett küzdeniök, nem csoda, hogy az úttörők nagyrészének egyénisége keserű és félszeg lett. A legtöbben zsidó és német származásúak voltak, ez a gyakorlati kultúra iránt fogékony elem ismerte fel legkorábban az egyetemi tanulmányok hasznosságát. Baj volt, hogy ezek az első évfolyamok nyilván nem tudták megszerezni a tanárság rokonszenvét. 1903-ban, tehát nyolc évvel a befogadás után, ez már foglalkozik az egyetemre nem való nők visszaszorításának gondolatával (35.138/1904. V. K. M.) Javaslatát elfogadja a minisztérium is és kialakul az a rendszer, hogy rendes tanulókul csak a jelesen éreit nőket veszik fel, az elégséges érettséggel bírókat elutasítják. Az orvoskar hiába tiltakozik, arra hivatkozva, hogy az életben az elégséges diák gyakran jobban beválik, mint a jeles.

Ezidőtájt megalakult a Feministák Egyesülete és ettől kezdve úgyszólván évről-évre ostromolja egyenjogúsítás iránti kérelmeivel a hivatalos tényezőket, de úgylátszik, hogy a hangnem nem volt szerencsésen megválasztva. Ez időtől fogva a hivatalos tényezők egyre kevésbé rokonszenveznek az egyetemi nőmozgalommal; a kérvények egyszerűen ad acta tételnek.

1914-ben a Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége fordul Jankovich Béla miniszterhez, kérve, hogy nyissa meg a jogi kart és műegyetemet a nők előtt. (30.220/1914.) A kérvényt gróf Apponyi Albertné írta alá. Ez a kérelem elutasítatik azzal a megokolással, hogy már amúgyis túlprodukción folyik az említett tudományszakon. Ezt az adatot érdemes megjegyezni, látjuk belőle, hogy a szellemi proletariátustól való félelem nemcsak csonkagyarországi jelszó, hanem már régebben is jó szolgálatokat tett a nők ügye ellen.

Ebben az időben sajtókampány is indul a nők érdekében, de a bekövetkező világháború folyamán elalszik ez a kérdés.

1917-ben került ismét napirendre, amikor a Nőegyesületek Szövetségének ismételt kezdeményezésére gróf Apponyi Albert akkori miniszter október 19-én kelt előterjesztésében azt kéri a minisztertanács hozzájárulásával, hogy egy újabb királyi rendelettel nyitassanak meg nők számára az összes egyetemi és műegyetemi karok. (114.835/1917.) Erre a felterjesztésre már nem érkezett válasz a legfelsőbb helyről. Mégis fontos ennek a mozzanatnak az ismerete, mert láthatjuk, hogy a felelős és törvényes kormány már 1917-ben kész volt az egyetemek teljes megnyitására és nem kommunista ötlet, hanem a régebbi elhatározás lényegének megvalósítása volt az, hogy később Lovászy minden korlátozás nélküli felvételét engedélyezett (206.626/918.) Ez a rendelet a törvényes jogrend helyreállításával hatályát veszítette.

Hatálya elveszett, de miután forradalmi intézkedésnek tartották, hatása megmaradt, az egyetemi nőkérdéssel szemben való reakció formájában. A kommunizmus bukása után a budapesti egyetem orvoscara kimondja, hogy nőket

fel nem vesz, azon megokolással, hogy kiegyenlítődjenek az előnyök, melyekhez a nőhallgatók a hadbavonult férfihallgatók rovására jutottak, de azért is, mert a női orvosok nem válnak be. Ettől kezdve az orvoskar 1926-ig nem vett fel nőhallgatót. Hirdették, hogy a bölcsészkarnak is így kellene eljárni, főleg a háború utáni évek férfi fiatalsága, melynek nem volt kellemes konkurrencia az egyetemen az alaposan készülő, szorgalmas női elem. Emberileg érthető volt ez és helyes volt, hogy a katonaviselt diákoknak minden lehetséges kedvezés megadassék, de nem volt méltányos az a követelés, hogy a diákleányok, akik elvégre nem tehettek róla, hogy nem voltak katonák és akiknek az életébe közvetve ugyancsak belegázolt a háború, kiirtassanak az egyetemről. Az ifjúságnak ilyen hangulata azért volt fontos és veszedelmes, mert a háború utáni években addig nem látott befolyásra tett szert a hallgatóság az egyetemen és sok professzor véleménye az ifjúság hangulatát tükrözte vissza. Két évi megfeszített munka, cikkek, előadások és főleg az egyes főemberek meggyőzése után a diákleányoknak sikerült ezt a hangulatot nagyrészt megváltoztatni és 1923-ban már elmondhatták, hogy az ifjúság velük van. Midőn az ifjúság többségének támogatása biztosítva volt, a leányok a cselekvés terére léptek. Megjegyzendő, hogy ebben az időben több befolyásos, hatalmas külföldi nőszövetség ajánlotta fel a magyar egyetemi nőkérdésben való intervenciót, a magyar diákleányok azonban nem kértek ebből a támogatásból, mert azt tartották, hogy a régi törvény szerint áruló az, ki az ország dolgáról idegenekkel tanácsot ül és aki a csonkaország nehéz helyzetét használja ki saját céljai elérésére. Harcukat becsületes fegyverekkel akarták megvívni.

A Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségének női szakosztálya 1923 április 25-én a kultuszminiszterhez fordult és kérte az összes egyetemi fakultások és a műegyetem megnyitását. (7328/1923.) Csatlakozott a kérelemhez a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége is. A kérvényt az egyetemi hallgatónők továbbítás végett gróf Klebelsberg Kunonénak adták át, ki hathatós szószólója volt az ügynek, úgymint előtte a nagy kultuszminiszterek feleségei. Megkezdte a sort gróf Csáky Albinné, a Mária Dorothea Kérvényének aláírója, nem hihetjük, hogy közömbösen nézte volna az ügyet Wlassics Gyuláné, aki a nőnevelésért annyit dolgozó Csengery Antal leánya volt —, Apponyi Albertné, majd Klebelsberg Kunoné vették kezükbe az ügyet, mert felismerték, hogy ez nem néhány kócos suffragette ötlete, hanem a nők egyetemességét és ezen át a nemzet egyetemességét érintő ügy.

A jelenlegi vallás és közoktatásügyi miniszter az ügyet a legteljesebb megértéssel fogadta és a kérvényt véleményezés végett megküldte az összes egyetemeknek. (155.123/1923.)

Elsőnek a műegyetem határozott és azt a biztató választ adta, hogy az építési és közgazdasági karokra korlátolt számban hajlandó nőket is felvenni.

A közgazdaságtudományi kar közölte, hogy kereskedelmi és mezőgazdasági szakosztályain a nőhallgatókat a férfiakkal azonos feltételek mellett veszi fel. A közigazgatási és külképviseleti szakcsoportokra nem vesz fel nőket, mert ezek nem tudnának elhelyezkedni. Megjegyzi még a dékán, hogy tapasztalata szerint jogi tantárgyakkal nők alig vagy egyáltalán nem tudnak megbirkózni.

A budapesti Pázmány Péter tudományegyetem összes karai mereven elutasító álláspontra helyezkedtek. Az orvoskar kijelenti, hogy annak idején komoly okokból foglalt állást a nők felvétele ellen és rendületlenül kitart ezen állásfoglalása mellett, nem vesz fel nőhallgatót, jöllehet a folyamodók között talált olyanokat, kiknek kérését maga is méltánylandónak ítélte.

A jogi kar közli, hogy megváltoztatta eddig többbizben kifejezett álláspontját és jelenleg időszerűtlennek tartja nők felvételét. A hittudományi kar tiltakozik az eddigi alapelvektől eltérő rendezés ellen, a bölcsészeti kar pedig válaszképpen beküldi dr. Kornis Gyulának «Nők az egyetemen» c. tanulmányát. E tanulmány a nő testi és lelki alkatának ismeretét tekinti a legfontosabb problémának. Azt mondja, hogy ha feleltünk arra a kérdésre, hogy milyen a női lélek természete, akkor megfelelünk arra is, hogy a köz érdekében kívánatos-e, hogy nők orvosok, bírák, közigazgatási tisztviselők, mérnökök legyenek. Megállapítja, hogy az átlagos női lélek intuitív, emocionális, abstrakcióra, tudományos munkára, alkotásra az eddigi tapasztalatok szerint az átlagos férfiainál kisebb mértékben alkalmas. Fejtegetéseinek eredménye pedig az, hogy sem az orvosi, sem a jogi, sem a mérnöki pályák nincsenek összhangban a női lélekkel.

Amilyen egyhangúan negatív választ adtak a budapesti karok, olyan egyhangúan igenlő válasz jött a szegedi egyetemről. A math. term. tud. kar elismeri a nők kenyérjogát, nyissuk meg valamennyi fakultást, — mondja — a természetet úgyis szelektálni fog és fogja téríteni a nőket a nem nekik való pályától. A bölcsészet, nyelv és tört. tud. kar sem látja akadályát annak, hogy minden főiskola megnyitassék a nők előtt. Az orvoskar szerint nők az egyetemi tanulmányok idején lépést tartanak a férfiakkal, kitűnő gyógyszerek lesznek, kórházban, laboratóriumban mint segédek, a férfiainál jobban beválnak, lelkiismeretesség, szorgalom, igénytelenség dolgában az előbbieket felülmúlják, jóllehet önálló orvosi gyakorlatban a férfiainál kevésbé érvényesülnek. A jogi kar álláspontja, hogy érettségi bizonyítványok között nemek szerint különbséget tenni nem lehet és a jogi fakultásokra való felvétel mellett foglal állást.

Majdnem ilyen egyhangú Debrecen igenlő válasza. A hittudományi és bölcsészeti karok nagy többséggel ajánlják a kérelmek teljesítését. A jog- és államtudományi kar javasolja a nőkre vonatkozó különleges feltételek teljes eltörlését. Az orvoskar előadója is igenlő választ készített elő. Ezzel szemben dr. Orsós Ferenc indítványára a kar elvetette az előadói javaslatot és oda-konkludált, hogy további engedmények helyett inkább az eddigiek megszorítása kívánatos. Azt mondja az Orsós-féle határozat: «A nők szabadsága mellett foglalunk állást, midőn meg akarjuk tartani ott, ahová a természet rendelte, a neki meg nem felelő pálya bilincseitől felszabadítva, *biztosítani* akarjuk, hogy életrendeltetésének megfelelő, egészségesebb, nyugalmasabb életet éljen».

Pécs válasza ismét egyhangú igenlés. Igenlő válasz adnak az egyetem hittudományi, bölcsészeti és orvos karai. A jogi kar előadója szerint a felvetett kérdés nem a nőkérdés egy részlete. «Nem is humanitási kérdés, hanem a nemzeti lét vagy nemlét elsőrangú kérdése . . . Kultúránkat a hozzáférhetes szempontjából akként kell szervezni, hogy a nemzeti művelődésnek részesévé lehessen a nemzeti életközösség minden tagja . . . akár férfi, akár nő.» Ajánlja, hogy a kar foglaljon állást a nők bebocsátása mellett és a kar egy szavazat ellenében összes szavazataival a javaslatot elfogadta.

Mialatt ezeknek a javaslatoknak a beérkezése folyt, több magánember folyamodványa érkezett a miniszterhez, leányuknak a budapesti orvoskarra való felvétele érdekében. (35.475/1925.) Ezek leküldettek az egyetemre, de zárt kaput találtak. Hiába foglalt állást a nők bebocsátása mellett Szeged, Pécs, Debrecen, hiába bocsátotta be őket London, Páris, Berlin, sőt Prága és Bukarest is, a budapesti egyetem ebben a kérdésben szembe fordult a világegyetemmel.

Ekkor a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1926 aug. 6-án rendeletet intézett a budapesti egyetem tanácsához, (56.338/1926.), melyben kifejti, hogy ezidőszertint már nem állnak fenn azok az okok, melyek annak idején a leányok kizárására indították az orvoskart. 1919—20-ban 1500-an folyamodtak felvételért, míg 1925—26-ban alig 300-an. Az orvoskar határozatát revízió alá kell venni, mert szabályokba ütköző, jogot és közérdeket sértő a kar eljárása, mely megakadályoz a tanulásban olyanokat, akiknek erre hajlamuk, kedvük, alkalmuk, képességük van. A miniszter felhívja a kart, hirdesse ki, hogy nők ezután beiratkozhatnak úgy az első, mint a felsőbb évfolyamokra.

A nők felvételével járó sok huza-vona megérlelte a kultuszminiszterben azt a meggyőződést, hogy az egyetemi nőkérdést törvényhozás útján kell szabályozni. Törvényjavaslatot készített elő a nőnevelésről, melynek alap gondolata az volt, hogy a létért való küzdelemre a nemzet adjon a nőknek a férfiakéval egyenrangú lehetőségeket és tudásbeli fegyvereket. Gróf Klebelsberget, ki ezt a törvényjavaslatot személyesen kezdeményezte, a modern élet problémáinak kristálytiszta meglátása vezette. Sajnos, a törvényjavaslat kodifikátorai nem egészen így látták a kérdést. A miniszter visszaküldte a javaslat első tervezetét azon utasítással, hogy kiküszöbölendő minden egyenetlenség, mely az egyetemre való felvételeknél a nők hátrányára mutatkozik, pl. az egyetemre való felvétel korhatárául 22 év. A végleges szövegben ezek már nem szerepelnek, de azért mégis benne maradt néhány rejtett akna, olyan, amely lent a gyökérnél, a középiskolánál gáncsolja el vagy nehezíti meg leányok számára az egyetemre jutást. Ilyen az a sérelmes pont, hogy leányok csak betöltött 10. évük után kerülhetnek középiskolába, míg fiúk a betöltött 9-ik év után; továbbá az, hogy a liceumi érettségi csak papiroson jogosít egyetemre, ténylegesen latin és görög tudás nélkül az egyetemek legtöbb tudományszakára nem iratkozhatnak majd be a liceumot végzett leányok, úgy mint a reáliskolát végzett fiúk — amire csak érettségi után fognak rájönni. A lényeges, az alapgondolat azonban törvénné lett és az 1926. évi XXIV. t.-c. kimondja, hogy a női középiskola és a férfi középiskola érettségije közt nincs különbség, azok egyformán jogosítanak az összes főiskolákra. Ezzel elvileg befejezett tény lett a nők egyetemi egyenjogúsítása. A gyakorlati élet követelményeire való tekintettel fennáll még néhány korlátozás, de ezeket változott körülmények között egyszerű miniszteri rendelettel meg lehet majd változtatni. Az elvek tisztázva vannak, az épület, melynek alapjait Wlassics vetette meg és kupoláját Klebelsberg rakta föl, készen áll, csak még a törmeléket, téglahalmokat kell elhordani előle.

* * *

Talán nem lesz felesleges, ha szemlét tartunk azon főbb érvek felett, melyeket a fennebb ismertetett elvi harc folyamán a nők egyetemi tanulmányaival szemben felhoztak.

Ezek között első helyen állnak Kornis professzor tanulmányának érvei. Szerinte a női lélekkel a tudományos munka nincs harmóniában, nők a diplomás pályákra általában kevésbé alkalmasak, mint a férfiak, ott csak másodrendű teljesítményt tudnak felmutatni. Sorra vehetnők Kornis professzor adatait, melyekkel ezen véleményét támogatja; elmondhatnók, hogy milyen kevésbé győznek meg a nők tudományos pályára való alkalmatlanságáról olyan «jellemző» adatok, mint pl. az, hogy az egyetemi hallgatók közül 20% szeretné felcserélni működési körét mással, míg az egyetemi hallgatónők közül 45%, sőt

az utóbbiak közül 32% ki is mondja, hogy férjhez szeretne menni. Háború esetén a tudós ifjaknak legalább ilyen magas százaléka volna hajlandó ott-hagyni önszántából az egyetemet — mondhatnánk erre. De ha nem is tudnánk a fő tételt (azt, hogy nők *kevesébbé* alkalmasak) megcáfolni, akkor is fenntartjuk, hogy egyedül ennek a tételnek igazsága nem dönti el az egyetemi nőkérdést. Az, hogy a férfiak alkalmasabbak az alkotó tudományos munkára, nem jelenti azt, hogy a nők egyáltalán nem alkalmasak és különösen nem jelenti azt, hogy az egyetemekről kirekesztendők. Ha lehet, akkor a kevésbé alkalmasoknak is módot kell adnunk arra, hogy magukat magasabbrendű munkaerővé képezzék. Ha pedig limitálni kell: annak megállapítására, hogy kik az alkalmasabbak, ajánlatosabb a versenyvizsga és a colloquiumok módszere, mint az a primitív osztályozás, hogy ez fiú, az leány.

Ami azt a gyakori állítást illeti, hogy a nőkből sohasem váltak szellemi nagyságok, ezt meg lehet cáfolni egypár névvel: II. Katalin és Mária Terézia; Sappho és Lagerlöf Zelma; Diotima, ki Sokratest tanította bölcseségre és Mme Curie. Mostani magyar irodalmunk egyik vezéralakja nő: Tormay Cecile és korunk lelkét legigazabban egy nő, Papp-Váry Elemérné fejezte ki a magyar Hiszekegyben. Igaz, hogy ezek még nem jelentik az emberi szellem csúcspontjait: Shakespeare, Michelangelo, Newton még mindig nem támadt a nők közül. De abból, hogy valami eddig még nem volt, nem következik, hogy ezután sem lesz. A magyar nemzet sem adott eddig az emberiségnek Shakespearet, Michelangelot, Newtonot, de azért joggal hihetjük, hogy a következő századokban ilyen is fog telni fiatal népüktől.

A nők sohasem voltak olyan kedvező helyzetben, mint a férfiak arra, hogy intelligenciájukat kifejlesszék. Kornis professzor azt mondja ugyan, hogy «voltak korszakok, amikor a nő művelődésének lehetősége ugyanaz volt, mint a férfié, pl. a renaissance és mindig voltak a művészetnek és a technikának olyan területei, amelyeken a nők a férfiakkal az alkotásban egyenlő, sőt kedvezőbb feltételek mellett versenyezhetek: ilyen a festőművészet, zene, költészet.» — Igaz, hogy a renaissance idején egy szűk kör asszonyai tanulhattak latinul és görögül, de elképzelhetetlen, hogy beállhattak volna tanítványoknak a nagy mesterek műhelyeibe, ahonnan az alkotók támadtak. Ami pedig azt illeti, hogy pl. a költészet művelését a nők mindig a férfiakéval egyenlő feltételek mellett űzhették, erre példa gyanánt legyen szabad felhoznom, hogy Magyarországon századokon át üldözték és tilalmazták azt, hogy nők írni és olvasni tanuljanak. Ime egy-két adat: 1533-ban a salvatorianus szerzetesek gyűlése eltiltja a női rendtársaknak, a Begináknak, hogy írni tanuljanak vagy tanítsanak. (Egyháztört. Eml. II. 473 l.) Pázmány egyik beszédében mondja, hogy *jóllehet tudja, a község nagy része más véleményen van!* ő mégis üdvösséges dolognak tartja, hogy a keresztény leány *olvasni* tanuljon. Az írástanításról még ő is jobbnak látja, hogy hallgasson. Mikes Kelemen, aki megjárta Franciaországot, egész apológiát ír az írástudó nőkről. De még a XVIII. században sem akart engedni az előítélet. Két régi írónőnk, Molnár Borbála és Dukai Takács Judit életrajzából tudjuk, hogy felnőtt korukban maguktól, titokban tanultak meg írni. Takács Judit, ki Berzsenyi kortársa volt, mikor atyja íráson érte, térdreborulva könyörgött kegyelemért. Erre csak nem lehet azt mondani, hogy itt a nőknek egyenlő, sőt kedvezőbb feltételeik voltak a költészet művelésére! Egyenlő chanceok még ma sincsenek a tudomány terén. Vegyük tekintetbe, hogy miután az egyetem a nőktől jeles érettségit követelt, többnyire már a középiskolában agyonfáradt leányok érkeztek az egyetemre a mult évtizedek

folymán, akiknek nagy része úgy, mint a férfi eminensek legnagyobb része is, az egyetemen letört és nem tudott tovább haladni. A budapesti orvoskar sokszor hangoztatta és Hoor professzor meg is írta (A nők orvosképzése), hogy a 30 év óta nevelt sok száz és ezer nő közül egy sem lett kiváló orvos. — Hiába soroljuk fel ezzel szemben sok kitűnő orvosnő nevét, ezeket a közönség nem ismeri, mert férfi orvosokat is csak azután kezdi jóknak és neveseknek tekinteni, miután az egyetem legalább magántanárrá habilitálta, nőket pedig ezideig elvből nem habilitáltak egyetemeink. Ez circulus vitiosus.

De ha mindezek után mégis megmaradunk azon állítás mellett, hogy nő a tudományos munkában általában másodrendű munkaerő, szorgalmas, lelkiismeretes, igénytelen, de nem vezérségre való, vajjon nem mondtuk-e ki épen ezzel, hogy nálunk Magyarországon igen nagy szükség van egyetemet végzett nőkre. Népünk természetrajzánál fogva, nálunk mindig, minden munkában túlsok a vezér és túlkevés a közkatoná. Nálunk mindenki parancsolni akar és senki sem hajlamos az engedelmességre. Ezzel szemben a nő született segítő-társ, aki ösztönösen alárendeli magát, amint a magáénál nagyobb erővel, a magáénál nagyobb tehetséggel találkozik és ha szereti a munkáját és megérti annak célját, a legnagyobb önfeláldozásra képes.

Mi Magyarországon a munkaorganizáció terén még nem jutottunk el annak az egyszerű alapigazságnak a felismeréséig, hogy másodrendű munkát nem szabad elsődrendű munkaerővel végeztetni. Sok olyan másodrendű munkát ismerünk, amihez diploma kell, ezeket idővel kitűnően el fogják látni egyetemet végzett leányok.

Elmondja Kornis professzor, hogy az egyetem a nőket elvonja hivatásától, az egyetemet végzett nők kétharmada nem megy férjhez. De nem az egyetem rontja a férjhezmenés esélyeit, hanem többnyire azok a leányok mennek egyetemre, akiknek úgyis kevés reményük van a férjhezmenésre, a csúnyák és a szegények. Ha ugyanezek nem mentek volna egyetemre, valószínűleg még az egyharmad is pártában maradna. Akik férjhez mennek, azokból többnyire jó feleség válik. A házasság csak nyerhet vele, ha a házastársak kultúrája közös, ha érdeklődésük egyirányú. A gyermekáldást illetően pedig az egyetemet végzett nők álláspontja merőben ellentétes a modern divathölgyével. Azok a nők, akik megtanultak gondolkozni, jóformán valamennyien tudják, hogy a női élet beteljesedése a gyermek.

Arra az ismert ellenvetésre, hogy azért nem szabad nőket egyetemre engedni, mert férjhez mennek és kárba vész a reájuk fordított költség, azt feleljük, hogy az a kultúra, mely a családon át a nemzet vérkeringésébe megy át, nem hiábavaló.

Vizsgáljuk meg a külföldi példákat, vagy csak az amerikai példát, mert erről Kornis professzor is megjegyezte, hogy különösen fontos, miután ott vannak a legrégebb tapasztalatok. Münsterberg nyomán azt mondja, hogy Amerikában is ott van csak igazi tudományos munka, ahol a nők ki vannak zárva az egyetemről és példakul hozza fel Harvardot, Yalet, Columbiát. Itt legyen szabad egy tévedést helyreigazítanom: az említett helyeken nem a magasabbrendű tudományos munkából vannak kizárva a nők, hanem az egyetem alsóbb tagozatából, az undergraduate schoolból. A felső tagozatban azután nemcsak, hogy felveszik a leánytanulókat, de Harvardon pl. női tanár is van: Miss Hamilton. Legyen szabad az említett intézetek évkönyveire hivatkoznom, mint legilletékesebb forrásokra. Kornis professzor Münsterberg adatai alapján azt is állítja, hogy Amerikában a nőknek a szellemi pályákra való túdulása

folytán a családi élet tönkre megy és öngyilkosságba rohan a faj. Az amerikaiak nem szaporodnak és ezért elsősorban a nő szellem itülfínomodása felelős. — Ezzel szemben legyen szabad felhoznom a következőket: az Egyesült Államokban 117 millió ember él, ennél többre a nemzetnek nincs szüksége. Ez más helyzet mint nálunk magyaroknál, hol egy maroknyi népet kell féltünk a föld színéről való eltörléstől és ahol még oly messze vagyunk a húszmillió magyartól, aki betöltse a Kárpátok medencéjét. Az Egyesült Államok területét a 117 millió ember betölti, ha ennél sokkal több lenne, hódító háborúra lenne szükség. Az amerikai családnak átlag 3·4 tagja van, ami azt jelenti, hogy általában a gyerekek száma kettő és három között van. (Survey Graphic 1927. dec. 267. l.) A faj nem fogy, de egyelőre semmi szüksége arra, hogy szaporodjék. Ezért is korlátozza a bevándorlást. Ez a faj, melynél a nőknek oly domináns és állítólag kárhózas szerepe van, megteremtette a maga tömegei számára a földkerekségén létező legkedvezőbb anyagi, erkölcsi és szellemi feltételeket. Családi életük vonzó, őszinte, igaz. Nem a botránypercek hőseiről, hanem az átlagról beszélek. A válás gyakori ugyan, de rossz házasságot két évi amerikai tartózkodásom alatt egyet sem volt alkalmam megfigyelni. Hét pár közül egy elválk, hat pedig ideális harmóniában és egyetértésben marad együtt. Az amerikai gyerekek gyönyörűek és belőlük lesznek a világ legszebb leányai és a világbajnokságokat nyerő amerikai fiúk. Korunk tipikus hőse, aki a háború utáni években a legnagyobb erkölcsi és anyagi sikert aratta, az óceánrepülő Lindberg, nem véletlenül amerikai és úgylátszik nem ártott meg neki, hogy az édesanyja diplomás asszony.

De tökéletesen igaza van Kornis professzornak — ne a külföldi analógiákat nézzük — «irányelvünket csakis a magunk társadalmi feltételei szabhatják meg.» (48. l.) Mikor ezt leírom, lelki szemeim előtt elvonul egy sereg leány, csupa eleven alak, akikkel valaha együtt játszottam a homokban, a történelmi, úri középosztály leányai, akiket virágkorukban ért a nagy összeomlás. Ez főbe-lötte magát, az férjhezment egy pohos hadiszállítóhoz, ez cseléd lett, az utolsó lopott, azután filmszínésznő lett, azután más lett, végül veronált vett be és meghalt 24 éves korában. A vagonuk elveszett és ők nem találtak más kiutat... A másik oldalon pedig azok állnak, akiket középiskola és egyetem hozzászoktatott az élethez; igaz, hogy ezek sem boldogultak könnyen de végül mégis talpra álltak és nem kellett magukat sem eladni, sem elpusztítani. Igaz, hogy a B-listák korában a diploma nem jelentett számukra minden esetben biztos és azonnali elhelyezkedést, kenyérkeresetet, de ezek a leányok megtanultak gondolkodni és válságos, viharos pillanatokban velük volt az az erkölcsi támasz, amit a magasabbrendű lelki csiszoltság, a tudás ad. Nem frázis az, hogy «Wissen ist Macht», a tudás hatalom, erő és segítség az élet minden körülményei között. Ha reméljük is, hogy a mult évtizedek katasztrófái nem fognak megisméltódni, azt tudnunk kell, hogy a háborúelőtti Magyarország patriarkális élete és jóléte sem jön vissza. Hideg szelek fújnak és aki teheti, edzze meg a leányát, hogy az szembe tudjon nézni az időjárás mindenféle viszontagságával. Igaza van Kornis professzornak: a saját társadalmunk vizsgálatából kell kiindulnunk. De milyenek a mi állapotaink? Buday «Megcsonkított Magyarország»-a szerint 1910 és 1920 között Csonkamagyarországon a lakosság félmillió emberrel szaporodott. Ezek közül 370.000 volt nő és csak 130.000 a férfi. De nem elég az, hogy a számarány ilyen nagy eltolódást mutat, gazdasági helyzetünk még a számszerint meglévő férfiak számára is nehezzé teszi a házasságkötést. Legrosszabb a középosztály helyzete, ott a férfiaknak

hozzávetőleges számítás szerint egyharmada nősül meg, egyharmada pedig nem az elszegényedett keresztény középosztályból keres magának feleséget. A legoptimisztikusabb számítással is feltehetjük, hogy középosztálybeli lányaink 50%-ának felteszi az élet azt a keserű kérdést, hogy öngyilkos, prostituált vagy dolgozó nő akar-e lenni. Ezzel szemben száználmasan tehetetlenül hangzanak azok a pium desideriumok, hogy legyenek jobb erkölcsök, legyenek jobb gazdasági viszonyok, az állam segítse elő a családalapítást stb., ami mind igen kívánatos lenne, de nincs meg és reális kilátás sincs rá, hogy a közel jövőben meglesz és egy csapásra megoldja a problémát. Nekünk a gyakorlati élet valóságaival, adottságaival kell számolnunk.

Erősen hangsúlyozom ezt, mert arra az érvre, hogy a gyakorlatban, a valóságban életkérdés a nők kenyérkeresethez és ezzel kapcsolatban diplomához való joga, — azt feleli nagytudású ellenfelünk, Kornis Gyula: «Az egyetemi nőkérdés nemcsak rideg gazdasági kérdés, hanem a kultúra kérdése is, s mint ilyen egyben világnézeti probléma. A világnézeti problémák eldöntéséhez pedig nem a valóság tényének ismerete elsősorban a fontos, hanem az értékek hierarchiájáról táplált meggyőződésünk, mely a lélek irracionális talajából fakad. Ezt a tételt ugyanis mi nők nem fogadjuk el! Nem fogadjuk el tárgyalási alapul, hogy az egyetemi nőkérdés gyakorlati eldöntésénél nem az élet valóságainak ismerete fontos, hanem a világnézet, az elgondolás; valamely léleknek, akár a legnagyobb léleknek, irracionális talajából fakadó érzelem. Azok, akiknek feladatuk, hogy az egyetemi nőkérdésben döntsenek, nem tekinthetnek önnönlelkükbe, nem vehetik elsősorban érzelmeiket és világnézetüket figyelembe; hiszen a bírónak sem szabad ilyen szempontok szerint ítélnie, hanem minden pörös ügynél arra kell néznie, hogy mi a valóság, mit mondanak a tőle független tények. Teóriák nevében nem szabad kivenni a kenyeret azoknak a kezéből, akik a százszorszént élet nevében kérik azt. Jellemzően elgondolásszerű pl. Kornis professzornak arra való utalása, hogy az egyetemi nőkérdést igenlőleg azok válaszolják meg, akik «az egyén gazdasági önállóságra való absztrakt jogát» előbbre valónak tartják, mint «a családi és nemzeti szolidaritást s a faj egészségét.» (47. old.) Ezt tudtommal nem tartotta soha egy magyar államférfi sem, aki az egyetemi nőkérdést előbbre vitte, legkevésbé tartjuk mi, a közvetlenül érdekeltek! A faj érdeke mindig előbbrevaló, mint az egyén joga, de az egyetemi nőkérdés esetében a kettő nem ütközik össze, hanem ellenkezőleg, támogatja egymást.

Aki az egyetemi nőkérdésben dönteni akar, annak tudnia kell, hogy ez nem világnézetek elméleti problémája, hanem az élet gyakorlati kérdése, mely mögött emberi sorsok, életpályák indulnak és vergődnek.

A gyakorlati élet adottságaiból óhajt érveket meríteni pl. a debreceni orvoskar, megokolván azon határozatát, melyben az összes vidéki egyetemi karok közül egymaga fordul szembe a nők egyetemi tanulmányaival. Lássuk az érvelést! «A nő szabadsága mellett foglalunk állást, midőn a neki még nem felelő pálya bilincseitől felszabadítva *biztosítani* akarjuk, hogy életrendeltetésének megfelelő egészségesebb, nyugalmasabb életet éljen.» Ez szép. De vajjon tudja-e *biztosítani* a debreceni orvoskar az egészséges, nyugalmas családi életet a dolgozó nők tízezreinek? Nyilván nem. De az orvoskar tovább megy és Országos professzor indítványára szerint a következőképen ír:

«Végül, ha aztán helyet is biztosított magának a nő a tudományos pályán akár mint orvos, akár mint más, elfoglalt egy helyet, melyből önmaga él, holott, ha ugyanezen helyet férfi töltené be, nőül vehetné a nőt, akinek célja férjhez-

menni és ketten vagy többen élhetnének ugyanezen állás jövedelméből». — Először is nem bizonyos, hogy a nő önmaga élne a jövedelemből; hiszen van sok családfenntartó nő. A másik ravaszság ott van, hogy a férfi, ha állásba jut, «elvehetné» a nőt, de sokszor nem veszi, hanem agglegény marad. A debreceni orvoskar tudhat példákat az ilyesmire. Mit csináljon «a nő» ebben az esetben? Azt mondjuk neki, hogy ne menjen kenyérkereső pályára, készüljön a magasztos női hivatásra, majd a férfiak állásba jutnak, érezni fogják, hogy kötelességük jövedelmükből egy nőt eltartani és családot nevelni a hazának, ezek közül egy majd elveszi őket. A derék férfiak pedig állásba kerülnek, úgy érzik, hogy jövedelmük nekik is kevés, lemondásokra nincs kedvük, hacsak a leánynak pénze nincs, pártában marad és ha nem készült másra, mint a női hivatásra, idővel morfint vehet be vagy leugorhat a negyedik emeletről. Alaptalan állítás, hogy a férfiak azért nem tudnak nősülni, mert a nők elfoglalják előlük a helyeket. Ennek bizonyítására lássunk néhány adatot, például a kultuszminisztérium szorosán vett fogalmazói karáról. Ide nőt eddig fel nem vettek, tehát női konkurrencia nem ártott a házasodási lehetőségeknek, Mégis azt találjuk, hogy 69 fogalmazó közül csak 43 nő, nőtlen 26. A nőtlenek közül csak három van 35 éven alul és ha ezekről feltesszük is, hogy mindhárman meg fognak nősülni, még mindig igaz marad az, hogy a fogalmazói karnak több mint egyharmada egyáltalán nem alapított családot. Nem tudtam megállapítani, hogy a nősek közül hányan tartják el tényleg feleségüket és hányan vettek el vagyos leányokat, akik egyébként is megéltek volna. De megállapítottam a gyermekek számát és az is érdekes. Hatvankilenc ember közül 40 egyáltalán nem nevel gyereket. Egy gyermeke van hét családnak, két gyermeke 14 családnak, három vagy annál több gyermeke nyolc családnak. Midőn a jelenlegi, női konkurrenciától mentes helyzetben olyan az ország egyik legelőkelőbb diplomás statusának családi állapota, hogy 69 ember közül mindössze nyolcnak van akkora családja, hogy az népszaporodási szempontból számbavehető, kérдем, válhatik-e ez az állapot a közre nézve lényegesen rosszabbá, ha néhány nő is be fog kerülni és egyedül él jövedelméből, amint azt most is megteszi a férfiak egy harmada. A férfiaknak ezt a jogát senki sem vonja kétségbe, miért teszik ezt ők és rendszeresen épen az agglegények mivelünk szemben? Itt sem elgondolásokból, hanem az élet adottságaiból kell kiindulni. Ámbátor elgondolással is rájöhet az ember, hogy ha egy nő a világon van, annak étel, lakás, ruha kell. A leszegényedett középosztály férfiai egyszerűen nem képesek ellátni és eltartani családjuk összes nőtagjait. Ha a nők nem tudnának keresni, a férfiak összeroskadtának a teher alatt. Ezért nem szabad úgy beállítani a dolgot, hogy a nők, ha keresnek, a férfiak elől veszik el a kenyeret. A dolgozó nő produktívabb, fogyasztás terén pedig nem jelent lényegesen többet, mert ha nem dolgozik, ennie akkor is kell. Ezzel szemben a munkátlan nők terhet, sőt mérgező és robbantó anyagot jelentenek egy modern társadalomban. Ezek a nők, akik egy konzervatív ideológia hatása alatt semmi másra nem készültek, mint a női hivatásra és csak azzal tudnak számolni, hogy őket egy férfi el fogja tartani — oly sokan vannak — szemben azzal az aránylag kevés férfivel, aki képes és hajlandó ezt megtenni, hogy örületes és tisztességtelen verseny fejlődik ki közöttük, ami viszont korunk erkölcstelenségének egyik főoka. Ha a nők nagy tömegei tudnák, hogy az élet javait munkával, tudással, lelki kiválósággal is megszerezhetik, akkor a nemzet erejének és vagyonának a jelenleginél sokkal kisebb részét pazarolnák testük cicomázására. Ha összetvetjük ezeket az ú. n. női hivatásra nevelt, kétségbeesetten bálozó és zsurozó teremtéseket

azokkal a náluk társadalmilag nem alábbvaló leányokkal, akik hasznos produktív munkát végeznek, az előbbieket lelkében a nemzetközi jazzmuzika visszhangját fogjuk megélni, míg a magyarok szimfóniájának ősi ritmusa a dolgozó nagyszonyok lelki utódainak, a dolgozó leányoknak lelkében zeng tovább.

Magyarországon azért is fontos, hogy legyen minél több diplomás pályán dolgozó, úri középosztályból való leány, mert ezek példát adnának az alsóbb néposztályoknak. Szép hazánkban a munkának általában nincsen becsülete, a dolgozó nőt meg épen le szokás nézni. Nagy János szabómester leánya megvan győződve arról, hogy ő sokkal különb valaki, ha otthon hever a diványon és «házi leány»-nak hívják, mintha beállna az apja műhelyébe és szabónő lenne belőle. Ebben a meggyőződésben egész közfelfogásunk támogatja, pedig a helyelő nők tömege kárára van a társadalomnak. E kár felismerése és az ehhez alkalmazkodó életmód gyorsan terjed Európaszerte, de itt van már azokban az államokban is, amelyekkel nekünk versenyeznünk és egykor talán mérköznünk kell. Aki szétnéz Csehországban, bámulva látja, hogy milyen erősen résztvesz a női nem a nemzet minden munkájában, anélkül, hogy ez a nép szaporodásának vagy a családi életnek kárára lenne.

Meg kell értenünk, hogy a nemzet, mely nem fogja tudni elhelyezni és okosan felhasználni a női munkaerőnek azt a nagy tömegét, amit a modern technika a házimunka alól felszabadított, kulturális és gazdasági haladás terén nem fog lépést tarthatni Európa művelt országaival. Ahhoz, hogy Európában megtartsuk helyünket és hogy a Duna mentén visszaszerezzük a bennünket jogosan megillető vezérszerepet, ehhez olyan nemzedéknek kell előállnia, amelyben nincs felesleges ember és elpazarolt erő. Munkába kell állítanunk mindenkét, aki munkára képes. Fel kell ismernünk, hogy a nemzet nem nélkülözheti azt a női munkaerőt, melyet az anyaság mindennél szentebb hivatása és a háztartás vezetése de facto le nem köt. Fel kell ismernünk, hogy a női munkaerőnek a kor szellemében való átszervezése egyik legnagyobb, életbevágó nemzeti feladatunk, mert amint Kossuth Lajos mondja: *«A létért való küzdelem nagy versenyében mindig azon nemzeteké az előny, melyek a kor irányával magukat legjobban azonosítják»*. (Iratái 9. köt. 229. old.)

Bobula Ida.

VIDÉK.*

A NYITOTT ablak mellé ültem és kinéztem. A végtelennek tetsző sárgás-zöld lapály, a messzeségben egy-egy tanya, néhány akácjának a szürkületbe nyúló sötét vonala, alig sejthető opálszínű sáv a nyugati égen, kipislogó csillagok, valami távoli kiáltás beleveszve a vonatrohanás robajába, messze egy madár tovahúzó fekete pontja s a nagy mezők különös illata, minden mozgó és mozdulatlan, ami körülvett, velem jött és kísért, kerete volt egy képnek.

Nem tudtam és nem is akartam mást látni, csak ezt a képet, egy leány arcát, mosolyát, keze mozdulatait, egész valóját, mely minden szemrebbenségre más alakot öltve, sok látott és ezer meg ezer elképzelt ruha lenge, ide-oda lebegő, illatos felhőjéből nézett rám.

Mintha mély álomból durva kézzel ráztak volna fel, úgy éreztem magam, ha megszólítottak.

Kövérés, öregedő úr ült velem szemben, mellette szőke, fekete ruhás asszony, az ajtóhoz huzódva egy fiatalember cigarettázott.

A vágató vonattal ellenkező irányban forgott a csillagokkal pitykézett sötét ég s a mozdonyból kirepülő szikrák, mint tűzszínű madárraj surrantak tova az ablak mellett. A kövérke férfi valami vasúti kalandocska reményében diskurált a szőke asszonnyal, a fiatalember feltette lábát a szembenlevő ülésre s fejét a saroknak vetve kinyújtózkodott.

Éjfélután érkeztem meg. Az állomás előtt egy hivatalnok állott, egy ablakon világosság szűrődött ki, egyébként pusztá volt minden, mint valami elhagyott tanyán.

Lekaptam csomagjaimat és leugrottam a vonatról, mely dohogva indult tovább. A hivatalnok már be is csapta maga után az ajtót, én pedig ott álltam egyedül, nem is sejtve, merre kell elindulnom.

Benéztem a világos ablakon. A vasutas már végigvágta magát a nagy, ócska bőrdiványon, a tintapecsétes asztalra könyökölve pedig egy vén bakter szortyogtatta kihűlő pipáját.

Benyitottam és megegyeztem az öreggel, hogy kísérjen be a városba és hozza táskámat.

Nagy tempósan kiverte pipáját, kikaparta fenekéről és oldaláról a szutykos dohánymaradékot, összegyúrta és három ujja közé fogva óvatos gonddal helyezte el balpofájába. Sercintett egyet az asztal alá,

* Önálló része egy kisebb regénynek, melyet az elhunyt író a Napkeletnek szánt.

felvette a koffert, nagy praktikával a vállára emelte, nyögött vagy kettőt s odabökte :

— Gyerünk hát.

A városkában mély lélekzessel nyujtózkodott a nyári éjtszaka, a cementjárdán visszhangosan kopogott az előttem baktató vén bakter bakancsa. Valahol messze kukorékolt egy kakas, feelni kezdtek neki a szomszédok, mind közelebb-közelebb jött a hangjuk, egyszerre csak épen mellettünk rikoltott fel harsányan egy udvaron :

«Kukoriku».

S utána öblösen gágogtak a libák, aztán megint csak a bakter csoszogó kopogása hallatszott.

Messze-messze egymástól petroleumlámpák pislogtak zöldre festett faoszlopokon, némelyik utolsót lobbant és sercegett, mintha mondta volna a többinek :

— Ugyan, hagyjátok már ti is abba, úgyis csak formaság az egész.

A szomszédos sikátorból nagy ugatással rontott elő egy lompos kuvasz, nyomában egész sereg kutya csaholt, egy kapunál megszorították és közrefogták. A kuvasz lesunyta fejét, morgott, tompán vakkantott, ha valamelyik támadó feléje közeledett, mérgesen, rekedten ugatott. Egyszer csak nekikapott egy kis sárga dakszli nyakának, az visítva félreugrott, a kuvasz pedig, farkát lábai közé kapva, vágtságban iramodott el, utána a többiek nagy üvöltéssel.

Aztán megint csend lett, melybe valami távoli zene úgy szűrődött be, mint messzi partról áramló tengersobogas. Mind közelebb-közelebb jöttek a hangok, még a nagybögő dörmögése vitte a vezérszerepet, majd belezümmögött a kontra és terc s rövid idő múlva tisztán sírt fel a primhegedű és a cimbalom méla pattogása járt nyomában.

Nem is kérdeztem az öregot, tudtam, hogy a vendéglő felé közeledünk. Valóban, nemsokára odaértünk. A zene még hallatszott, de az utca felől sötét volt minden. A redőnyök lehúzva s a nagy kapu bezárva.

A bakter a járdára zuhintotta kofferemet s a kapukilincstre tette kezét, megnyomta s mikor nem engedett, rázni kezdte.

Senki sem jelentkezett, az öreg dühösen rúgni kezdte a kaput s olyanokat vágott rá öklével, hogy csak úgy döngött.

Úgy látszik ebben a szállodában éjtszaka nem várnak s nem fogadnak vendéget.

Rosszabb körülmények között is töltöttem már szabad ég alatt éjtszakát, kezdtem hát megbarátkozni a gondolattal, hogy hajnalig majd örséget állok a barátságatlan vendégfogadó előtt.

A muzsika nem szűnt meg. Egyik nóta a másikból folyt; érzett, hogy a cigány ismerősöknek játszik s diktálás nélkül tudja gusztusukat.

Szép csillagos éjtszaka volt, méla és csöndes, hogy az ember majdnem hallotta a nagy mezőknek a városka felé küldött sóhajtását.

Végre is óvatosan mozdult meg a vendéglőn az egyik redőny s halk dübörgéssel gördült kissé felfelé. A nyíláson meghajolva egy alak

bújt ki s a járdán nagy meglepetésemre a Nyári báró hórihorgas termete igyekezett kiegyenesedni.

— Téged egyenest az Isten küldött! — kiáltottam rá.

A báró nekitámaszkodott a falnak s nevetve mondta:

— Nem találkoztam odabent az öreggel.

Csak aztán kezdett szemügyre venni s mikor megismert, egyszerre kilépett arisztokratikus tartózkodásából, ami különben sem igen illet meglehetősen borral telített állapotához ez istenverte kisvárosi, úri csárda előtt, a hajnal felé közelgő éjtszakában.

— Te vagy, pajtás? Hogy kerülsz ide, pajtás? Bozóky Jenőhöz jöttél, pajtás? Menjünk egyenesen hozzá, pajtás!

Nehezen tudtam vele megértetni, hogy semmiképen sem akarom Jenőket éjjel felverni.

— Annál jobb, pajtás! — mondta a hosszú báró s átnyujtotta egyik lábát a négy-öt lépcsőfokon, mely az utcáról az ajtóig felvezetett s rugdosni kezdte a redőnyt.

Bent cudarul káromkodott a vendéglős és feltolta a redőnyt, de mikor meglátta a bárót, egy pillanat alatt kedves lett.

— Visszajött a méltóságos úr, tesszen bebújni, méltóságos úr!

A báró belémkarolt, utánozta a korcsmárost:

— Tesszen bebújni — mondta s belökött és utánam lódította a csomagomat is. Átmentünk a sötét kávéházon és éttermen. Egy ajtó mögül hangosan rítt ki a muzsika:

«Pántlikás kalapom...»

Tanakodtunk egy kicsit, addig már az utolsó sorokat énekelte egy erős, de megviselt bariton:

«De mióta nem szeretsz,
Meztláb is elmehetsz!»

A zene megállt s a nagy csendben belerikoltott a bariton.

Aztán hajrá az egész banda, hogy csak úgy zengett a cimbalom:

«De mióta nem szeretsz,
Meztláb is elmehetsz!»

Ezt a nótát, ki tudja, miféle fehérnépokoza keserűség emlékét, bizonyosan ezerszer is elhúzták a cigányok a bariton hang úri passziójára.

— A rendőrkapitány kesereg, pajtás — súgta a báró s betuszkolt az ajtón.

Úgy fogadtak, mint egy fejedelmet, mert egy mulatós kompánia ilyen örömrivalgással ölel keblére mindenkit, akiről feltételezhető, hogy jó cimborá válik belőle.

A báró elrikkantotta, hogy ki és mi vagyok. A cigányok tuszt húztak, a rendőrkapitány revolverrel lőtt hatot egymásután a plafonba, maga mellé ültetett, nyakamba borult s úgy kérdezte?

— Mit eszel, mit iszol, testvér? Csak parancsolj, amit a lelked kíván.

S kommandirozott :

— Goldberger úr ! Hapták ! Mit eszünk, mit iszunk ?

Hajnal felé már pezsgővel bolondítottuk a fejünket s hatalmas szilvórium s némi édes, illatos pálinkák is kerültek elő, miknek íze olyan, mint a negyvenéves, hervadóan szép asszonyok csókja.

Már világosodni kezdett, mikor egy jóképű barna fiú, az árvaszéki jegyző titkos tárgyalásokba bocsátkozott a primással.

A rendőrkapitány, ki sokat adott rá, hogy előtte semmi se maradjon titokban, megneszelte a dolgot s beleszólt a játékba :

— Ahá ! Éjjeli, éjjeli !

Persze, hogy éjjeli zenét akart adni a barna legény. Valószínűleg mindenki tudta azt is, hogy kinek s itt, ahol csupa atyafiság, jóbarátság a városka, úgy látszik, senki sem akarta megakadályozni ebben a szándékában.

A cigányok szedelőzködtek s ahogy a zene elhallgatott, valami fáradt, szárnyaszegett hangulat ereszkedett a társaságra.

A báró azt indítványozta, hogy menjünk mindnyájan éjjeli zenét adni s eszméje nagy tetszésre talált.

Elindultunk. Elöl a cigányok az aljegyzővel, ki mély eszmecserébe volt merülve a primással. Lelkére kötötte, hogy melyik nótát hogyan játssza, hol tartson szünetet, mikor adjon bele sok érzést — tudod, Jancsi, úgy, hogy sírva fakadjon — s mikor zendítsen rá valami duhaj nótára, hadd lássa a világ, hogy nemcsak olyan legény ez a Gyarmathy Feri, a vármegyei árvaszéki jegyző.

Egy kapunál megálltunk. A ház bent az udvaron némán és sötétben állott, előtte virágágyak, a bokrok és fák még éjjeli álmukat aludták.

Az aljegyző a bandával lábujjhegyen ment egy ablak alá, halk pizsgés hallatszott, aztán az örök éjjeli zene :

«Csak egy kis lány van a világon...»

Drága ifjúság ibolyaillatos, édes, mámoros felhője röpködött a ház körül. A rendőrkapitány rossz viceket mondott a nőkről; a báró káromkodott, hogy rosszul ég a szivarja; bent az udvaron pedig, az ablaknak támaszkodva, Gyarmath Feri vármegyei árvaszéki jegyző édes bódulatban repült messze-messze ettől a szegény világtól... Bent a sötét szobában megvillant egy gyufa kicsi fénye; egy leány nézett a padmaly sejtelmes rajzai felé, lankadtan eresztette le fehér karját az ágyról s keble szabadon és rózsaszínűen emelkedett a sötétben s az ábránd és a vágly forró szavakat susogtak piciny fülébe.

Hol voltam én ezektől az édes, aranyos, éjjelizenés napoktól? Megmérhetetlen távolságban s most itt, a kisvárosi úri ház előtt, két szív minden dobbanása beledobbant az én szívembe is.

Sokat muzsikáltak. Türelmesen vártuk őket.

A báró nevetve mondta :

— No, meg lehet elégedve, Magda !

— Miféle Magda? — kérdeztem.

A báró nevetni kezdett s hangosan magyarázta :

— Ah, hiszen te ismered, Bozóky Magda.

— Ismerem — mormogtam s a düh torkomat fojtogatta.

Mintha valami rosszindulatú hatalom rendezné, hogy a leg-lehetősebb helyzetekbe kerüljek ezzel a lánnyal.

Hetek óta őt érzem lelkemben, testemben. Ha egy virágra nézek, a szirmok színe és vonala őt varázsolja elém; ha zenét hallok, minden hangban a szeme reszket felém; ha egy madár röppen s lendül a szárnya, az ő keze rajzol szép vonalat a levegőben. Teste az ég, mely fölém borul s a nap, mely bennem lángol. Minden, ami rajta kívül a világon van, lényegtelen keret, díszlet csupán, melynek egyedül ő ad tartalmat és értelmet.

A színház új darabomat próbálja, a szezont fogja vele kezdeni. Az igazgatótól az utolsó kóristáig lázban van mindenki. Megkezdett regényem hetek óta várja, hogy leüljek asztalom mellé és a szavak végláthatatlan gránitszikláiból kifaragjam, kivéssem, körülcsiszoljam a mese testét.

S barátaim, a társaság, asszonyismerőseim! És Pest, az elevenedő Váci-utca s az imádott budai hegyek, a Rózsadomb s a Törökvész, mely most kezdi őszi díszzeit előszedni.

És utazásaim terve! Két napja még Olaszországba akartam szaladni. Valahol Flórenc mellett egy kis faluban csodálatos, ősrégi női szobrot ástak ki, talán az etruszkok faragták vagy még régibb lakói a felszígetnek. Egy festőbarátom látta a sokezeréves nőt; írta, hogy csodálatos, méla mosoly játszik az arcán; szeme vágása, üde arca szokatlan az ottani embereknek; idegenül néznek reá a görög és római márványistennők, ő pedig rendületlen, mosolygó, titokzatos, kerek arcával, hosszúkás szemével nyugodtan pillant vissza reájuk, mint a homokpuszta szélét kémlelő ősturáni leány.

Ezt a leányt akartam megnézni!

És most itt állok a nyárvégi hajnalon a Bozóky Magda ablaka előtt.

És ennek az éjjeli zenének nem akar végeszakadni. Egyik nóta ömlik a másik után, mint a piacközépi artézikútból a langyos, ízetlen víz. Ez a cigányképű aljegyző se lát se hall, nekitámaszkodva a két ablak közötti falnak, transzba meredve ábrándozik.

Ezért jöttem én szaladva, rohanva Pestről?

Az urak türelmesen várakoztak, a báró valahonnan egy liter szilvóriumot kerített, azt kortyongatták. Rendrejárt az üveg s én is nagyokat húztam belőle. Csípte a nyelvemet, karcolta a torkomat, égette a gyomromat, de ittam. Azután zibbadásos, bizsergős melegem lett tőle s minden korty jobban és jobban esett.

Egészen világos volt már. Itt is, ott is mozgolódní kezdtek az udvarokon. A szembelevő kapura felkapaszkodva egy kocsis bámulta egy darabig az úri kompániát, aztán hátrament az istállóhoz, kinyitotta

az ajtót s itatni vitte a lovakat. A nyári reggel üde hűvössége, a dohányvirág nehéz illata, trágyszag, tyúkkodácsolás, kakaskukorékolás, verébcsipegés, messze egy szekér zörgése, közvetlen-közelen pedig a szünni nem akaró zene, a szilvóriumos üveg s a többé-kevésbé becsipett urak.

A báró a nőkről kezdett mesélni. A saját eseteiről és általában a nőkről.

— Érteni kell a fehérnéphez, pajtás — ez volt a refrénje minden históriának. — Nézd csak meg, hogy fogja ez a Magda ezt a kis jegyzőcskét az ujjá köré csavargatni.

És reám nevetett furcsán és jelentősen, hogy dühömben elakadt a lélekzetem.

Az aljegyző felébredt a nagy álmodozásból, a cigányok abba-hagyták a nótázást s szedelőzködni kezdtek.

Akkor odaléptem én az ablakhoz s intettem a primásnak: «Pántlikás kalapom» . . .

Megvillant a füstös szeme, gondolta: Egy csapásra két legyet! Aztán ráhúzták szép csendesesen. Elhúzták így egyszer, kétszer, háromszor. Csak a szememmel intettem: Tovább!

Elhúzták tízszer-húszszor, mit tudom én, hányszor.

Az urak nevettek, a báró integetett s félhangosan kiáltotta:

— Látod, pajtás! Ez a pántlikás szilvórium!

Gyarmathy Feri sápadtan állt mellettem. Már szekerek zörögtek az utcán, a házban is mozgás hallatszott. Előjött a kocsis, egy darabont, aztán a szolgálók s szájtátva nézték a furcsa társaságot.

A primás kérdően nézett reám: Talán elég?

— Tovább, tovább — szóltak reá dühösen s a cigányok, mintha megvesztek volna, olyan vadul cifrázták:

«De mióta nem szeretsz» . . .

Az aljegyző kétségbeesve szólt a rendőrkapitánynak:

— Kérlek, de hiszen ez botrány!

— A fenét — legyintett a kapitány — virtus a, fiam!

A kerítésnél már sorjában álltak az emberek. Az aljegyző mellém került s úgy súgta:

— Kérlek, hagyd abba, ha férfi volna a háznál, már régen ki-dobtak volna!

Megfogta a kabátomat s úgy húzott el az ablaktól.

Teljes erővel pofonütöttem.

A csattanás, mintegy lövés, úgy csapott bele a muzsikába. Abban a pillanatban elhallgatott a zene, csak a süket brácsás húzta még néhány-szor végig vonóját a húrokon.

Kimentünk az udvarról s visszatértünk a vendéglőbe. A kapitány diszkréten elmaradt.

A segédeknek azt mondtam, hogy azonnal, most, rögtön.

Futni akartam erről a helyről.

Kocsikon kimentünk az akácosba. Vezeky, a helyi lap szerkesztője már ott volt s nagy hajlongások között átadott egy félkiló verset a «Tisztító Tűz» számára.

— Tegye be, fiam, a felöltöm zsebébe, de ha egy szót mer írni erről a históriáról, kitekerem a nyakát!

Ehelyezte a verseket s elmélkedni kezdett arról, hogy mi jobb: Kijönni a verssel a folyóiratban vagy egy szenzációs riporttal valamelyik esti lapban. Amint később kiderült, Vezeky a költői dicsőséget választotta.

A báró kimérte a távolságot. Felállottunk.

Az első golyóváltásnál semmi sem történt.

A másodiknál előrementem a vonalig. Lassan céloztam Gyarmathyra de pillantásom elsiklott róla s két villogó hasú fecskét kísért, amint a tisztás szélén kergetőztek a sziporkázó napsütésben.

«Ostobaság! ostobaság az egész — gondoltam — nekem nem lett volna szabad idejönnöm. Pesten kellett volna megvárnom ezt a leányt».

Csendesen emeltem felfelé a pisztolyt a szívéig, feljebb, a fejéig, még feljebb, feljebb. Magasan, ahol a puskagolyó sem érte volna el, egy kánya lebegett, mint kis fekete pont.

Arra lőttem.

A báró csendesen bravót dörmögött. Nagyon álmos voltam. Behúnytam a szemem. Mikor kinyitottam, Gyarmathy célzott. A két fecske ott suhant el előttem.

Valami megütötte a bal mellemet és éles csattanást hallottam.

A fecske után néztem. Megállott, ott libegett előttem, szárnya a szememet legyezgette és jól hallottam suhogását is. Aztán egészen ráterítette két szárnyát a szememre, sötét lett és nagy zakatolást hallottam.

Sipos Domonkos.

R A B T Ű Z.

Regény.

SOKÁIG maradt így. Később Kurucz hozzálépett :
— Gyere, menjünk — tette vállára a kezét.
Amikor kiértek a sírok közül. Simon megállt és megkérdezte :

— Hova?

— Haza — felelt Keresztes.

A temetőkapu előtt autó várakozott. A báróné ült benne. Amikor megpillantotta őket, kiszállt a kocsiból és elébük sietett. Kurucz és Simon néma fejbólintással üdvözölték. Keresztes is megemelte a kalapját.

A báróné suttogva mondta :

— Istenem . . .

Nem tudta folytatni, a könnyei megeredtek és zokogni kezdett. Simon odament hozzá.

— Báróné — szólt — vigasztalódjék. Azóta már megérkezett, ott ül az Úristen mellett. Az jó hely.

Karonfogta és az autóhoz vezette. Besegítette a kocsiba, aztán hátrafordult és odaintette Keresztest :

— Szállj be !

Keresztes rámeredt.

-- Gyorsan ! — szólt rá Simon most már erélyesen.

Keresztes érezte, hogy ismeretlen erő nyugózi le és hang nélkül engedelmeskedett.

Kuruczék megvárták, amíg az autó elrobogott, aztán felszálltak egy villamosra.

Keresztes, amikor az autó kikanyarodott velük a rendes útra, felemelte a fejét és a báróné szemébe nézett.

Ime, itt ülnek ismét egymás mellett. Hiába küzdöttek ellene, nem tudták feltartóztatni útján a végzetet.

Sorsuk kérlelhetetlenül be fog teljesedni ebben a szerelemben.

— Mi lesz velünk? — kérdezte az asszony égő ajkára tekintve.

Az csak ennyit mondott :

— Nem tudom . . .

Megvárta, amíg Keresztes ajkával az ajka fölé hajol és akkor fejezte be :

— Szeretlek ! . . .

S odahullott a férfi mellére.

Keresztes ettől az időtől kezdve mindennap meglátogatta Erzsébetet. Egy eddig ismeretlen világ küszöbét lépték át s ez a paradicsom magába veszítette őket. Kábulatban éltek, érezték, hogy tündöklés és káprázat játszik körülöttük, hogy lábuk alatt harmatos rét, fejük fölött kifeslett tavasz piheg, ajkukon ott égett ennek a roppant beteljesülésnek minden kicsordult íze s mégis, még mindig rejtettebb utakat, zengőbb erdőket és bágyasztóbb illatokat kerestek.

Igy multak a napok, a hetek, a hónapok, lassan kitavaszkodott, de ők nem vették észre.

— Szeretsz? — kérdezte az asszony.

— Szeretlek — felelte Keresztes.

Előbb rajongással, később alázattal, hittel, szinte megdicsőülve merültek el ebben a szerelemben. Gyakran megtörtént, hogy bent ülve a szobában, órákon át hallgattak. A báróné ilyenkor odakuporodott Keresztes elé:

— Min gondolkozol, kedves?

Keresztes az ölébe emelte:

— Azon, hogy mennyire szeretlek.

Egy végnélküli ölelkezésben pihegtek, folyton keresve az egymás ajkát, hogy testük és lelkük minden részét átjárja és olthatatlan vágyakozással töltsse el ez a szerelem.

Keresztes, amikor egyedül ült otthon, földézte magában első találkozásuk emlékét és újra átélte a feledhetetlen perceket.

Néha megriadt, felugrott, az ablakhoz rohant és kitekintett az utcára.

— Mi nyomja az agyvelőmet? — suttogta ilyenkor maga elé, de azt már nem tudta, hogy minden, amit gondolt, látott és érzett, eltűnt és megsemmisült a lelkében.

Sötétben járt és nem akart kilépni a világosságra. De mert kínzó nyugtalansága egyre jobban gyötörte, egy este azzal búcsúzott el a bárónétól, hogy néhány napig nem találkozhatnak.

Az asszony megrettent:

— Hova még? Mit akarsz?

A félelem szinte megbénította. A titok, a fenyegető veszedelem sötét árnya, amit Keresztes zengő, sokszor kísértetiesen távoli borúja mögött sejtett s amelyről azt hitte, hogy állandóan ott lebeg a feje felett, ebben a percben mintha hangot adott és megmozdult volna valahol a sötétben. Átölelte a Keresztes nyakát, lehúzta magához, hozzábújt és könnyörögni kezdett:

— Ne menj el. Ne hagyj itt. Félek, ha nem vagy a közelemben. A legkisebb neszre is összerезzenek. Az éjjel is rosszat álmodtam, azért hívtalak fel. Csak akkor nyugodtam meg, amikor hallottam a hangodat. Letettem a kagylót s reggelig aludtam.

Eltolta magától Keresztest:

— Vagy megúntál? Már nem szeretsz? — suttogta fenyegető hangon és várta a feleletet.

Keresztes megsímogatta a fejét :

— Csacsi. Ne képzeldj. Mirevalók ezek a rémképek.

Meg akarta magyarázni, hogy néhány apró dolog a körmére égett s azokat kell elintéznie. Az aszony nem hallgatta végig, a szájára tette a kezét :

— Ez nem ok. Ettől ráérsz. Ettől mindennap eljöhetsz.

— Nem — tiltakozott Keresztes. — Én itt, te melletted meztelenül éltem. Úgy, ahogy az Isten megteremtett. A teremtés első napjainak a tisztasága, derűje és szelídsége övezett, nem jöhetek hozzád, bemocskolva és szennyesen. Adj néhány napot. Elfelejttem, hogy távol voltam tőled s abban a pillanatban, amikor érzem, hogy megint egészen a tied vagyok, visszatérek.

A báróné felemelkedett.

— Akkor hát menj. Isten veled.

Hangja szomorúan csengett.

Keresztest most verte ez a névtelen bánat. De hát mit is akar ő tulajdonképen? Vissza akar cudarkodni az életbe?

Minek?

Ennek a szobának a küszöbe volt az utolsó, amit átlépett. Bezárta magát ide s most, amikor lassan maga alá temeti ez a szerelem, az utolsó pillanatban megint menekülni szeretne?

Odament az asszonyhoz :

— Nem megyek sehova. Itt fogok maradni melletted.

A báróné felsikoltott :

— Igazán?

— Igazán, Erzsébet.

— Mondd mégegyszer.

— Soha nem foglak elhagyni, Erzsébet.

Az asszony megreszketett.

Kint halkan neszelt az éj s gazdátlan illatok hancúroztak a levegőben. Mély volt a csönd, mint a tenger. A kertekben a rózsák lélegzettek, a föld kitérult s roppant szíve dobogni kezdett. Valahol harmonika szólt, a közelből egy lány bugyborékoló kacagása hallatszott s az éjtszaka remegő, fojtott sóhajtása elindult a virágos mezők felől.

Erzsébet lehúnyta a szemét. Amikor Keresztes megragadta, érezte, hogy teste összeroppan az ölelésben.

— György! — rebegette és hátraejtette a fejét.

* * *

Keresztes éjfélkor ment haza. Erzsébetnek a viselkedése felzaklatta. Az asszony semmit se tud, de mindent sejt, azért nem engedi el maga mellől egy percre sem. Fél és retteg. A halál és a kárhozat szele már őt is megérintette.

— Velem hullik le... — suttogta bele a sötétbe.

De mikor? Mért nem siet? Mire vár?

Csillapítani próbálta magát. Még nincs itt a cselekvés órája. Még nem győzte le egészen az életet. Még gyötri, veri, még szítja benne a tüzet ez a szerelem. Majd ha kiég a vágya, ha fárasztani fogja az ölelés és gyűlölni fogja az asszony szépségét, majd ha Erzsébet lelke is elhul-latja virágait, mint megosztja vele és rápazarolja csodálatos teste minden örömét, majd akkor hívja ki diadalmas dühében a bosszúálló Istent.

Margit? Francisztiné? Az öregasszony, aki közben megkerült s akinek lakást vett?

Megrázkódott. Velük mi lesz? Velük is végezni kell.

Gondolkozott. Be kell osztania idejét s ki kell dolgoznia magában egy világos, határozott és rövidlejáratú tervet. Irni fog Margitnak, hogy jöjjön haza, beszélni akar vele, Francisztinét pedig magára hagyja. A báróné menjen a Dunának, Margit vonúljon kolostorba, az öreg-asszony meg forduljon fel.

Végigdőlt a kereveten. Boldog volt, hogy ilyen aljas.

— A pokol és a menny kiegyeztek ötven százalékra bennem — mondta fennhangon. — Mért ne nézzek én is kertelés nélkül szembe magammal. Az igazi Keresztes Györggyel.

Eleget hazudott azelőtt magának. Legbecsületesebb és legönfel-áldozóbb pillanataiban is gonoszabb és önzőbb volt, mint most, amikor nem hajlandó elnémitani magában az őszinteséget.

De hátha most is csak csalni akar? Hol a bizonyíték arra, hogy igaza van.

Hol? Hát a multban.

Lassan félálomba roskadt s volt élete közeledett.

Már ott is állt előtte.

X.

Vásárhely, Szeged, a berukkolás, vonultak el a képek előtte s megint ott találta magát a kaszárnnyában.

A katonaélet hamarosan járomba törte s vidáman rúgdalta a többivel együtt a gyakorlóteret.

Október végén táviratozott anyja, hogy azonnal jöjjön, mert apjával szerencsétlenség történt. A legközelebbi vonat már vitte. Nővére és bátyja korábban megérkeztek.

— Jaj, jaj! — fogadta bátyja, amint a kapun belépett. — Meg-hal apám . . .

— Mit bõgysz? — szólt rá megdöbbenve.

Bátyja rátekintett és megszeppent. A hatalmas, kövér ember neveltségesen festett hangos siránkozásával és záporként omló könnyeivel.

Anyja mondta el, hogy apja elõttevaló estén elesett s mindkét lábát eltörte.

Futott a kórházba. A kapu alatt az egyik ismerős orvos jött vele szembe.

— Hol fekszik apám? — állította meg.

— A pavillonban.

— Hogy van?

Az orvos hebegett valamit.

Hozzálépett :

— Nem ezt akarom — szólt erélyes hangon. — Arra felelj, hogy meg tudjátok-e menteni?

— Öregem — szabadkozott az orvos — mindent el fogunk követni.

— Szóval, meg fog halni?

— Ha a krízist megússza, akkor . . .

Elvágta :

— Ezt tudom.

Barom. Otthagyta.

A pavillon ápolónője az apja szobájába vezette.

— Te vagy, fiam? — kérdezte a beteg, amikor megpillantotta.

— Én vagyok, apám.

Megállt az ágy előtt és megfogta az apja kezét :

— Dehát, hogy történt? Elesett?

Apja elfordította a fejét :

— Nem bírom . . . Megöl ez a kötés . . .

Fél teste gipszben volt. Homlokáról és arcáról csurgott a veríték.

A gyomrában hirtelen ürességet érzett. Mi lett ebből az emberből, mióta nem látta. Árnyéka csak a réGINEK. Roncs. Nem fogja megérni még az estét sem.

Legalább négyig bírná. Addig, amíg ő elutazik.

Undor fogta el, hogy erre gondolt. A közeli és bizonyosnak látszó halál azonban olyan váratlan és kietlen félelemmel töltötte el, olyan fullasztónak érezte egyszerre maga körül a levegőt, hogy máris menekülni akart. El, el innen! — sikoltott benne a rémület, minél gyorsabban és minél messzebbre, hogy a halálhír ne érhesse utól s csak akkor találkozzék újra anyjával, meg a bátyjékkal, amikor a holttestet már sírba tették s komor gyásszá csitult az otthoni jajveszékélés.

Leült, néhány percig várakozott, azután csöndesen felemelkedett.

— Elmégy? — rebbent meg az apja.

— Nem — felelt összerezzenve s visszaereszkedett a székre.

A beteg elszenderedett.

— Még itt vagy? — kérdezte később, amikor felébredt.

— Itt.

— Anyádék?

— Mindjárt jönnek. Ne féljen semmitől apám.

Néhány szóval megnyugtatta, halkán köszönt, azután nesztelen léptekkel elhagyta a szobát.

Anyját már nem találta odahaza.

— Ügylátszik, elkerültük egymást, pedig nekem már mennem kell. Ha valami történnék — fordult hűgához — táviratozzatok.

A nagynénje lépett hozzá :

— Nem maradhatsz, fiam?

— Nem. Estig kaptam csak szabadságot.

Rohant ki az állomásra.

Útközben a legkisebb neszre is ijedten fordult hátra, hogy nem fut-e valaki utána. Csak még egy óráig ne haljon meg, lihegte, egyre gyorsítva lépteit.

A vonat még nem is jelzett, amikor az állomásra kiért. Háromnegyed órája volt tehát még az indulásig.

A bakter jött a sínek között az őrház felől.

Elébe ment :

— Mikor megy a legközelebbi vonat?

— Két óra ötvenkilenc perckor — felelt az őr.

— Nem harminckor?

— Nem.

Tudta az indulás idejét, de ebben a pillanatban, tompa és zsibbadt aggyal, valami homályos csodára gondolt. Hátha tegnap óta megváltozott a menetrend, vagy véletlenül egy rendkívüli vonatot indítottak el a nagyállomásról.

Bement a harmadosztályú váróterembe. Az ablakmelletti sarokban húzódott meg, hogy figyelhesse az állomásra vezető utat. Égő percek hullottak alá, füle zúgott, szeme előtt vörös karikák pattantak szét a levegőben. Nem tartotta számon az időt s majdnem felsikoltott, amikor lába alatt váratlanul megremegett a föld s a süket csöndbe belehasított a vonat éles füttye.

Kirohant. A vonat épen akkor robobott be. A legelső kocsira felugrott.

— Népkert! . . . Két perc! — nyujtották el a kiáltást a kalauzok.

— Most fognak jönni! — vacogott a foga s reszketve figyelte a bejáratot. De hát miért áll ez a vonat, hiszen már mindenki felszállott? Micsoda örülség, egy perc is sok egy ilyen rongyos kis állomásnak.

A vonat megrándult s a következő pillanatban megindult.

A tüdeje egyszerre kitérült. Föllélekzett. Az állomás eltűnt. Belépett az üres szakaszba és lerogyott a pamlagra.

Tehát mégis. Megszabadult.

Most már táviratozhatnak, a kapitánya úgysem fogja elengedni a temetésre.

Harmadnap reggel, kivonuláskor a nápos káplár futott utánuk :

— Kapitány úrnak alázatosan . . . — jelentette, ahogy odaért. — Most telefonáltak az ezredirodába, hogy a Keresztes önkéntes édesapja meghalt.

— Was? . . . — rántott a kapitány a kantáron. — Was? — és táncoltatni kezdte maga alatt a lovat.

A káplár megismételte a jelentést.

— Mi az? — recsegett a kapitány. — Mi az, hogy meghalt? Kórház ez, vagy kaszárnya? Hát aztán. Mindenkinek meg kell halni. Persze

szabadság. Jól kinézünk az ilyen anyámasszonyokkal. Ezekkel viseljen az ember háborút. Jó, hogy nincs. De még lehet! — ordított Keresztesre. — Akkor is meg fog halni az apánk? Was?

Ő kilépett a sorból:

— Kapitány úrnak...

A kis hörcsög ember végigvágott nádpálcájával a ló fején:

— Nincs kibeszéd! Abtretten. Marsch. Mehet. De próbáljon csak nekem valaki még egyszer ilyen hazugsággal előjönni! — A ló oldalába vágta sarkantyúját és kirántotta a kardját: — Kompánie!... — vörösödött neki s a következő pillanatban a század léptei alatt megdőrdült a föld.

Ő ott maradt állva, haptákban.

— Gyerünk önkéntes úr — sürgette a káplár. — Az ezredirodában majd kiállítják az Urlobscheint.

Öt perc múlva a kezében volt a szabadságlevél.

Amikor otthon a vonatból kiszállt és a házuk elé ért, váratlanul megkönnyebbült. A kapufélfát nem vonták be gyászleplel.

Bent néma csend fogadta. Anyjáék az ebédlőben ültek. Szó nélkül haladt el mellettük és a halottas szobába lépve, megállott a ravatal előtt. Pillanatig tétovázott, aztán hirtelen lehajolt és homlokon csókolta a halottat. Nyomban rá letérdelt és halkán hadarni kezdte a Miatyánkot.

Háromszor elmondta magában az imát, azután felkelt és kiment.

— Nincs apánk! — sírt fel hangosan a bátyja és várta, hogy ő is zokogjon.

Anyjához lépett és megcsókolta:

— Anyám...

Bátyja nem vette le róla tekintetét s látva, hogy még mindig nem könnyezik, felállott:

— Nem sírsz? — meredt rá bárgyú csodálkozással. — Ez a lelketlen gazember nem sajnál senkit.

Nagynénje szólt rá:

— Hagyd. Gyere fiam... — ölelte át őt és elhúzta.

Lefekvés előtt megkérdezte a hugát:

— Mikor lesz a temetés?

— Holnap.

— Ki prédikál?

— Valami Beke.

Tehát nem Oláh, a pap, hanem csak a segédlelkész. De miért? Hát ki volt az ő apja, hogy így mernek velük bánni?

Amikor lefeküdt és lehunyta szemét, Darabost látta maga előtt. Megborzongott. A multkor még együtt ordítottak a korcsmában, holnap pedig oda fog állni az apja koporsója mellé. Temetni.

Aludni próbált, de ahogy félálomba szenderült, megint csak a szertartást látta. Csupa ismerős arc. A gazemberek, akik az apját idáig juttatták s akik miatt majdnem az árok partján pusztult el. Ezek előtt

a bitangok előtt gyászoljon és temessen ő? Ezek előtt takarja ki a fájaldalmát, aminél magasztosabb érzés még nem hatotta át. Ezek előtt? Hát miért nem hagyja őket ezekben a pillanatokban magukra a világ?

Az egész éjtszakát átvirrasztotta.

Jóformán nem is tudta, mi történik körülötte, amikor másnap kiállt a koporsóhoz az udvarra. A szertartás szerencsére rövid ideig tartott s a végtisztességre összesereglett ismerősök a kántor éneke alatt oszladozni kezdtek.

A temetőben azután hamarosan sírba eresztették a koporsót.

A következő pillanatban megdördült az első kapaföld.

Elvégeztetett . . .

Anyja, nagynénje, huga állottak csak a sír körül.

Ó, most már azután lehetett sírni. Panaszos, zuhogó gyermek-sírással átölelni a hideg hantokat, leborulni az anyaföldre, amely magába fogadta szíve dobbanásait s szomjas rögei felítették a fájdalomra született ember könnyeit.

Sokáig maradt így. A temető azonban, amelynek mélyén a bomló csirákban már a tavasz vad és buja dala ébredezett — nem felelt.

* * *

Felriadt szendergéséből. A mult olyan tisztán bontakozott ki a feledésből, hogy az első pillanatban idegenül tekintett a szobában körül.

Kint hajnalodott. Az egyik közeli templom órája ötöt vert.

Felkelt, bement a hálóba és lefeküdt.

A következő percben már mélyen aludt.

XI.

Kurucz május vége felé felkereste egy alkalommal Kereszttest.

— Gyere el már hozzánk — mondta neki. — Nagyon szeretnének látni az öregek.

Keresztes épen az előtte való napon jelentette be Bokrosnak, hogy megrendült egészségére való tekintettel kilép a lap kötelékéből és miután egyébként is elhatározta, hogy a hátralevő kevés időre a lehető legszűkebbre vonja maga körül az életet, azzal háritotta el a Kurucz kérését, hogy pillanatnyilag dolgai lefoglalják, de mihelyst érkezése lesz, azonnal meg fogja látogatni őket. Már régen mindenben a Mihalovics példáját követte. Hívta és sürgette a halált, egyre növekvő türelmetlenségében szerette volna hajtani és verni az órákat, a napokat és a heteket, hogy végre szemben álljon már egyszer utolsó percével.

Este találkozott Simonnal. Tőle tudta meg, hogy időközben Margit is hazaérkezett.

Másnap délután felment hozzájuk. Amikor a leány kisietett a csengetésre és Keresztes az előszobába belépett, kínos zavar fogta el mind a kettőjüket.

Keresztes motyogott valamit. Bementek az ebédlőbe.

— Tegnap hallottam Simontól, hogy hazajött — mondta csendesen. A leány nem szólt, csak a fejével bólintott.

Keresztes köhintett. Margit, a bútorok, a szoba, minden a régi volt, mégis valami furcsa idegenszerűséget érzett. Szemügyre vette a képeket a falon, a zongorát a sarokban, az asztalt, a bőrszékeket s most már emlékezett.

— Üljön le — mutatott helyet Margit. — Apáék minden percben jöhetnek.

Már visszanyerte nyugodtságát, mosolygott, hangja tisztán és ezüstösen csengett. Keresztes lopva rátekintett. A leány arca kissé megsápadt, de tekintetében rejtett fények reszkettek.

Leültek.

— Egészséges?

— Nincs semmi bajom — felelt Keresztes.

— Mit csinált a télen?

— Semmit.

— Az új könyve megjelent?

— Még nem.

Elhallgattak. A leány várta, hogy most már Keresztes kérdezze. Az tudta, hogy rajta a sor s azon töprengett, hogy mivel kezdje.

— Hát maga? — nyögte ki végre.

— Én?

— Maga. Meggyógyult?

— Nem.

— Nem?

— Nem. Nem kellett meggyógyulnom, hiszen nem is voltam beteg.

Tiszta, nyílt tekintettel nézett Keresztesre.

A férfi megint a torkát köszörülte. Mit mondjon? Van ennek az egésznek értelme. Már a nyelve hegyén nyugtalankodott, hogy leplelje magát és bevallja, nem tudja, miért jött fel, a csend azonban zakatolni kezdett a fülében s félszége hirtelen haragra lobbantotta. De lebirta magát. Fölösleges, hogy gorombáskodjék, hiszen végeredményben nem történt közöttük semmi sem. Viszont nem érti, hogy akkor miért ügyetlenkedik és miért hebeg. Fél?

Eh!

Indulatos mozdulatot tett, a leány észrevette.

— Beszéljen hangosan — ráncolta össze a homlokát. — A néma játékot nem értem.

— Rögtön.

A leányra emelte tekintetét és nyugodtan végigmérte.

Margit megkérdezte:

— Mit néz?

— Azt akarom csak mondani, hogy beszéljünk egymással rendszeresen.

A leány ösztöne megsúgta, hogy valami vibrál a levegőben.

— Helyes — mosolygott. — Kezdje tehát el.

Keresztes hátradólt a bőrszékben. Kint május lélekedett. A nyitott ablakokon át friss levegő áramlott be és körül lebegte őket. Hirtelen minden átmenet nélkül, szülővárosának a képe ragyogott fel előtte. A körtöltés, a mező, a tavaszi galambvadászatok, a pákászások a vadvizeken, a sárkányozások, az elmúlt gyermekévek s szívét ez a tavaszi áradás egyszerre előntötte.

Kint hófehér bárányfelhők úsztak az égen s lent üde illatokat kergettek maguk előtt a szelek.

— Jól tette, hogy itthagytá egyidőre Pestet — szolt. — Felejteni és kijózanodni csak a friss levegőn lehet. A csend és a nyugalom, a rét, az erdő, a jámborság és az áhitat, a falu hamar kibékítik sorsával és önmagával az embert.

Hangjában egy messzi fájdalom panaszkodott, de mélyén erős és egészséges vágyakozás ébredezett.

A leány megérezte ezt a feléje induló ölelést és csak ennyit felelt:

— Én nem pihenni, hanem erőt gyűjteni utaztam le Ágnes nénihez.

— Erőt?

— Azt.

— Mihez?

— A további küzdelemhez.

— Ezért tűnt el olyan hirtelen?

— Én nem tűntem el.

— Dehogynem. Megfutott. Itt hagyott mindent.

— Megfutottam? — csodálkozott Margit és felnevetett. — Ugyan dehogy is futottam el. Egyszerűen elutaztam, itthagytam Pestet.

— Miután találkozott és beszélt a bárónéval.

Margit nagyot nézett:

— Kivel beszéltem?

— A bárónéval.

— Kedves barátom, magát valaki félrevezette. A bárónéhoz nem mentem el és így nem is beszélhettem vele.

— Nem?

— Nem.

— Hogyan?

— Úgy, hogy meggondoltam a dolgot. Két napi töprengés után beláttam, hogy okosabb, ha egyelőre nem háborgatom magukat.

Keresztes eltűnődött. Érdekes, mormogta maga elé, a báróné egy szóval sem említette előtte, hogy Margit nem kereste fel. Igaz, hogy ő nem is kérdezte. Valami titoknak kell tehát lappangania a két nő hallgatása mögött. Mindjárt megtudja.

— Mondja kérem — emelte fel a fejét — maga előre megállapított haditerv szerint járt el?

— Igen. Azért írtam azt a levelet a bárónénak, mert beszélni

akartam vele. Összevettem a körülményeket, megfontoltam jól mindent és az az érzés alakult ki bennem, hogy egyelőre jobb ha eltűnök a közelükből. Bizonyosabban és hamarabb célt érek, ha nem sietek. Maga makacs, gőgös, az olyan asszonyokat pedig, mint a báróné, nem izgatja sokáig a veszélytelen szerelem. Az igazi szenvedély szereti a meredeket. A bizonytalanságot, a hullámozást, a félelmet. Ha itt maradtam volna és szembeszállottam volna a bárónéval, nem győzhettem volna le. A jelenlétem, tehát az a tudat, hogy minden pillanatban elveszítheti magát, megkészszerelte volna az erejét. Ma már egész bizonyosan nevet rajtam, tehát most veszem el magát tőle.

Keresztes nem felelt. A leány szavai felmelegítették. A két nő maga fekszik a végzet kerekai alá. Sejtelmük sincs róla, hogy amikor őt követik, a vég felé rohannak vele. Akkor fognak csak feleszmélni, amikor visszakacag rájuk a sírból és magára rántja koporsója fedelét. Valamit azonban mégis csak tennie kellene. Így egyszerűen csak megdöglik, nem a mocsok öli meg. Meg kellene győznie Margitot, hogy kétségei megszűntek, kísérteteit visszaparancsolta a sötétségbe, élete partot ért, nincs tehát semmi akadály, hogy megesküdjenek. Megnyugtatóan, kibékítően, csak így állhatna bosszút az életem. Megszólalt:

— Azért jöttem el, hogy valamire emlékeztessenem.

— Mire?

— Mielőtt elment, megkértem a kezét. Most megismétlem. Legyen a feleségem.

Margit meg se rezzent.

— Nincs kifogásom ellene, de szeretném, ha megcserélhetnénk a szerepeket.

— Miféle szerepeket?

— Vegye el a bárónét.

— A bárónét?

— Őt.

— És azután?

— Vegye el feleségül a bárónét. Az esküvőjük napján a szeretője leszek.

Keresztes rámeredt. Nem tudta, mit szóljon. Ezer gondolat kergette egymást a fejében, de valamennyi lehullott egy ismeretlen mélységbe. Végképen meghülyültem, suttogta s várta, hogy öntudatát teljesen elveszítse. Végre kinyögött ennyit:

— Mit mondott?

A leány szemrebbenés nélkül ismételte meg:

— A bárónét vegye el. A szeretője én leszek. Ez nem olyan megalázó és sokkal kényelmesebb.

Hangjában harmat hullott. A férfi ránézett. A leány mintha csak most feslett volna ki, szépségét kitárta az alkonyat szőke fényében. Keresztes felállott. Egyszerre kitisztult a feje. Mit csináljon? Itt hagyja? Megüsse?

Margit nem szólt, várta, hogy közeledjék. Keresztes hozzálépett. A leány kényszerítette, hogy a szemébe nézzen.

— Mit akar tőlem? — szólt rekedt hangon Keresztes.

Margit oldalt fordította a fejét. Csipője megrándult, karjai megreszkettek, melle nekifeszült a ruha könnyű szövetének.

Keresztesben csontig ható láng lobbant fel. A tűz egyszerre átcsapott rajta. Keze, lába elnehezedett, majd hirtelen egész teste megkönnyült és a felszabadult vér szabad veréssel kezdett hullámozni az ereiben. A Margit ajka is megremegett és ez a halvány rémület lefelé igyekezett. Hol ide, hol oda futott a bőre alatt, eltűnt, majd újra előbukkant, néha gyámoltalanul, mint a sóhajtás, máskor riadtan, mint egy visszafojtott sikoltás, de folyton menekülve és keresve az utat a szíve felé.

Keresztest a megzendült gyönyörnek, az élet és a halál hívó és mégis rettegő játékának ez a gyámoltalan vakmerősége lenyűgözte és a leányhoz lépett. Megragadta, majdnem a levegőbe emelte, két karja hatalmas erejével magához vonta.

— Te! . . . Te. Összetörlek.

— Siessen! . . . — lihegte a leány.

Keresztes eltolta magától, hogy lássa a száját és a szemét. A leány fehér volt, mint a fal és undorodó borzalommal lesett a férfira.

Keresztes megrázkódott és teljes erővel ellökte. A leány hátrántorodott, megingott és elesett. Ujjongva, nyöszörgő sírással ugrott fel. Tehát Keresztes mégis szereti, nem akar, nem mer hozzányúlni, hogy beszennyezze.

Mit tegyen? A mellére vesse magát, engesztelő és vigasztaló szavakat sugdosson a fülébe? Megjutalmazza ezért a boldogságért és diadalért? Nem. Ilyen túláradó hálával csak a gyengébb fizethet. Inkább megkínózza. Utolsó cseppig felhajtja ezt az örömet.

— Nekem mindegy — szólt leküzdve magát. — Akár itt, akár másutt. A maga lakása alkalmasabb, itt tényleg minden pillanatban meglephetnek. Mikor menjek el?

Elsimította a haját, begombolta a blúzát, mindezt úgy tette, mintha le lett volna vetkőzve.

Keresztesben jajkiáltások roskadoztak.

— Menjen. Pusztuljon előlem . . .

— Dehát miért? Mi lelte? — szólt a leány, látszólag csodálkozva. — Feleljen, miért nem kellek? Miért csak a báróné? Vagy . . . Vagy csakugyan igaz? Nem szeret?

A férfi karja lehanyatlott, leroskadt a székbe. A leány hidegre torzult száját látta maga előtt, görcsbe merevedett vállait, védekező iszonyatát a szemében. Színlelt nyugalmával és felkínálkozásával most csak a szegényét igyekszik elkendőzni és meg akarja korbácsolni, amiért az imént elárulta, hogy visszaborzadt tőle.

Vagy képviselődik?

Ő rettent meg és az elébb a leány arca csak az ő rémületét tükrözte?

Nem.

Szereti ezt a leányt. A Margit szenvedésében fuldokló élete kapkod levegőért. Hát ha így van, ennek csak örülhet. Halála így még szebb lesz. Hadd temesse minél több rom el.

Nem gondolta meg, hogy mit mond és még egyszer megkérdezte :

— Hajlandó megesküdni velem?

Margitban a jóság és a szeretet ölekeztek. Megindultan, majdnem anyás hangon mondta, hogy a férfit egészen megejtse :

— Készen vagyok. A kedvesévé tehet.

— Jó — mondta tompa hangon Keresztes. — Holnap eljöhet.

— Mikor?

— Délután.

— Hányra?

— Négyre.

— Pont négykor ott leszek.

Lehúnyta a szemét, várta, hogy Keresztes utánanyúljon, magához vonja és a karjaiba zárja. Néhány pillanatig így maradt, azután felnyitotta a szemét. Körülhordozta tekintetét, de Keresztest nem látta sehol a szobában. Az ablakhoz futott és lenézett. A férfi épen akkor lépett ki a kapu alól az utcára.

Tehát elment.

Visszatámolygott és lehullott az egyik székbe. Vermet ásott s íme maga esett bele. Hogy szabadul most már ki ebből a kelepcéből? De hát miért is volt ilyen esztelen, miért hallgatott a vakmerőségére. A történetek után fel kell keresnie Keresztest. Ha tétovázik, habozik, levelet küld maga helyett, vagy kitalál valamit, hogy időt nyerjen, szóval, ha nem megy el, Keresztest örökre elvesztette. Kétségtelen, hogy a férfi azért hívta, hogy próbára tegye, mert szereti, többé el nem titkolható, olthatatlan és sűrű tartó szerelemmel, még se teheti ki magát és boldogságát egy örült pillanat kísértésének és örvénylő veszedelmének.

Gondolkozni kezdett. Hátha ez a véletlen ujjmutatás, figyelmeztetés, titkos intőjel. Nem lehetetlen, hogy az imént, amikor tükröt tartott Keresztes elé és kényszerítette, hogy belenézzen, egy rejtelmes erő parancsának engedelmesskedett. Úgy viselkedett, mintha nem törődne többé semmivel, de nem azért, hogy megvérezze Keresztesben a szerelmet, hanem azért, hogy végre magához ölelhesse és soha többé el ne engedje.

A nagy pillanat tehát elérkezett, elmegy a bárónéhoz és beszél vele.

Szíve megdobbant és reszketni kezdett. Átsajdult rajta, hogy gyöngö, tehetetlen és védtelen. Hiszen nem félne, ha nem ilyen váratlanul és hirtelen történt volna mindez, ha tudná a szerepét, ha eljátszotta volna már magában néhányszor az elkövetkező jelenetet. Így azt sem tudja, hogy álljon meg a báróné előtt.

Könny jelent meg a szemében. Mégis csak szerencsétlen, a győzelem előtt kell feladnia a küzdelmet. Eddig azt hitte, hogy boldogsága ott rejtőzik a szívében, egyedül és kizárólag tőle függ minden és most látja csak, hogy hite hazug képet festett. A bárónét eddig egy másik asszonynak tekintette, egy ismeretlen nőnek, jelentéktelen harmadik személynek, s most, amikor itt a pillanat, amikor szembe kell néznie vele, egyszerre magához méri és eddig ismeretlen félelem szállja meg. Eddig soha nem gondolt arra, hogy egyedül van, a bárónéék pedig ketten. Az asszony mögött ott áll Keresztes is. Most is hozzá sietett, azóta már talán oda is ért és megmondta, hogy itt volt és beszélt velem.

Felugrott. Ha tétovázik és késlekedik, mindennek vége.

Befutott a szobájába. Néhány perc mulva átöltözve, üdén, illatosan, arcán az izgalom pírjával jelent meg a küszöbön. A telefonhoz ment, fölemelte a hallgatót és bemondta a számot a központnak. A taxi jelentkezett.

— Egy kis kocsit kérek.

A következő percben már lent állt az utcán és beszállt az odaérkező autóba.

***

Keresztes haza akart menni, de lábai másfelé vitték. Egyszerre csak a báróné palotája előtt vette magát észre. Amikor a váróterembe belépett, néhány férfikabátot és kalapot pillantott meg a fogason. A komornyikra tekintett.

— A méltóságos bárónének ma fogadónapja van — jelentette a szolgál hidegen.

Tornyay, Darabos és Szirmay gróf fogadták bent a kis szalonban. Keresztes kezét csókolt a bárónének, azután Tornyayékat is üdvözölte.

— Ach, mesteh! — gurgulázott Szirmay. — Ilyen kiváló szehencse. Ghatulálok kedvesem.

— Köszönöm — kezelt vele Keresztes.

A gróf a térdére ütött:

— Kiváló embeh!... — odafordult a bárónéhoz. — Ezt nevezem aztán hidegvéhnek. Zsebhe teszi a ghatulációmat és még csak arra sem kíváncsi, hogy mihe éhtettem.

Tornyay közberecsegett:

— Komédiás. Rá se bojszintson gróf úr. Tisztességes ember nem áll szóba ilyen népséggel.

— Gróf úr — szólott mosolyogva Keresztes — folytassa, ne fossza meg a barátomat az élvezettől.

(Folytatása következik.)

Bibó Lajos.

VERSEK.

Írta: Juhász Géza.

(Mutatvány a Napkelet verspályázatából.)

Atlantiszi kagylók.

(1918.)

Mikor Atlantisz az örvénybe tördelözött,
szóltan cikáztak ott meredt szemű halak,
de a kagylók füle fogékonyan megőrzött
minden meddő sikolyt a süket ég alatt.

Arany ormukat a tornyok fövényre hányták,
a tigris nyávvogó, korcs macskaként riadt,
lemálló balkonon őrzöngtek karcsu lánykák,
s vagdalták ladikért egymást a férjiek.

A kagyló nyugtalan zúg és zenél azóta.
Kiváncsian neszel a partok utazója
s belemorajlik egy döbbsent szomorúság.

De hány szív érzi ki e hangfogós sirámból,
hogy egy hörgő napon mint habzsolták falánkul
tengeri farkasok a szent aggok husát?

Föld és tenger.

Föld vagyok én, ölelő Társam, s te a milliom arcú
Vízanya, — színváltó tengered órad, apad.
Mártsak bár halovány olajágot, ezüstmezű mirtuszt
kék tükrödbe s arany-héju narancs zamátát,
űzzem a pillangót lágy partodon enyhe szelemmel,
vagy vihar-öklömmel rázzam acélfontod,
hogyha virághimes öltönyömet ledobom, leszek újból:
Föld a mohos sziklán s barna banán gyökerén.
Ám te a Tenger vagy, fölszíned nyugtalanul ring,
szirteim ostromlod, paskolod öbleimet.
Néha szívárványnak kölcsönzöd tarka ruháid,
— még tarkább leszel úgy: lényeged az. Vagy: arany,
kármin, sárga, kobalt, lila, szürke, rózsza, ezüst, zöld
s éjtszaka villózo, míg feketék a színek.
Eszményképed a bűvész hold, ki cseréli alakját,
kedved apályával hunyt sugarát jelölöd.
Akkor nem bánod, hogy látom öledben a gyöngyös
kagylót s a komoran látogató üreget,

melyben a vészölcsér kavárog: könnyelmű halásznép
sirkamrája, hol a tengeri rák lakomáz.
Szánva követ gondom, míg elhúzódba bolyongasz,
csurgó zárlonyokon vérzeni talpaidat,
ám, ha jelém fordulsz, várlak biztos szerelemmel:
a mindig ugyanegy-alkatu Föld vagyok én.

Keringő kicsi zápor.

Kis zápor ömölt, szaporán
keringve az utca porán,
mint fecske suhog, csak alig
horzsolva szemem falait,
erdőm mohos oszlopait,
lankámon a szőke buzát,
jenyőm keserű tobozát,
búm dór-stilü portikuszát;
most zárt kapujára cikáz
s míg lábhegyen elkarikáz
szegfű-szagu lesz s rezedás
nyomán a lehült levegő
s csillagzik a tar temelő.

Sokfajta termés.

Ledülök a szőlő közt. A tőke
titkos műhelyen vegyíti már
a piros vérű bogyót s a szőke
fürtöt, mellyel őszkor megkinál.

Száz-ízű homok, gazdag jivérem,
lassan eggyé olvadok veled.
Én csobogatom a venyigében
a halványkék, lüktető eret.

Ha nap ömlik, vagy harmat szital rám,
duzzadó erőm formát keres,
s esőppjeimből mélytüzű szívárvány
tarka iva lobban: lángveres

saszla, sötét izabella, sárga
rizling és egres-zöld muskotály,
majdan mézes must a présbe zárva,
híg pipázó bor s ezüstpohár

telt aszúja, erjedt, lomha törköly
karmos szesze. S mindez szüntelen
szivárog az egyanyagú földből
a sokfajta szőlőgyökereken.

Király a fergetegben.

Gyilokrejtve, észrevétlen surrannak a földre lódull
 ég felhői, kormos arcú, félelmetes banditák.
 Lenn gyanútlan nyüzsg a város: mankón a rongyházi koldus,
 bokrétás kocsin a násznép, usztatóban a libák.

Most egy rezzenés. A téren fölbuzog a por-szökőkút,
 kornyikáló szélkandúrok buknek ki az ormokon,
 hírlelvén: a pléhsatornán nemsoká csörgő eső jut
 s kénszagú villám kuszik le a füstölő tornyokon.

Ám a selymes nyoszolyólány, a kiélt szobrász, a dupla
 állú malmos megy tovább és méla nyugdíjas totyog;
 karsu tortával merészen jurakszik a fürge kukta,
 míg kinyalt köriratára szögletes jég nem kopog.

Futna már az aktaláskás ügyvéd, átjett kalapját
 rejti-óvja a tanárné, szitkozódnak a kofák;
 a kocsis portyázni lódul nyakbehúzva; megrohanják
 a villamost, — s a kölyökhad tócsaverve jut tovább.

Csak egy úti kósza lépdél csapzott egérenél fakóbban,
 gögje, mint király, kifaró méltósága mint a gép.
 Bóiogat elismerőleg: «Sikerült vihar valóban!
 Pompás mennykövek! S e dörgés!... Brávó! jól csináltad, Ég!»

Igy vonul kegyes királyként. Nem zavarja jég-parittyá:
 a Mindenség szétzúzódhat, romján ő el nem fogul.
 Bár a sár arcába köpköd, az orkán dühöngve szidja,
 «Központod vagyok, derék Föld!» — hajtja egyre konokul.

Nacionalizmus — neonacionalizmus.

Nacionalizmus alatt a nemzetnek intenzív és extenzív fejlődésre való akaratát értem, mely annál kényszerítőbb, mert javarészt öntudatalatti, ösztönszerű, a nemzetet alkotó fajta vagy fajták öröklött lelki konstitúciójából fakadó.

Ez az akarat annál erősebb, minél egységesebb fajtából alakult a nemzet vagy ha különböző fajtákból alakult, minél több azonos vagy hasonló fajtabeli tulajdonság találkozott össze a nemzetben.

A nacionalizmus nem nélkülözheti sem az intenzív, sem az extenzív fejlődés eszközeit.

Az intenzív fejlődés eszközei a természetes szaporodás, az alkalmazkodási képesség, ethikai tulajdonságok, a vagyonosodás, művelődés stb., melyeket, mint *védelmi eszközöket* érvényesít akkor is, mikor a körülmények extenzív fejlődésének útját állják, de felhasznál akkor is, mikor lehetősége van az extenzív fejlődésre, tehát a *hódításra*.

Akármilyenek az eszközök, akár a védelmet, akár a támadást szolgálják, a nacionalizmus maga mindig egységes — öröklött, javarészt öntudatalatti tulajdonságokból fakadó — akarat a nemzet naggyá, más nemzeteknél nagyobbá tételére.

Ha így értelmezem a nacionalizmust, akkor a neonacionalizmus alatt az előbbinek csak bizonyos, a viszonyokhoz alkalmazott eszközeit lehetne érteni. Ilyen eszköz azután többféle lehet, amelyeket felsorolni, kimeríteni alig tudnánk. Pl. a neonacionalizmus egyik feladata lehetne a nacionalista akarat tudatalatti tényezőit a tudat körébe emelni. Erre bizonyos fokban megvan a lehetőség a nemzetet alkotó fajták fajtabeli tulajdonságainak, konstitucionális természetűnek, a keveredéseknek, a környezet hatásának, utóbbi által létrehozott szelekciónak és ezek következményeinek — szóval fajbiológiai kutatások körébe tartozó feladatoknak — tanulmányozása által. E tanulmányok a nemzeti lélek alkotó tényezőit hoznák felszínre, melyek alapján objektív nemzeti eugenetikát lehetne felépíteni s a nacionalista akaratot ezeknek a felismert tulajdonságoknak alapján lehetne irányítani. (Pl. fajtisztaság ajánlatos vagy meg nem engedhető fajkeveredések szempontjából.)

Ez a neonacionalizmus vagy a nacionalizmusnak ez az egyik feladata mélyebbé és hatékonyabbá tehetné a nemzeti érzést, kiemelve azt az ösztönszerűségből és kifejleszthetné a *vérségi öntudatot*, amire minden nemzetnek szüksége van s ami a magyar nemzetnek épen nem tartozik erős tulajdonságai közé.

A magyar nacionalizmus végcélja a magyar nemzet naggyá, hatalmassá tétele. Ennek elérése el sem képzelhető az ország határainak visszaállításával s gr. Klebelsberg is ezt állítja fel a neonacionalizmus végcélja gyanánt; de mivel ezt közvetlenül nem munkálhatja mindenki, azt véli, hogy a magyar nemzetnek (fajnak) bizonyos átalakulásokon kell keresztülmenni, hogy minden magyar a közvetett munkába be legyen állítható.

Nem nagyon lehet nemzeti (faji!) tulajdonságok megváltozásában vagy megváltoztatásában bízni, annál kevésbé lehet e tekintetben gyors eredményekre számítani. Öröklött tulajdonságok fajban és egyénben állandóak, melyeket bizonyos fokig csak fejleszteni vagy mérsékelni lehet.

Ezzel szemben gr. Klebelsberg arra hivatkozik, hogy «mennyit hangoztattuk, hogy korábban katonai nemzet voltunk s később... lettünk jogász, fiskális nemzet», tehát «a változott viszonyokkal szemben a magyar faj lényeges tulajdonságai átalakultak».

Azonban a magyar nemzetben (fajban) mindenkor megvolt mind a katonai, mind a jogászai képesség. (Számos nagy embere egyformán katona és állam-szervező.) E tulajdonságok nélkül nemzeti állama 1000 évet ki nem birt volna. Itt sincs biológiai átalakulás a magyarság tulajdonságaiban, hanem a kétféle öröklött, fajtabeli tulajdonsága közül majd a katonai, majd a jogászai képességével igyekszik magát fenntartani aszerint, amint a változó idők által adott körülmények a nacionalizmus eszközeinek változtatására kényszerítik; azt mondhatnók, hogy öntudatlanul, a körülményekhez alkalmazkodó nacionalizmust, neonacionalizmust gyakorol.

A fajták vagy nemzetek javítása, tulajdonságaiknak nemesebbé tétele sohasem lehetséges a tulajdonságok megváltoztatása által, de lehetséges más úton, a nemes tulajdonságú egyedek szelekciója útján.

A természeti erők által okozott szelekción alapszik a magasabb társadalmi osztályok kialakulása is; a XIX. század első felének magyar parlamentjeiben azért látunk annyi kiválóságot, mert a törvényhatóságok követküldése a *tehetségek szelekcióját* eredményezte; minden törvényhatóság igyekezett legkülönb embereit az országgyűlésre küldeni részben a maga érdekében, részben azért, hogy a többi törvényhatóság felküldött tehetséges embereivel szemben szégyent ne valljon.

Ezeket a gondolatokat gr. Klebelsberg következő megállapításai váltották ki: a neonacionalizmusnak célja egyebek közt «a dolgozó, szerző, családjának helyzetét emelni és biztosítani igyekvő magyar ember pozitív alakját» megteremteni, *aki keveset beszél és szónokol, de annál többet dolgozik és alkot.*

Meggyőződésem, hogy «az aktív magyar embernek ez az új (?) típusa» az ország fennállása óta mindenkor megvolt; nem is tudnám elképzelni, hogy existálna tudjon nemzeti állam, amelyben hiány van vagy — mondjuk — állandóan hiány van ebben az embertípusban. Magánéletében családjával nem törődő, pazarló, kártyás, garázda, a közéletben szószátyár és demagóg, demagógiára hallgató egyénekből alakult társadalom évtizedekig is alig tudna egy államalakulatot fenntartani, nemhogy 1000 esztendeig — és ilyen 1000 esztendeig!

A gr. Klebelsberg által megkívánt embertípus nemcsak, hogy megvan a magyarságban, de ez a típus benne a túlnyomó. A hiba — és ez fajtabeli hiba — hogy inkább passzív és így visszavonuló, sőt zárkózott természeténél fogva nehezebben látható meg a handabandázó, követelőző, lármás, demagóg, saját érdekében «minden lében kanál» sokkal kisebb csoporttal szemben. Ez a, mondhatnám, arisztokratikus tartózkodás az oka, hogy végtelen szerencsétlenségünkre már régen, jóval a háború előtt bekövetkezett az, amitől gr. Klebelsberg csak a jövőt illetőleg fél, hogy «a nemzet értékes elemeinek egy — szerintem jóval nagyobb — része az új idők politikai módszereitől és elvadult tusáitól megundorodva távol tartja magát az aktív politikai élettől». Ennek bekövetkezését Tisza István már megjósolta az általános választójog vitáiban és politikai polémiáiban és jóslata immár be is teljesedett. Ezért a neonaciona-

lizmus egyik feladatának tartanám ezt a nemes, általában konzervatív, tanult és vezetésre hivatott magyar társadalmat meggyőzni arról, hogy passzivitásával felhagyni s a minden — nemcsak politikai — téren uralkodó «módszerek» és «elvadult tusák» ellenére a közéletben aktív részt venni nemzete iránt való kötelessége.

Ez annál fontosabb volna, mert aligha csalódom abban, hogy ennek a könnyen visszavonuló passzív magyar típusnak vannak egyébként a legértékesebb tulajdonságai a társadalmi osztályok minden rétegében. Ezek a csendben dolgozó, családjuknak élő, néha lassan vagyont is szerző magas ethikai érzésű egyének kerülnek minden feltűnést és nyilvánosságot. Gyakoriak köztük oly kiválóságok, kiknek minden nyilvános szereplés áldozat, melyet kötelesség-érzetből valamely ügy érdekében hoznak meg. Csak a legközelebbi történelmünkben is számos ilyen nagy magyart ismerünk, amint épen a tollamra jön, említtem meg Deákot, a politikust, aki a legnagyobb lelki tusák árán vállalkozik nagy szerepre; Görgeyt, a katonát, aki a legsúlyosabb váddal szemben csendes rezignációval hallgat igazságával; Aranyt, a költőt, akinek csaknem fizikai szenvedést okoz minden szereplés; Szinyei-Mersét, a művészt, aki, méltánylásra nem találva panasz nélkül, hosszú időre teljesen visszavonul; Högyest, a tudóst, akinek alig méltatott nagyszerű munkája a szemfüles Báránynak megszerzi a Nobel-díjat. Se szeri, se száma ezeknek a becsületes, passzív magyaroknak a nagyok és kicsinyek között egyaránt.

A jó magyar típus embereinek ez az egyéni passzivitása azonban aktivitássá alakul, ha megfelelő helyen megfelelő teret kapnak tehetségeik érvényesítésére, mert ezek egyúttal azok az emberek, akik a reájuk bízott feladatot a legnagyobb kötelesség- és teljes felelősséggérzettel, saját érdekük figyelembevételével nélkül szokták végrehajtani.

Miután ezeknek a faji vonásoknak megváltoztatása lehetetlen, a gr. Klebelsberg eszméjét úgy fejezném ki, hogy további feladata a neonacionalizmusnak az volna, hogy az arra hivatottak igyekezzenek felismerni, sőt esetleg felkutatni ezeket az önként előtérbe nem kívánczó értékeket és minden politikai és egyéb mellétekintet nélkül ezeket igyekezzenek megnyerni úgy közvetlen munkatársaiknak, mint minden más hatáskörük alá tartozó pozícióknak.

Ez volna az a *szelekció*, amely a sokat és sokra — mindenre — ajánlkozó, mindenhez értő, hangos elemeket ki tudná szorítani a közélet teréről, aminek kiegészítő része lenne a rettenetesen elburjándzott protekció kiirtása, mert fiatalságunknak és jövő nemzeti kialakulásunknak egyik legnagyobb szerencsétlensége az a demoralizáló meggyőződés, hogy nem az egyéni arravalóság, hanem az összeköttetések döntők alkalmazások elnyerésében.

Az arra való emberek szelektálása mellett feladata volna a neonacionalizmusnak a demagógia tömeghatásának ellensúlyozása. Minél műveltebbek a tömegek, annál kevésbé fogékonyak a demagógiára és a kultuszminiszter iskolapolitikája, «a magyar iskola, a magyar templom», már ezért is rendkívül értékesek a magyar jövő szempontjából annyival inkább, mert a demagógia azonnal megszűnik, ha megfelelő tömegreakció nélkül maradvá nem jövedelmező foglalkozás többé.

Minél műveltebb a társadalom, annál inkább fel tudja ismerni a csendes, visszavonult emberben rejlő, vásári dobszóval nem hirdetett valódi értékeket és annál inkább tartózkodik minden hangos reklámmal kürtölt ú. n. tehetségtől s óvakodva fogadja ezek ajánlkozásait, terveit, alkotásait s ezzel a társadalom maga is szelektálja minden foglalkozási ágban a vezető helyekre való egyéni-

ségeket, akiknek befolyása alatt az egész közélet belső értékében és formai megnyilatkozásában úgy változnék meg, hogy a fórumon csak az maradhatna, «aki keveset beszél és szónokol, de annál többet dolgozik és alkot».

Gr. Klebelsberg egyik közleménye szerint a nemzetiségi kérdés immár — a csonkaországban — tárgyalanná vált. Addig, míg az integer határok visszavételét, mint fő nemzeti célunkat fenntartjuk, aligha lehet a nemzetiségi kérdést tárgyalannak tekinteni. Igaz, hogy egyelőre ez a kérdés a defenzív állapotába került a demarkáción túl maradt magyarság megtartása végett. Ezt a magyarságot nem hagyhatjuk magára saját, igen hiányos védelmi eszközeivel még akkor sem, ha mai viszonyok közt igen keveset tehetünk is érdekükben. Ha pedig egyszer visszamegyünk, a kérdés újból egész teljességében előttünk fog állani, mint a védelem és hódítás problémája. Háború előtti legkiválóbb politikusaink is azon az állásponton voltak, hogy mi nem akarjuk a nemzetiségeket beolvasztani. Azonban ez politikai és nem természettudományi álláspont, amely nem számolt azzal, hogy zárt földrajzi egységeken élő fajták, nemzetek közt a fegyvertelen hódítás, a beolvasztás, állandó folyamat épen azért, mert a nacionalizmus aktív és motorikus erő. Az a nemzet, amely ily területen beolvasztani nem tud vagy nem akar, az beolvad. S miután mi nem akartunk beolvasztani, a körösvölgyi magyarság jóformán a szemeink előtt teljesen eloláhosodott. Ha visszamegyünk, ilyen eshetőségeknek meggyöngült fajtánkat nem tehetjük ki többé és ezért nem hiányozhat a neonacionalizmus problémái közül a nemzetiségi kérdés sem.

Nehéz végül elzárkózni az elől a kérdés elől, hogy egyáltalában van-e ma nálunk nacionalizmus? Lehet-e azt a nemzetet nacionalistának tartani, amelyik — hogy csak a legszembeötlőbbeket említsem — oly kevésre becsüli, oly kevésbé védi hagyományait, mint a mai magyarság, oly könnyen el tudja felejtetni, hogy kik voltak szerencsétlenségének okozói; amelyik eltűri, hogy nyelvét idegen faji lélekből származó formákkal tegyék tönkre, hogy majdnem egész szépirodalma nemcsak a magyar lélekkel teljesen ellentétes gondolatvilágot ábrázoljon, hanem minden cselekményében, beállításában a magyar nemzet tendenciózus gyalázásában merüljön ki; amelyik megtűri a legértéketelebb idegen bevándorlást az alatt, amíg értékes nemzeti elemei kivándorolni kénytelenek és ahol senki sem ütközik meg pl. azon, ha megtámadnak egy minisztert azért, mert nemzeti műkincseinknek az országból való kicsempészését kívánja meggátolni?

Nem tudom, új nacionalizmusra vagy inkább újra nacionalizmusra kell-e tanítani a mai magyarokat?

Rילוók Zsigmond.

Herczeg Ferenc két kis regénye. (A Lánszky-motor, A milói Vénusz karja.) Nem egyszer azt vetették szemére Herczeg Ferencnek, hogy tulságos tárgyilagossággal beszél el, mintha nemcsak lírailag, de erkölcsileg is közömbösen nézné regényhősei világát. Szóbanforgó két kis regénye ezzel szemben határozottan érezteti az író állásfoglalását csaknem az irányzatosságig. Maga a két történet úgy van kitalálva, hogy felelet legyen valamely kérdésre, megoldása legyen valamely problémának: felelet, megoldás az író javallása szerint. Bizonyos pesti frivol hölgyvilág, melyet

az író a maga diszkrét, de annál maróbb szatirájával, szinte egy fölényes bosszú kedvtelésével s a veséig ható hideg éleslátással állít elének változatos képviselőiben: már-már elsodor, már-már örvénybe kavarint egy-egy jobb sorsra érdemes nőt, naiv, de tisztességesnek indult feleséget; már-már előnt iszapjával egy-egy normális, józan, becsületes házastársi viszonyt, amikor egyszerre csak... közbelép az író s megmutatja, mi a teendő ilyenkor, ki és hogyan ránthatja vissza az esendő nőt, hol és mi a mentés, mi a váltás ára, mi a kötelesség. Mintha megelégette

volna az élet sajnos tapasztalatait, az ily frivol, csak élni, szórakozni tudó, egy komoly gondolatra nem képes, vagyos ledérség ragályát s áldozatainak gyámoltalan vakságát; mintha meg akarná hazudtolni, amit egyik alakja mond, hogy t. i. «a költészet, a művészet és a sajtó egyebet sem tesz, mint vonzó és érdekes világításba helyezi azt, amit te házasságtörésnek nevezsz»: Közbelép maga s egy erélyes *sic volo, sic jubeo*-val oly fordulatot ad a történetnek, hogy végre egyszer a becsületes ember is örülhessen rajta.

Mi hát a megoldás?

Az egyik esetben a férj, a csaknem mogorósságig férfias és következetes Lánszky, teremt rendet: «szarván fogja az ördögöt»; szántszándékkal anyagi romlásba zuhan, szegénységbe rántja családját magával; feláldozza legszebb ábrándjait, élete legideálisabb vágyát, célját, — mindegy, de megmenti feleségét s önmagát is a lelki haláltól s az ostoba tragikumtól. A szegénység, mely a nőt abból a léha világból legott kizárja, megteszi a magáét s végül is a fölemelkedés forrásává válik.

A másik esetben a nő, Várday Gyuláné, áll a talpára, — azaz, hogy esik térdre elébb, vezekel, alázkodik meg, zárja ki magát a világból, egy menházba szegődve el ápolónak, tanulva türelmet, lemondást, önfegyelmet, akaratot, józanságot s ezen az áron végül egykori nyugalmát és boldogságát is visszazerezve.

Azt mondtam, úgy van «kitalálva» a két történet. Helyesebben: csak a megoldás van úgy kitalálva. Maga a két történet összetétele, alakjai, milieu-i az élet tervszerűtlen, tendenciátlan valóságával hatnak reánk. Jeles emberismerő, éles eszű és szemű megfigyelő, precíz és szuggesztív jellemrajzoló művész munkája ez a két regény is. Meg sem tudnám mondani hamarjában, hány egyéni, eleven változatban láttam két kis regényében a pénzés frivósság mindkét nembeli típusát s az élet hétköznapi, átlagos típusaiból mint láttam egyre megnyerőbben vagy ellenszenvesebben kikelni egyszeri, senki máséhoz nem hasonlító jellemeket különösen a *A milói Vénusz karjában*. Csetkö papi, aki a beszámíthatatlanság- meg felesége, Klára asszony, aki a méltóság és önfeláldozó hűség álcája alatt rejtegeti igazi mivoltát; Várday Gyula, aki némi parlagias, hanyag és önző látszat ellenére kitűnő emberértő és igazi jó fiú; de apró-cseprő alakok is, mint a men-

helybéli vén utálatos, Blowitz vagy a *Lánszky-motor* ifj. Brenner Vilmosa: megannyi külön élet s elcseszett viláosság, ... bár korántsem oly elfogulatlan, ú. n. tárgyilagos vagy «szenvtelen» ábrázolat, mint amelyet Herczegnek szokás tulajdonítani.

Ki nem vette u. i. észre, hogy Herczegnél az a közönyösnek tetsző, feltűnést nem kereső közlés, az a nyomatéktalan megállapítás, az az indulat, páthosz, sőt kedély nélküli elbeszélő modor, az a fotografiai alanyiatlanság nem holmi passzív tükör, mely tehetetlenül kiszolgál minden belenzőt, hanem egyéni mérték, mely mindent a maga nyugodt változatlanságához viszonyít nagyságot és kicsinyiséget, épet és torzat, egyenest és félszeget, dagályt és ürességet, közönségest és kirívót, simplexet és bonyolultat, szépet és rútat, jót és rosszat, hegyet és völgyet: az élet egész nyugtalan sokszerűségét, emberi topográfiáját, — tisztán az által, hogy melléje áll. Nem lelkesedik, nem magasztal, nem kicsinyel, nem gúnyol, nem sír, nem nevet ki s mégis mindez érzelmeket és ítéleteket fölkelti bennünk, csupán azon különbség érzékeltetése által, mely állandó modorra (stílusa) és alkalmi tárgya között önként kiütözközik. Amit más író maga mond meg, értelem és kedély ítéleteit, itt az olvasó végzi el látszólag oly szabadon, mint kint az életben, valójában az író egyéniségének a mértékével.

S e mérték maga sem teljesen érzéketlen és merev. Ad egy-egy röpke jelt, kezdő irányítást. Nem is kell hangos szónoklat ahhoz, hogy felmagasztosuljak; nem kell hahota ahhoz, hogy példájára megmosolyogjak valakit; nem csúfolódás, hogy észrevegyem a félszegeget. Elég egy szokatlan gondolattársítás, egy szó, egy semmiség, mint a vízszintezőben a vízbeszorult levegőnek egy oldalt rezzenése ahhoz, hogy ferdeséget tolmácsoljon s rám ragassza a szatira hajlamát, a többit aztán magam is elvégzem. Ezt a szabadságot szereti s élvezi öntudatlanul Herczeg olvasója; mert nemcsak azt szeretjük (amint az esztétika tanítja), hogyha képzeletünket nem köti röghöz az író, hanem azt is, hogyha «magunktól» enged ítélkeznünk. Nem is gondolunk rá, hogy ennek egyik elemi feltétele az, hogy ő maga legalább is a különöc ítélkezéstől tartózkodjék.

Sokan pedig az ítélet ez úgy vélt szabadságából arra következtetnek (nagy elbiztokban), hogy az író közönyös.

Ezt azonban e két regény, mint előre bocsátottam, kerekben megcáfolja, hiszen még a maga nevében is mond ezúttal Herczeg egy-egy ítéletet, pl. hogy «Wilde Oszkárnak tökéletesen igaza volt, hogy Salomé a híres tánc után mindjárt agyonverette»; — meg máskor is, a háború óta különösen megerősödött erotikumról. Közönyösnek tehát nem mondhatni most már. Ha pedig valaki a már sablonossá vált *elegancia* szóval próbálná meghatározni stílusát, arra maga Herczeg megfelel, mikor Várday Gyulát egyebek közt ekként jellemzi: «Minden mozdulata a megfőkezett erő benyomását tette, ami, úgy látszik, a férj-elegancia netovábbja».

Ez a megfőkezett erő énged némi látszatszabadságot, de szab is irányt Herczeg modorában az olvasó egész állásfoglalásának, értelme s kedélye ítéleteinek.

Egyébként igen érdekes, magával ró-pító olvasmány s a Herczeg-féle szatirának is jellegzetes képviselői közé tartozik mindkét regény, bár egyik sem lép fel holmi nagyigényűség hókusz-pókuszaival. Vannak, akik valahányszor új regényt írnak, mindannyiszor «életük főművét» vélik megírni s ahhoz képest ajzzák fel hűrjaikat. Herczeg nem ismeri a nagy invocatiókat, nem a nagyharang-regényt, nem főművekkel dobálódzik, hanem élete művét gyarapítja s ma is oly szívesen olvassa mindenki, akár ezelőtt hűsz-harminc esztendővel. Az önuralom művésze ő ma is, de egyre jobban kitanulta, mint lehet a modor előkelő higgadságába az indulat villanyos áramából is többet-többel beletölteni. Szép, könnyű stílusa ezúttal szinte serceg az irónikus telítettségtől.

Nagyhegyi Kálmán.

Szép Budapest. Budapest minden igazi jó barátja örömmel és gyönyörűséggel olvashatja és tanulmányozhatja azt az érdekes könyvet, melyet Jeszenszky Sándor «*Szép Budapest*» címmel írott valamennyiünk büszkeségéről, a magyar fővárosról. A szerző joggal ajánlja művét a székesfőváros minden lakosának, mert csakugyan alig akadhat budapesti ember, akit ez a könyv ne érdekelne.

Jeszenszky könyve érdekli azokat, akik gondtalanul gyönyörködnek ennek a csodás fekvésű városnak páratlan szépségeiben, érdekli azokat, akik kíváncsiak arra, milyen magból nőtt ez a pompázó magyar fa, érdekli azokat, akiknek szívében fekszik fővárosunk jó-

vője, de talán legjobban kell hogy érdekelje azokat, akik azt szeretnék, hogy szép Budapest egyszersmind elégedett, boldog Budapest is legyen. Jeszenszky Sándor ugyanis nem éri meg azzal, hogy nagy kultúrájú kalauzként reámutogasson a dunaparti metropolis méltán megbámult szépségeire, nem akar csupán fölényes kritikát gyakorolni akkor, amikor megmutatja a hibákat is, hanem fáradságot nem kimélve nekilát, hogy ennek a nagy emberbolynak minden égető problémáját fölfejtgesse és bajainak orvoslására segítségül hívja a város minden barátját és polgárát.

Jeszenszky Sándor megtehetette volna, hogy mint annyian, oda áll valami nevezetes kilátó pontra és onnan dicsőhimnuszt zeng erről a csodás városról, ódákat költ szépségeiről és lendületes, színes mondatokkal behíjtélgi magát Budapest lelkes barátainak kedvébe. A szerző azonban többet akart és sokkal többet is tett ennél. Finom érzékkel szedte könyvének gyűjtőlépcséjébe Budapest minden nevezetes szépségét, megmagyarázta azokat, elmondta azt is, mint lehetett volna és lehetne még most is szebbé tenni ezt a mi féltett kincsünket, Budapestet: de azután leszállott a Gellérthegy kilátójáról, mely oly csábítóan kendőzi el Budapest hibáit, lesietett a városba, bejárta szinte minden utcáját, bement a sok, sok szürke budapesti házba és azoknak sötét, szűk szobáiból kihajolva is alaposan megnézte, tanulmányozta a mi Budapestünket.

Budapest problémáiról csak az írhat komoly könyvet, aki így jár el, mint Jeszenszky Sándor. A mi szemünkben épen az a legnagyobb értéke munkájának, hogy érezzük benne a lelkes elgondolkozást, hogy jóformán minden lapjának olvasásakor éreznünk kell, hogy a szerző egyformán szívében viseli Budapest minden rétegének a sorsát. Nemcsak apaloták, sugárutak, körutak, parkok és kilátók megvesztegető szépségeivel törődik, hanem azt szeretné, hogy jó és egészséges házakat építsenek ennek a városnak minden kis utcájában, hogy a város minden lakosának kijusson a fényből, melegből, tiszta, üde levegőből, hogy a jövő Budapestjének ne csak művészi útvonalakat, ragyogó palotákat tervezzenek, hanem hogy napról-napra rakosgassák lefelé azokat a pilléreket, amelyekre az új, elégedett, boldog és gazdag Budapestet kell a jövő nemzedéknek megépíteni.

Jeszenszky Sándor gazdaságos el-

külön kötetbe szedné azokat az eseteket és emlékeket, amelyek tárgyuknál fogva nem alkalmasak arra, hogy az ifjúság kezébe kerüljenek. Ezzel az új elrendezéssel csak növelheti komoly olvasói táborát, amit őszintén óhajtanánk, mert könyvei alkalmasak rá, hogy megszeretessék a mai közönyös magyarral a magyar multat s a magyar multon keresztül, a magyar jelent is. Hadd olvashassa egyes köteteit minden ifjú ember is, akikre ugyanazok a zivatáros napok várnak, amilyeneket őseink, sőt mi is átélünk s amelyeknek borúját lelkében viseli minden magyar ember.

Cs. B.

Sz. D. Szazónov: Végzetes évek.

Fordította **Gellért Hugó.** (Genius 1928.) Szazónov, a világháború orosz külügyminisztere, tulajdonképpen miniszteriségének történetét írja meg ebben a könyvben. Mivel pedig ennek az időnek (1909—1917) legnagyobb eseménye a világháború, a könyv középpontjába is az kerül. Ez a nagy esemény osztja fel a könyvet is három természetes részre, amelyek a háború előtti eseményeket, a háború kitörését és az orosz diplomácia mesterkedését a zsákmány biztosítására (a tengerszorosok kérdése) és végül az új helyzet mellett (Csehszlovákia) vagy ellen (Lengyelország, Besszarábia) való állásfoglalást ismertetik.

Szazónov hallgatagon két célt tűzött ki könyve elé. Elsősorban a háborúért való felelősséget igyekszik áthárítani a központi hatalmakra, különösen az Osztrák-Magyar Monarchiára. A másik célja saját külpolitikájának igazolása. A háborúért való felelősség végnélküli vitájára jellemző Szazónov állásfoglalása, aki Bécs harciasságában látja a háború főokát. Szerinte Berlin csak annyiban hibás, hogy nem mérsékelte a Monarchia falánk balkáni terveit. «Ki a hibás?» kérdésében tehát nemcsak a volt ellenfelek nem tudnak megegyezni, akik természetesen nagy szorgalommal kenik egymásra a háború ódiomát, hanem még az egyparton

levők is ellentmondanak egymásnak. Az angolok és franciák Németország imperializmusában látják a háború kútfejét, Szazónov meg az Osztrák-Magyar Monarchiában.

Aki Szazónov könyvéből őszinte vallomásokot, vagy Oroszország bukásának megokolását várja, csalódik. Szazónov művelt diplomata, de csak diplomata; egyáltalában nem történetíró, vagy gazdag lelkivilágú ember. Ebből a könyvből sem Oroszországot, sem Szazónovot nem ismeri meg az olvasó, csak a háború előtti nemzetközi diplomata észjárását. Könyvét diplomáciai tárgyalások töltik meg. Az orosz belpolitika is csak akkor vonja magára figyelmét, amikor a veszedelem már a küszöbön áll. 1916 és 1917 kormányválságairól és udvari intrikáiról beszél itt, amelyeknek tevékeny részese. Az orosz népet úgylátszik nem is ismeri. Csak az udvar és a дума tényezők az ő szemében. Szűk látókörére, merev szempontjára jellemző, hogy a bolsevizmus kitörésének okát hajlandó csak Stürmer kinevezésében látni. Ugyanígy nem ismeri Szazónov a német, francia vagy angol népet sem, csak a német, francia és angol diplomatákat.

Látókörét azonban nemcsak mestersege szűkíti meg, hanem elfogultsága is. Orosz politikai ellenfeleit is csak a legritkább esetben ismeri el (Scseglovitov), a központi hatalmak diplomatáit pedig sohasem. Minden ellenfele «tehetégtelen», vagy «léha» (Goremykin). Ilyen merev elfogultság mellett, a szerző ilyen nagyfokú önzése mellett, nehéz érdekes könyvet írni, ha a szerzőnek az egyénisége sem érdekes. Szazónov uniformisáról pedig a hosszas gyakorlat lekoptatta az egyéni színeket. Érzelmek nincsenek és diplomáciai jegyzékekben meg tárgyalásokban gondolkodik. Ha könyve mégis érdekes, azt annak köszönheti, hogy ezeket az eseményeket nem tudja egy beavatott sem úgy leírni, hogy unalmasak legyenek. Szazónov pedig beavatott volt.

Fábián István.

A Napkelet novellapályázata.

A Biráló Bizottság jelentése.

A Napkelet novellapályázatára januárban és februárban vitathatatlannul elsőrangú mű nem érkezett be.

Alapos pszichopatologiai tudást téboly felé imbolygó, álom-életté váltó ábrázolóerő a *Dolgozatosok, míg a mécserek ki nem alszik* című novella érdeme. A téveszmék zilált s mégis rendszeres fejlődése, a félművelt novella-hős pongyola nyelvén átlüktető kóros izgatottság, képek és helyzetek jól kiszámított kuszasága, a pontosan megvalósított kompozíció: fölényes művészre vall, bár tárgy és hang maszkyszerűsége mögött nehéz az egész író megpillantanunk. A novella közelebbi megismerésre sürget.

Nem ily meglepő, de biztos és nyugodt értékeket ígérő mű az *Aratósztrájk* című parasztörténet. Alakjai élnek, párbeszédei meggyőzők, levegője magyar. Regényrészletnek hat, nem annyira téma-befejezetlensége, mint novellában fölösleges epikai szélessége miatt.

Ezt a két novellát a díj odaitélésénél számbavesszük.

E kettőn kívül akadt néhány feltűnőbb hibát nem mutató, helytálló, de nem elég súlyos mű. A legjobb köztük: *István lelohad*, a harcterről hazakivánczó baka sokszor megírt történetének kedves s biztos ábrázoló erőről tanuskodó változata. Vérbeli író jelentéktelenebb munkájának tartjuk. *A nyúl* parasztravaszkodások eleven, spontánfolyó elbeszélése. Amit vállalt, megoldja, különös egyéni kvalitásokkal nem lep meg. *Kabók Ferenc esete*, anekdótaszerűvé kerekített, mulatságos elbeszélés; ügyes stilizta folyékony írása. Írója, ha a műfajt jobban megbecsüli, különbet is adhat. *Május* egy paraszt szerelem üdén megírt, tavaszlevegőjű története, némi kacérkodással az édeskés ál-népiesség felé. *A hazatérés* hangulatos írás, a képek gyors egymásba oldása, az emlékek spontán gomolygatása tehetségre vall. Különösebb egyéni színe nincs. Irredentás betétei kissé kirívóak.

Ezeket a novellákat, mint esetleg közölhetőket, a szerkesztő rendelkezésére bocsátottuk.

Figyelemreméltó, de nem kész írás: a *Kánikula*. Őszinte, helyenként meghökkenítő erejű lélekrajz. Leírásai eredetiek. Szigorúbb formaérzék korlátai közt tehetsége jobban érvényesülne. Más munkáját várjuk. *A város lelke* című novella leírásai erőteljesek és sokkal érdekesebbek, mint a közbeszótt történet. Sokat markoló célkitűzéssel ejti el anyagát. Tehetséges író munkája. *Téglásék esete* a sorsnyomorgatta, törvény labirintusába eltévelyedő magyar egyszerű keserű története. Megírásában rokonszenves közvetlenség és fölénytelen kertetgetés elegendnek. A *Cigányreceptor* könnyű fajsúlyú, de mulatságos, elevenen előadott történet. Megüti a napilapnovellák szintjét. *Kora tavasz* művelt ember kissé vontatott irodalomtörténeti miniatűrje. A korra jellemző részletek hajszolása elsikkasztja a mesét. A *Négyen a tűz körül* szimbólikus aláfestésű rajz. Jelentéktelen, de pontos s van néhány szerencsés mondata. A *Szövegkönyvben* a groteszkig fokozott, bátor elgondolású téma mögött ügyetlenül botorkál a

gyatra hangszerelő képesség. Az *Élni* írójában megvan a tehetség rá, hogy a lélek bodrozódásait megfigyelje, de petyhüdt fogalmazásmódja, konvencionális hasonlatai elerőtlenítik. Bizonyos fajta talentumot mutató dilettáns-írás. A *Lázalom* lázas asszociációk érdekes, de önmagában keveset mondó felsorakoztatása. *Gerőék még sem mennek el* kedves és elég jól megírt történet, de az elmélyülésre kínálkozó helyzeteket nem használja ki. Semper idem jellegű szerző *Zöld Marcija*, ha nem is sodró humorú, de elég mulatságosan megírt jellemzés, a *Hulló csillagok* is hangulatos, de egyikből sem kerekedik novella: írásművészete is közepes. A *Hazátlanak* novellává fakított regénytéma. Vázlatnak tűnik fel, helyenként figyelemreméltó. A *pozsonyi pap* nagy koncepciójú, elég jól felépített történelmi novella, iskolás tragikai maggal. Báthory Gábor mások által pompásan feldolgozott korához semmit sem ad hozzá. A hang áltörténelmisége, a jellemzés érdektelensége, naív elírások szorítják a jó átlag alá.

Még gyengébbek a *Svihákok* szerzőjének a novellái. Szaggatottsága s a keresett zavarosság élvezhetetlenné teszi itt-ott üdén fölvetett színeit. Az *Ébredés* kedves történetecske. Nemcsak témája, de eszközei is egész igénytelenek. Az *Anyaföld* jól indul, de a második rész üres frázisai nagyon is könnyen oldják föl az expozíció ölmos hangulatát. *Embernyom a hóban* jól gördül, nagy kompozíciójú novella, de tehetséget nem mutat. Alakjai ernyedten fölvészoltak, sablonosak, hangvitelében sok van abból a csepegtetett idealizmusból, amely az életet nem ismerő fellengősség irodalmi szignatúrája. *Habott van a jaluban* semmitmondó rajzocska, némi realiztikus érzékkel. A *Bosszú* kurta-furcsa írás. Temperamentuma nagyobb novellában talán jobban érvényesülne. A *nyírfák hegedőse* hazug életérzés zománcával csillogó közepesen megírt valószínűtlenség. *Temesvár utolsó napjai* a régi történelmi novellastilus ma már ifjúsági lapokból is kiszoruló epigonja. *Teneai Apolló* stb. esztéta hajlandóságú ember gyengén megírt kultúranekdótái. Jelentékeny műveltség s a férfikorba átmentett gyermeknaivitás sugárzik belőlük. Íróasztalfiókba kívánczoló műkedvelő vázlatok. *Szent Margit asszony hívsége*, némi ízléssel megírt, semmiféle kiválóságot sem mutató igénytelenség. A *pojón* groteszk befejezése ellenére sem eredeti. Szellemessége olcsó, előadása érdektelen. Kis színdarabja eleve-nebb, talán igaz is, de igénytelenségével nagyon lebecsüli a pályázatot. A *Lejtőn* sablonos történet. Prózája közvetít, de nem szuggerál. *Száraz virágok* elég kedves és nagyon jelentéktelen stílusgyakorlat. A *vén színész* novellának tárgytalan, portrénak szintelen, a régi színészet apológiájának frázisos. Folyamatos, bár kissé terjengős írás. A *világszép asszony* szíve valószínűtlen, végtelenbe nyúló história, szellemtelen csattanóval. *Hóban jellegű karcolatok* banálishan lekerekített semmiségek. Kisebb ötletírásokban talán beválna, tehetséget nem mutat. *Vihar* szerencsésen megmarkolt téma, művészietlen kivitel. A dialógusok hangja s a kellemetlenül moralizáló beállítás bosszantó. *Hyacinthus* türhetetlen ál-érzelmessége hálátlan témája, bágyadt írásmodora sem nyomhat el néhány művészin csillogó vonást. Az *öreg Lex* halálának agyatlan témájából semmit sem hoz ki a hamisan érzelmes, gyöngé íráskészség. *Halál virágai és Vallomás* fejletlen ízlés megnyilatkozásai, témája érdekesség hajhászása ellenére is érdektelen, hangjában fiatalos, őszinte hév érződik. A *Séták* nem novellák, de hangulatosságuk érvényesülhetne igazi novellákban is, különösen, ha nem elegendő önképzőkörös álemelkedettséggel. *Őszi erdő* fejletlen életszemléletű ember terjengős írása, ami jó benne, nagyon is könnyen fölismerhető reminiszcencia. Stílusa is éretlen: sablon-frázisok közt néhány költőre árulkodó metafora.

Egész érdektelen: a *Tíz év múlva*. Zavaros, s a hasonló jellegű versek-

nél sokkal rosszabb a *Megbocsátok*. Az Aranymadár a mult századbeli aljromanticizmus furcsa relikviája. *Ökörvölgy* ötlet, amely nem ér meg egy novellát. *Bűn, bűnhődés*, kenetessége sem mentheti semmi-voltát. *Egoich* jelíges írások, hálátlan szimbolizmusú zavaros apróságok. *Esti virág a Balaton partján*, málnaszörp irodalom, fölösleges és érdektelen bonyodalmacskával. A *Jehérgalamb*, együgyű önképzőkörös történetecske. *Alkonyi sugarak*. Cifrálkodó stílusú, intellektuális jellegű kifejezéseket hajszoló, érdektelen történet. A *Rabmadár* nélküly szerencsés sora eltűnik az áfinomság ünneplőjébe öltöztetett banalitások közt. A befejezése hallatlan ízléstelensége minden kritikai jóindulatot arculcsap. *Nincs más vigasz*, téma és hang naiv. A jelenetek nem is kerekednek logikus történetté. Semmiféle írásötletet sem mutat. A *vadorzó*, olcsó ötletre épített semmiség. Az *instancia* hálás témájával a kezdetleges íráskész-zségű író semmire sem ment.

Simon András, csodálatosan fejletlen életszemléletet tükröző novella. *A király hívei*, csak a Suet utánzó rémtörténetek korában lehetett volna végigolvasni. *Ünnepeljünk*, akták hangján előadott gyermekes valószínűtlenség. *A kis bojtár*, kezdetleges kísérlet. *Dejanira*, a legolcsóbb mozifilm-téma, szinte paródiának ható, finomkodó nyelven előadva. *Emberek a rögök közt*, pletykázú primitív fecsegés. *Kellermann Károly naplója* nem tartozik reánk. *Pusztai idill*, nem érdemli meg a papírt. *Az első családás*, hihetetlenül felhígított semmiség, igazi fájdalom lehet mögötte; íróféle nincs. *Selyem ruhácska*, még a gyermekujságok is több leleményt kívánnak gyermektörténeteiktől.

Színházi szemle.

Robert E. Sherwood vígjátéka, az Amerikában olyan nagy sikert elért *Hannibal*, nálunk a Vígszínház előadásában csúfosan megbukott. A bukás oka nem a színészek játékában vagy a rendezésben keresendő, hanem a darab zavarosságában és együgyűségében.

A zavarosság a vígjáték felemás tónusában mutatkozik. Az első felvonás valami Shaw-féle történelmi torzképnek indul, persze Shaw szellemessége nélkül. Az első felvonás szatirája után a szerző a másodikban egyszerre csak komolykodó hangnembe csap át, hogy a darab legvégén megint valami bágyadt gúnyolódással próbálja álmos nézőit felderíteni.

E stílus-zavarnál csak a mondanivaló együgyűsége nagyobb. A darabban ugyanis a szerző egy hihetetlen átalakulást akar bemutatni, azt, hogy miképpen lesz Hannibalból pacifista és antimilitarista. (Ez indokolná aztán azt is, hogy miért nem vonul be Rómába, noha már a város kapuinál ütött táborn.) Szóval a világhistoria egyik legnagyobb hadvezére egyszerre csak háborúellenessé válik! Ennek a rendkívüli metamorfózisnak elhithetőségéhez legalább olyan drámaírói lángelme volna szükséges, mint aminő hadvezérnek Hannibal volt. Sherwood úr azonban, sajnos,

a drámaírodalomnak még csak Prusiasa sem lehet. Jellemző erre a kicsinyes nézőpontú íróra, hogy e nagy embernek lelki átalakítását egy olyan jelentéktelen kis nővel (Fabius Maximusnak Rómából hozzá lopózó kacér feleségével) akarja elvégeztetni, akivel e lángelméjű hadvezér alkalmasint szóba sem állana.

A darabnak ez alkati hibáit azonban talán még megbocsátaná a nagyközönség, ha azt, amit lát és hall, a szerző érdekesen tudta volna előadni. A mese azonban vánszorgóan halad előre, a párbeszédetek gyilkolóan unalmasak. Ez ellen azután hiába minden küzdelem: hiába a Vígszínház fényes kiállításai és hiába a jobb feladatokra érdemes művészek erőlködése.

Nagy kérdés most már, hogy mi magyarázza e gyöngé kis műnek oceanontúli sikerét. Az amerikai közönség előtt a maga esztétikai parvenű voltán és naivságán kívül alkalmasint közrejártott az is, hogy a római és karthagói impériumok e sorsdöntő mérkőzésének szatirikus rajzában érezhetett itt-ott bizonyos célzásokat a maga birodalmának világhatalmi törekvéseire. Szóval a *Hannibal* odaát alkalmasint afféle kulcsvígjátéknak hatott. Ezek a célzások azonban minálunk a levegőbe puffantak s közönségünk csak a darab művészetlen csupaszságát érezte.

Európától Amerika művészi tekintetben igen-igen messze van. Hannibal is mindenestre nagyobb sikerrel kelt át valaha az Alpokon, mint most az óceánon.

*

A Nemzeti Színház méltán tartotta kötelességének, hogy kamara-színpadán az Ibsen-centenárium idején ciklust rendezzen a nagy norvég író műveiből. Az előadásra került művek legnagyobb részét állandó műsordarabjai a színháznak, csak kettő van közülük, amelyik már régebbi idő óta nem került színre.

Egyik a *Rosmersholm*, melynek még Ambrus Zoltán igazgatása idején volt a bemutatója. A régi szereplők közül csak Ódry Árpádot és Gál Gyulát láttuk viszont. Ódry Árpádról (Rosmer) úgy éreztük, hogy játékképe csak gazdagodott a lefolyt évek alatt. Rosmerjének fővonásául valami naiv bizalmat, valami lelki tisztaságot juttatott meg. Méltán, hiszen egyébként nem igen volna érthető, hogy egyéniségével meg tudja nemesíteni West Rebekát. Második felvonásbeli szótalan magánjelenetében, amikor a multtal szemben gyanú ébred fel benne, csodálatosan kifejező arcmozgása ismét teljes erejével érvényesült. Ábrázolása csak a darab végső jeleneteiben mutatott némi zavaros idegességet.

West Rebekát — Márkus Emilia egykori szerepét — Tasnády Ilona játszotta. Az volt a benyomásunk, hogy elődjénél jobban megértette a szerepet, de lágyabb és szelidebb egyénisége nem mindig keltette azt az illúziót, amit ez alak megkíván. Játékának egyikét nagyon igaz vonását azonban hagy soroljuk fel. Első felvonásbeli szemjátéka, amivel Kroll beszéde alatt Rosmert szuggesztíven figyelni, éreztett valamit abból a kormányzó hatalomból, amit e férfira gyakorolt. Második felvonásbeli felsikoltása, amikor Rosmer megkéri a kezét, igen megkapott: a boldogságnak és a fájdalom megdöbbenésnek erőteljes szintézise volt. Harmadik felvonásbeli játékából kiemelkedtek azok a mozzanatok, amikor egy-egy pillanatra (Krollal való kettős, majd Krollal és Rosmerrel való hármas jelenetében) megjátszotta a régi Rebekát is: a szilajt, a nyerszet, a szinte közönségeset. Ez a kitünő színésznő, ha e szerepének egész alapötletét is keményebben tudná edzeni, igen jó West Rebeka lehetne.

Kroll szerepében Gál Gyula a maga

nagy mesterségtudásával és részletező modorával ismét a genreszerű vonásokat játszotta meg a legkülönbben, a lélek nagyobb mélységeiből fakadó kitérései azonban itt is kissé banálisnak hatottak. — Brendel Ulrikkal. Csontos Gyula először kapott Ibsen-szerepet. Elődjének, Somlay Arturnak kissé száraz és fantáziátlan alakításával szemben az ellenkező véletlebe esett. Nagyon is rikító színeket használt s különösen az első felvonásban annyira züllött embert mutatott be, az alkoholista vonásokat annyira aláhúzta (egyre kereste a szavakat és megmegtántorodott), hogy így teljességgel nem érthető Rosmernek és Rebekának az a szinte példavevő elismerése, amivel Brendel Ulrik szavait fogadják. Ez a jeles művész kelletlenül jobban hozzá látszik szokni a *Külváros-* és a *Trojka*-beli szerepeinek élénk színehez. — Mortensgardot, a cinikus szerkesztőt, Pethes Imre egykori szerepét, Palágyi játszotta: külsőségeiben kitűnően, de kár volt annyi komikus árnyalatot vegyíteni játékába. Elődje egyszerűbb eszközökkel nyomottabb kedélyűnek ábrázolta ez alakot. Palágyi érdekesebb volt, Pethes mélyebb és igazabb.

Szerettük volna, ha a rendezés a darabot méltóbb színpadi keretbe állította volna. A díszletek nagyon is kemények, darabosak voltak. Ha valahol, ebben a darabban fontos a színpadi milió, hiszen itt a színhely a maga atmoszférájával szinte velejátszója a történetnek. Már a mű címe is erre utal.

*

A másik Ibsen darab, amely régen nem szerepelt a Nemzeti Színház műsorán, a *John Gabriel Borkman*. Ezt a bámulatos felépítésű színművet pár évvel ezelőtt a Vígszínház színpadán láttuk.

A két színház előadása közti különbség első pillantásra mezbeszökő volt. Míg a Vígszínház a maga lendületnélküli realizmusával alig mutatott be egyebet, mint egy bankigazgató történetét, addig a Nemzeti Színház a szavak mögé is világított s az egyes mozzanatok és motívumok alatt megérezteté Borkman történetének súlyát, jelentőségét és szimbólumát.

Ez előadásnak a *Rosmersholm*-mal szemben is megvolt az az előnye, hogy a színpadi képek a maguk levegősségével, hangulatával életszerűen festették alá a színészek játékát.

A címszerepben Ódry Árpád elsőrangú alakítást nyújtott. Már megjelenése is tökéletesen borkmani volt. Öszbecsavarodó bozontos haj, dús szakáll, élesen árnyékolt szemek. Járása határozott s előredüllesztett mellével szinte peckes. Hangja kemény és parancsoló. Tágrányított tekintete majdnem szuggesztív volna, ha nem látnók benne fel-felvillanni a rögeszme makacosságát. Legmagasabbra az utolsó jelenet pathoszában emelkedett, de ne maradjon említés nélkül II. felv.-beli játékának egy finom részletmozzanata sem. Mikor az öreg Foldal megjelenése előtt a készítőkörben vizsgálja magát, nemcsak azt fejezi ki, amit az író akart, hanem még egyebet is. Nemcsak az érte jövő és bűnbánó pénzügyi tekintélyek előtt akarja magát rendbeszedni, hanem haját a tükörben jobbról-balról hosszan nézegetve, egyúttal öszülése fölött is bosszankodik. A tükröt ingerülten dobja íróasztalára s mikor aztán a következő jelenetben Foldalal beszélgetve az idő múlásáról kerül szó, újra a tükör felé pillant. Mennyire hangsúlyozva van így az a hosszú, meddő várakozás, amit szobájában felés alá járva elfecsérelt!

Borkmanné szerepében Vizvári Mária kissé szokatlan jelenségnek hatott. Játéka mindamellett becsületes művészi munka volt. Aczél Ilona, mint Renheim Ella jól megütötte a szerepe alaphangját, de kissé egyhangú volt. Nem volna szabad ilyen hosszú szerepet ennyire egy húron játszani végig. Rózahegyi Foldal szerepében csupa szív, Uray eleven és meggyőző Erhard volt, Fűzes Anna mint Wiltonné illuziót keltett.

Krónikáiról hűséggel az előadásnak még egy mozzanatát akarjuk megemlíteni. Mikor a harmadik felvonásban Erhard visszautasítja anyja, apja és nagynénje hívását, s azt mondja, hogy ő nem dolgozni akar, hanem boldogságot keresni, az előadáson a szövegből pár sor kimaradt. A darab magyar rendezője finoman megérezte, hogy ma már itt-ott még a nagyszerű technikájú Ibsen sejtető modora is kelle-ténél magyarazóbb; Borkmanné és vele együtt a közönség ma már hamarabb megérti a szerző szándékát, (hogy t. i. Wiltonnéról van szó) mint a nagy norvég író egykori publikuma. Milyen tanulságos ez a közönség felfogóképességének gyorsulására

és a színpadi technika fejlődésére vonatkozólag! Galamb Sándor.

Művészeti szemle.

A Balatoni Társaság kiállítása.

A Nemzeti Szalon termeiben harmadik kiállítását rendezte most a Balatoni Társaság.

A mi gyönyörű tavunk mindig nagy vonzóerőt gyakorolt a magyar festőkre. Az igazi, művészi magyar tájkép szinte ott született meg a Balaton partján. Mészöly zseniális ecsetje új világot tárt ott föl s azóta alig akadt jelentősebb tájfestőnk, akinek palettáján meg ne jelent volna a balatoni ég és víz csodálatos színözöne. A legszínesebb magyar hajnalok és alkonyatok nábobi skálája, a japános rajzú gyönyörű hegykeret minden időben meg fogja bűvölni a magyar festők képzeletét. Ezt a kincsés témabányát sohasem lehet kellőleg kimeríteni. Mindig lehet új, érdekes balatoni tájképet festeni!

A mostani kiállítás nem sok olyan képet mutat, amely újat is tud mondani a Balatonról. Láttunk sok derekas, jóra való munkát, de a tárlat zöme közepes, vagy ezen a szinten is alulmaradó műtárgyból áll. Ezen azonban nem lehet csodálkozni. A Balaton örök szépségei nem a ciklusos tárlatok határ-idejére jelennek meg, hanem olykor-olykor nyílnak egy-egy ragyogó virággá a magyar festők palettáin. Nem minden évben egyformán édes a badacsonyi must sem s a balatoni színálmok is ritkán teljesülnek maradandó művészi szépséggé. A Balatoni Társaság azonban hivatást teljesít, mikor ezekkel a visszatérő kiállításokkal állandóan ébrentartja festőink érdeklődését a Balatonnal szemben.

A mostani tárlaton igen jó, bensőséges képekkel szerepelnek: *Csánky Dénes, Czencz János, Déry Béla, Edvi Illés Aladár, Emőd Aurél, Góth Móric, Z. Hadzsy Olga, Haranghy Jenő, Kató Kálmán, Kováts József, Kövesdy Géza, Krimvald Cézár, M. Kisfaludy Mária és Wallerhausen Zsigmond.* Kedves balatoni hangulatot magyarázó illusztrációkat állított ki *Róna Emy.*

Láttunk néhány érdekes, kedves és tetszetős balatoni villattervet is. Ezek között kiemelkedik *Sothár Zsigmond* egy nagyon szép munkája.

Mariay Ödön.

A Szépművészeti Múzeum Dürer-kiállítás.

A művész halálának négyszázéves fordulójára.

Egy gyűjtemény olyan, mint egy eleven élet. Emberek alkotják és emberek formálják. A vele való foglalkozás növeli nagyra és gyűjtők szerelme érleli. Ha elhanyagolják vagy sérelem éri, elsorvad, de magában hordja a megifjodás, a mindig újra megszépülés titkos erejét. Mert az emberek, kik-től sorsa függ, elmulnak és fölváltják egymást, de a gyűjtemény túléli a nemzedékeket.

A Szépművészeti Múzeum Dürer-gyűjtemény kezdetei óta sok viszonytagságon ment át s élete örömmel és csapással teli. Metszetgyűjteményünk alapját még Esterházy (Fényes) Miklós herceg (1714—1790) vetette meg, már ő vásárolt a bécsi Artaria-cégtől metszeteket. Noha e metszetek lajstroma nem ismeretes, több mint valószínű, hogy voltak közöttük már Dürer-lapok is. A nagy méretekben való továbbfejlesztés Fényes Miklós unokájára, Miklós hercegre (1765—1833) várt. Mióta 1794-ben uralkodó herceggé lett, lelkes energiával és áldozatkészséggel látott hozzá a képtár, metszet- és rajzgyűjtemény nagyarányú fejlesztéséhez. Hogy mennyi meleg érzéssel, arra leginkább fényt vet egyik levele, melyben egy kép megvételét sürgetve azt írja: «senza la quale mi pare non poter vivere». (Úgy érzem, nélküle élnem lehetetlen.) Metszetgyűjteménye számára nagy gyűjteményeket vásárol meg a maguk egészében, melyek azonban még csak rendszeretlenül összehordott anyagot képeznek, míg Joseph Fischer rézmetsző képtári és metszetgyűjteményi igazgatóvá való kinevezése 1804-ben meg nem történik. Ettől fogva kezdődik a gyűjtemény rendszeres és minden irányba való kiépítése. Munkájának gyors eredménye, hogy az alig egy évtized alatt Bécs legkiválóbb kollekciói közé emelkedett. 50.000 metszetről és 3500 rajzból állott.

E fényes korszakra azonban másik következett. Csapás csapásra jött. Fischer 1822-ben meghalt. Ezzel s az anyagi viszonyok rosszabbodásával függött össze, hogy a gyűjtemény komoly gyarapodása ettől fogva úgyszólván megszűnt. 1833-ban Miklós herceg is meghalt s utódja, Pál herceg, nem tudta gyarapítani a gyűjteményt. Ellenkezőleg. Az ő idejét szomorú ese-

mény tette emlékezetessé. 1855-ben Joseph Altenkopf bécsi festőt nevezte ki a képtár- és metszetgyűjtemény új őrévé. Választása a képzelhető legszerencsétlenebb volt. Egy év múlva Dunkel hercegi titkár Artaria bécsi üzletében meglátta egy metszeten a félig kivakart Esterházy-bélyegzőt. A rögtön megejtett revízió alapjául az 1834-iki leltár szolgált, melyben ma is megvannak a régi jelzések. Némely helyen csak kérdőjelek állnak, ha azonban sorozatokról van szó, ezt olvaszuk: «19 Bl. fehlen», «12 Bl. fehlen». A Dürer-féle sorozat a leltár szerint elsőrangú volt. Ebből 51 rézmetszetet s a fametszetekből, melyek kevésbé értékesek, 27 darabot lopott el Altenkopf. Az eltűnt lapok egyenként való felsorolása meddő és hosszadalmas volna, csak a legfontosabbakat emelem ki: Ádám és Éva, a rézmetszetű passzió a maga egészében, Szent Eustachius, A féltékenység, A tengeri szörny, A Melankólia, A nagy Fortuna, A lovas, a halál és az ördög, Melanchton, Erasmus Rotterdams, Albrecht von Brandenburg arcképeit ábrázoló rézmetszetek és Mária életének fametszetsorozata kallódott el. Az elvesztett anyagban óriási kincs rejtelt, mert Düreren kívül Rembrandt, Meckenem, Schongauer stb. nagyszerű sorozatai is hasonló sorsra jutottak. Mindezen Altenkopf egy semmiséget adott túl. Vizsgálat következett s a tettes háromévi börtönt kapott, de a lapok természetesen nem kerültek meg soha. A kivételesen szép gyűjtemény, mely a legjobb európai gyűjteményekkel vetekedett, közepes jelentéktelenné vált. Mélyebbre már alig sülyedhetett s ekkor lassan kezdődött az emelkedés. 1870-ben a gyűjtemény — a képtárral együtt — a magyar állam tulajdonába ment át. Miklós herceg (1817—1894) nemes áldozatkészséggel a külföldi ajánlatok feléért engedte át gyűjteményét a nemzetnek.

Az újjászervezéshez Pulszky Károly fogott hozzá a 90-es években. Nevezetesebb szerzeményei közül való a Tékozló fiú, Szent Jeromos a cellában, Melanchton arcképe, Erasmus Rotterdams és több szép fametszet.

Pulszky nagy erőfeszítése még mindig kevés volt. Hisz a gyűjtemény e fontosabb részeit, ismét nagy áldozatok árán, úgyszólván a semmiből kellett újra felépíteni.

1901-ben váratlanul nagy adomány érte a grafikai osztályt. Delhaes István festőművész, ki magyarrá vált

belga családból származott, az államra hagyta összes műkincseit. Az örökség legnagyobb része a múzeum grafikai osztályára esett: 14.433 metszet és 2683 rajz. Ebben a nagyrészt gyűjteményben éppen Dürer kevésbé volt ugyan képviselve, de azért nevezetes gyarapodás volt Mária életének néhány darabja s a kis fametszet-passzióknak teljes sorozata.

A rendszeres kiegészítés azután 1900-ban történt meg, mikor thurzóbányai dr. Ellischer Gyula, az akadémiai Goethe-szoba nagylelkű adományozója, három évtizeden át összegyűjtött, egész Dürer- és Rembrandt-gyűjteményét önköltségen áron vételre ajánlotta fel az államnak. Lehetségessé vált tehát a múzeumban hiányzó lapok egyszerre való megszerzése. Ekkor került újra a gyűjteménybe Ádám és Éva pompás lapja, a Madonna a tücsökkel, Szent Eustachius, a féltékenység, A tengeri szörny, a Melankólia, a Nagy Fortuna, a Négy boszorkány, a Nagy ló, A lovag, halál és ördög és számos más. A gyűjtemény megint európai nivóra emelkedett, különösen, ami a rézmetszet-gyűjteményt illeti; komoly hiányok már csak a fametszetek sorában mutatkoztak.

Meller Simon, ki 1910-ben lett a grafikai osztály igazgatója, a XIX. századi francia nagy mesterek munkáinak megszerzésén kívül legfőképpen a Dürer-féle fametszetek kiegészítésére törekedett. A legjobb külföldi aukción megszerzte Mária életének néhány remek próbanyomatát, Miksa császár diadalkocsijának első levonatait és még számos kitűnő lapot. A szerzemények 1911-től 1914-ig rendszeresen folytak.

Ekkor kitört a nagy háború. Minden vásárlás egyszerre megszűnt. A háború alatt egyetlen lapot szerezhetünk, a Krisztust az Olajfák-hegyén ábrázoló fametszet próbanyomatát a nagy passzióból. Azóta semmit. S hogy mily helyes volt a gyűjtésnek ez az iránya, mutatja az, hogy Dürer-sorozatunkról, mely mai állapotában egyébként ismét múzeumunk egyik főbűszke-sége, még ma is fájdalom hiánynak érezzük azt, mely a fametszetekben mutatkozik. Mária élete, de főleg a Nagy passzió és az Apokalipszis még mindig nincsenek méltóan képviselve. Mindenik lap megvan ugyan, de sok, közülök csak késői és nem próbalvonatokban, pedig a rossz levonat csak a formákat adja, a művész lelkét

csak a jó levonatokban találjuk meg s a lap szépségéről csak azokból nyerünk fogalmat.

De mindezek csak muló bajok. A gyűjtemény vár türelmesen, mert életében nem számítanak az évek s még az évtizedek is összezsugorodnak.

Hoffmann Edith.

Zenei szemle.

Az Operaház csaknem minden hónapban újdonasgot ad. Most (március 31.) két egyfelvonásos operát mutatott be. Az egyik a *Holtak szigete* című lírai dalmű; a másik a *Pásztoróra* című vígopera. Az elsőt egy Bécsben élő magyarországi komponista, Zádor Dezső írta; a másodikat Maurice Ravel, az újkor francia muzsika egyik legnagyobb neve.

Zádor Böcklin híres festményéhez, «A holtak szigete»-hez kapcsolta operája tárgyát. Böcklin festményén (a színpad háttéré) szürke gránitsziklák toronymagasságnyra nyúlnak ki az örvénydúlla mélyből. Antik márványlépcső s néhány ciprusfa enyhíti komorságát. Fojtó hangulat ül az élettelen falakon. Azt mondja a legenda, hogy régen a tenger haragjának áldozatait ezen a bús szigeten temették el.

Egy festő a szigettel szembenfekvő partról le akarja festeni a misztikus sziklavár sötét hangulatát. Munkája közben megismerkedik egy öreg halással, annak gyönyörű leányával s a völegénnyel, egy fiatal halással. A leány beleszeret a festőbe, a völegény féltékenykedik. A festő, hogy képe hangulatát jobban megrögzíthesse, rettetenes viharban átmege a holtak szigetére. A leány utána. De a vihar áldozata lesz. A festő karjaiban hal meg a holtak szigetén.

Ebből a vázból alkalmas operalibrettőt lehetett volna írni. Képekkel kapcsolatban több szép zenei kompozíciót ismerünk. De Zwerenz Károly György (bécsi operettszövegíró) az opera librettistája: gyenge tollú író. Unalmas, hosszadalmas.

Ugyanez a hibája a zeneszerzőnek. Operát írt anélkül, hogy zeneköltő volna. Partitúrája jól hangszerelt, zárt formákban dolgozó, néhol lendületesre kelő — szokványos operazene. Melodikája csenevész, színtelen és kifejező erő nélküli. Ilyen kevés invencióval csak zeneszerző lehet valaki, de zeneköltő — soha...

Ravel: *Pásztoróra*-ja (L'heure espagnole) nem valami erkölcsnemesítő

mű, de mulattató vígopera. Súlypontja a szövegben van, melyet a zeneköltő pasztellszínű partitúrája ötletesen élénkít. A librettót *Franc Nohant*, egy francia poéta írta. Úgyes színpadi érzékre valló munka.

Egy régi világbeli (spanyolországi történet) órásmester kikapós feleségéről, három gavallérjáról és a felszarvazott férjről szól.

Ravel a Debussy és D'Indy stílusának kiegyeztetésére törekedő muzikus. Izgató kóták finom zenei szövötmestere. Zeneje nem követelőző, de hangulatot tud teremteni. Ravel azt vallja, hogy az értelem zenei századában az opera fontosabbik eleme a szöveg. A Racine deklamációjához igazodó Lully-féle recitativók modern hagyományosa, aki csaknem annyira tiszteli a szöveget, mint Debussy. Vezérkönyve színes, érdekes recitativótömeg, melyet elsődleges zenei elemek nem akasztanak meg, tehát a régimódi operaélvezők bosszúságára nem is tartkítanak. Élni engedi a szöveget a zene folyamában s csak mikor már mindent elmondott, a partitúra végén, muzikál szabadon abban a zseniális kvintettben, mely a történet erkölcsi, jobban mondva erkölcs nélküli tanulságát foglalja egybe.

Az előadás elég jó volt, a rendezés (*Márkus László* munkája) kitűnő.

Papp Viktor.

A nemzetközi film és a nemzeti lélek.

Alig három évtized múlt el, hogy fölfedezték a *mozgófényképezést* és máris bebizonyosodott, hogy a filmnek nagyobb a jelentősége az emberiség egyetemes kultúrtörténetében, mint például a *könyvnyomtatás* fölfedezésének. A könyvnyomtatás az emberi gondolatok elvont jelekkel való kifejezésének általános elterjedését hozta és ez a technika névű maga legmélyebb sajátosságainak képére és hasonlóságára formálta át századok szellemi arcát. A film azonban nemcsak egy új technikai vívmány, hanem teljesen új, eddig soha nem létezett *művészet*; egy új organum a kiapadhatatlan emberi szellem újértelmű önrevelálására, amely kifejeződés eddig hiányzott a művészi megnyilatkozások hierarchiájából. Tudjuk jól, hogy a *vizuális* szemlélet a legerősebb az *akusztikális* mellett az emberről, konkrét jellege miatt a legáltalánosabb erejű és talán ez magyarázza a film példátlan elterjedtségét a nagy tömegeknél. A film térhódításáról szóló statisztika beszé-

des adatai mögött rejlő tanulságot nem szabad lebecsülnünk, mert a mozi népszerűsége annyit jelent, hogy évszázadok szellemi fejlődését döntően befolyásoló új nagyhatalom ragadta magához az uralmat a szemek és a lelkek felett. A film ledöntötte a korlátokat a világrések között, egyformán szól a fehér és színesbőrű emberek szeméhez, hatása tehát egyelőre beláthatatlan és ha egyes filmszínészek és filmszínésznők példátlan népszerűségére gondolunk csupán, mely a földkerekség minden városának transzparensein felragyogtatja neveiket, hinnünk kell a film nemzetekfölöttiségének mágikus erejében.

A mozgófényképet nem kell lefordítani, mindenki megérti fajokra, nemzetekre való tekintet nélkül — ez a gondolat vezeti ma a gyárosokat, amikor olyan filmeket akarnak készíteni, amelyek egyformán megfelel az északi és déli, keleti és nyugati ember esztétikai ízlésének, hogy egy-egy nagy film előállításának horribilis költségei megtérüljenek. Ezen a ponton találkozott össze a felfedezés céljainál fogva internacionális film a lélkében internacionális zsidósággal és erre a kapcsolatra a felbonthatatlanság pecsétjét nyomta az a körülmény, hogy a film ma még nem elsősorban művészi alkotás, hanem kereskedelem, üzlet. Így valóban sikerült pár esztendő alatt a mozgófényképezés művészi lehetőségeibe vetett hitet alaposan megtépnézni, a nagytömegek addig ponyvaregények olvasásában kiélt hajlamaikat a mozi felé irányítva, a filmet a primitív lelkek szellemi befogadóképességének zsákutcájába juttatni.

A szorgalmas mozilátogató azt tapasztalhatja azonban, hogy a mindennütt egyforma nagy tömegeket kielégítő átlag filmprodukciók mellett szemben azok a filmalkotások jelentenek egy-egy lépés előrehaladást a mozi történelmi útján, amelyeknek életre hívói nem a nemzetközi piacra gondolva alkották meg művüket, hanem önmagukba mélyedve, saját művészi mondanivalóiknak akartak filmszerű kifejezést adni. Elég ezekből a filmekből pár métert lepergetve látni, hogy azonnal megérezzük, ez svéd, német, orosz vagy francia rendező műve... Nem a témából, nem is a szereplők fiziognómiájából, de a film egész *stílusából* cseng ki ez a nemzetegyeni hang. A film, mint mesekonceptió mindig valamit hirdet: az *amerikai* Amerikát

a maga életideáljaival, sajátos etikájával, világnézetével; a «siker» evangéliumát prédikálva a férfinek mondván — légy erős!... a nőnek — légy szép!... ha a másik férfi és a másik nő elé akarsz kerülni az életnek nevezett hajzában. Az orosz film expliciten a mai Oroszország életprogramját, a bolsevizmust hirdeti, a francia a kispolgári életseményt és Napoleont és így tovább...

A lényeges azonban nem ez, hanem a programhirdetés módja! Az amerikai ízlés csupán szép emberpéldányokat tűr meg vezetőszerepekben a vásznon és csak epizódisták lehetnek jellegzetesek; a képek megvilágítása egyenletes, nem látjuk a fény és árnyék hangulatteremtő harcát, mely a német filmek fotografiai szépségeinek legtöbb forrása; a kiállítás primitíven romantikus és túlszűfoltan pompás. Az orosz film mindennek legtokéletesebb ellenpólusa: a képek riportszerűen fotografáltak, a beállítás keresetlenül közvetlen, színészek helyett — akik még véletlenül sem szépek, hanem mindig jellemalakok — szeretik laikusok gép elé állítását, hogy minél szuggesztívebb realizmusa legyen a jeleneteknek. Egyesek helyett csoportok vagy személytelen tömegek játsszák a történetet, csak a jelenetek egymásrakövetkezésének ritmusában és virtuóz egymáshoz fűzésében jelentkeznek a rendező tendenciái. Az orosz filmek kivétel nélkül valamiféle *mágikus realizmus* stílusának jegyében fogantattak. A francia film reprezentatív rendezője, Abel Gance, par excellence *impreszionista*: fátyolos blendébezáras, mint a figyelemkoncentráció eszköze; egymásbaolvadó, lassuló, gyorsuló képritmusa alkalmazása, szimultán történések szimbolikus megérzékítése mind az ő leleményéből fakadtak. A tiszta *impreszionista* filmnek tipikus példája volt az ideai szezonban bemutatott *Napoleon*-filmje. A német rendezők a stilizáló díszletek alkalmazását és a feliratokat többé-kevésbé kiküszöbölő filmszerű szcenáriumokat hoztak, mint egyetemes értékeit a film fejlődésének. *Murnau* «*Virradat*»-a tipikus példája volt alig *húszra* redukált felirataival, lélektanilag és külsőségeiben egyformán szigorúan megkomponált történéseivel, csak a lényegeset hangsúlyozó, minden sallangos jelenetet elejtő vonalvezetésével, tökéletes hangulatokat teremtő világítási effektusaival, a német filmstílusnak, mely a

«*Nibelungok*»-ban és a «*Faust*»-ban is kimagasló értékeket adott. És így minden — filmgyártás terén jelentősen működő — *nemzet lelke* rá van fotografálva egész esztétikai világszemléletével a perforált celluloidszalagra, ha azt egy igazi művészrendező irányítása mellett forgatták a gépben. A magyar filmek, ha meg akar születni, nem a *külföldet* kell utánoznia — rosszul, mint a Filmalap eddig gyártott két filmjénél láttuk — hanem úgy, mint egykor *Lechner* az építészetben megkísérelte a semmiből megteremteni a magyar építészeti stílust; a magyar lélek vizuális szemléletének karakteréből kell levezetni a *magyar film külön stílusát*.

Nemzetközi filmről beszélni tehát paradoxon, mert ez a leginternacionálisabb emberi megnyilatkozás is a *nemzeti lélek* talajából szívja a táplálót, életadó nedveket. A vázolt tények egyben bizonyítékaik annak, hogy a filmben megvan minden művészet legmélyebb sajátsága, a nemzeti jelleg, ami biztató ígért arra, hogy eljön az idő, amikor filmet alkotni elsősorban *művészi* tett lesz és csak másodsorban üzlet, kereskedelem. *Németh Antal*.

Magyar folyóiratszemle.

Ravasz László beszédéből, amellyel a Protestáns Irodalmi Társaság tudományos, irodalmi és művészeti osztályának alakuló ülését megnyitotta (*Protestáns Szemle*, április):

«— ez a vállalkozás arra van hivatva, hogy a magyar protestáns gondolat szellemtörténeti alkotásait, annak lényegét, szellemi alkatát vizsgálja és jobban megismerje és az igazság és a szépség nagy csodatételeiben kinyilvánítsa. Mi a magyar protestánsizmus szellemének művelői és képviselői vagyunk.»

«Rámutatok továbbá arra, hogy a magyar protestáns szellem multjának búvárlása szintén olyan feladat, amelyet helyettünk senki sem végezhet el, s amelynek méltó elvégzéséért egyedül mi vagyunk felelősek.»

«A mi szempontunkból nem kívánatos az sem, hogy valaki egyszerűen elfogadja mindazt, amit a protestánsizmus valaha jelentett. Szükséges tehát a kellő tájékozódás, az új meg új kritikai leszámolás, az álláspont revideálása és pontos megmutatása annak, hogy mit tart ma is élőnek belőle és mi a multnak emléke?»

Pukánszky Béla: A százéves magyar irodalomtudomány (*Széphalom, március—április*):

«— meggyőződésünk, ... hogy irodalomtudományunk fejlődésére nem mindig s nem elsősorban az összefoglaló, szintetikus művek voltak ösztönző hatással.»

«Valamely irodalomtörténeti rendszerezés értékét igen nagy mértékben az dönti el, hogy a mindenkori abszolút anyagismeretekhez viszonyítva milyen gazdag szemléleti anyagot ölel fel, hogy mennyivel teljesebben foglalja össze elődeinél valamely népi vagy faji egység szellemi megnyilatkozásait.»

«— irodalomtörténetíróink Toldy Ferenc irodalomszemléletének különösen azokat a sajátosságait ápolták tovább előszeretettel, amelyek korának aktív irodalmi életéből folyó adottságok voltak: a szépirodalomnak s az esztétika értékelésnek túlságos és szinte minden egyebet kirekesztő hangsúlyozását.»

«— Heinrich Gusztávot a magyar filológia megteremtőjének és eddig legnagyobb hatású művelőjének kell tartanunk. Útmutatásai a világirodalmi kapcsolatok feltárására megszámlálhatatlan részlettanulmányt termeltek.»

«Bleyer Jakab felismerte s állandóan hangsúlyozta a forrástanulmányok általános, kultúrtörténeti célját. E magasabb cél szempontjából az esztétikailag legjelentéktelenebb munkák is teljes figyelmet érdemelnek... Ily módon a magyar irodalomtörténet szemléleti anyagába is hatalmas új jelenségkomplexumok kerültek.»

Padányi Gulyás Jenő: A magyar építőművészet útja (*Magyar Szemle, március*):

«A szecesszió mozgalma nekünk arra volt jó, hogy ráébredjünk művészeti kultúránk fájdalmas hiányára, arra, hogy nekünk nincs nemzeti építőstílusunk.»

Népművészetünk s a székelyek művészete: ez volt egész harci fegyverzetünk. Úgy akarták ezzel a felszereléssel a másfélezeréves európai kultúrának nálunk is meggyökeresedett hagyományait megdönteni (a háború előtti negyedszázadban), mint ahogy őseink támadták meg — egykori hagyomány szerint, Velencét — lóhátról!»

«A magyar stílust keresők azonban nemcsak a székely népművészetet valótlátták építészetünk egyetlen kútforrásának. Volt egy ember, akinek céljai

és munkássága talán még jellemzőbb az egész kor hangulatára: Lechner Ödön... Számára a magyar stílus merőben esztétikai probléma... Az idő eljárt s ma sincs építész, aki ott tudná folytatni, ahol Lechner Ödön elhagyta.»

«A magyar építőművészet problémája hármias: van egy történeti, egy esztétikai és egy gyakorlati oldala. Bár-melyik vonatkozásban hagyjuk is a kérdést megoldatlanul, a magyar építőművészet ügye ennek végzetesen kárát vallja.»

«Azóta ráébredtünk építészeti hagyományaink értékének tudatára, s azon törekvések, melyek egyrészt a felvidéki renaissance, másrészt a magyar barokk, végül legújabbban a közel-múlt empire és klasszicizáló stílus emlékeit tették vizsgálat tárgyává, kiegészítve a magyar középkor feltárásának szorgos munkájával, új lendületet adtak a magyar építőművészettörténeti kutatásnak.»

«A magyar építőművészet gyakorlati problémája pedig egyrészt építőművészeti közvélemény kialakulását sürgeti, másrészt azt, hogy a magyar építőművészek a történeti és esztétikai szemlélődésen túl állandó nexusban lehessenek a magyar élet különböző konkrét feladataival.»

Hankiss János: Jókai Mór és egy francia anekdotakincs (*Irodalomtörténet, 1—2. szám*):

«A «motivumvándorlás válságának korát éljük. Ami ezelőtt tizenöt évvel a pozitívista irodalomtörténetírás egyik leglényegesebb, mert legkézzelfoghatóbb eredményének látszott: a tárgyi hatások megállapítása ma kénytelen szerényebb helytel meglegedni az irodalomtudomány nagyszámú feladatai között... Ma az ellenkező végtel evez a közvélemény: írók és kritikusok gyakran tiltakoznak jobb ügyhöz méltó buzgósággal olyan megállapítások ellen, amelyek pedig teljes tapintatossággal csak «olvasmányi emlékekről», a «levegőben lévő irodalmi motívumok és eszmék» öntudatlan átvételéről» mernek beszélni.»

«Az irodalmi hatások megállapítása pedig mégis — minden divattól függetlenül nélkülözhetetlen... Még többre fogjuk értékelni a hatáskutatás munkáját, ha egyszer mindenkorra leszögezzük azt a tényt, hogy lélektan szempontból nincs különbség az író számára a «természet» és a már meglévő irodalmi anyag között.»

h. g.

Lisznyai Kálmán báránylehői. Mikor 1857-ben az ifjú császár másodszer bejárta a meghódolt «koronatartományt», a hivatalos Budapesti Hirlap május 5-i számában, vastag papiroson, aranynyomású keretben egy «Költői üdvözlés» jelent meg névtelenül, mely hihetetlenül lapos fellengéssel magasztalja a szép császárnét, a *birodalom* angyalát, az ifjú császárt, a birodalom atyját s felettük a nép szeretetének *báránylehőjét* repülteti óvó és sérthetetlen tündérpalástként.

Budapest fölött, titkos búvlelül
Egy gyönyörű báránylehő repül . . .

nem is egyszer, hanem hatszor. Akkoriban úgy tudták, Arany is írja Tompának, hogy ezt a báránylehős verset Lisznyai Kálmán írta, miután ő, t. i. Arany, elhárította magától ezt a «megtisztelő» megbízást, pedig aranyakat csörgettek előtte. Én nem mertem, nem bírtam elhinni, hogy ez a nagyon-magyar, hazaszeretetét szerteengő, vele városról-városra házról verselő írta ezt a *báránylehőt*. S mégis így van. Angyal Dávid a Falk—Kecskeméthy-féle levelezést tartalmazó kötet bevezető tanulmányában (1926, 217—218. l.) írja, hogy ötven forintért «akadt egy walesi bárd, aki bírta mondani, hogy éljen Eduárd». Levélbeli megkeresésemre pedig lekötelező szíveséggel meg is küldte Lisznyai Kálmán nyugtáját a Költői üdvözlésért kapott pénzről: Ungarische Landes Gouvernemental Akten. 1858. Fasc. 437, mely a császári körút számadásait tartalmazza; ma ez az iratcsomó az Országos Levéltárban van. Mi bírta rá Lisznyait, hogy így megtagadja nyíltan és hangosan hirdetés hazaszeretetét, szilárd jellemét s több efféle, nem tudjuk. Annyit tudunk, hogy az örökös pénzzavarban szenvedő költő akkor-tájban beteg is volt, talán ez is hozzájárult titkos meghódolásához; Kuthy Lajos legalább nyíltan lett Bachuszárrá, ki is közösfítették s kimondták rá, hogy meghalt. Arany pedig megírta a Walesi bárdokat, melyben így felel az öt megkörnyékező császári

kegynek: «Neved, ki diccsel ejtené, nem él oly walesi bárd!» — A Budapesti Hirlapnak az a kötete és ünnepi száma a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Egy példányát láttam a M. T. Akadémia régi hirlapgyűjteményében.
Tolnai Vilmos.

Magyar glóbus. A mult század negyvenes éveinek elején egy magyar ember beállított Bécsben a Grabenen lévő egyetemi könyvkereskedésbe ezzel a kéréssel: «Gében zí mir glóbusz von Ungárn!» A könyvkereskedés alkalmazottai összenéztek és összemosolyogtak s mosolygott az egész Graben, mosolyogtak a Naschmarkt kofái s a Burg zsandárai, mosolygott talán még szegény Ferdinánd császár is, kinek nagyon elkeserítette az életét az a sok aláírás. Hogyne! A magyar partikulárizmusnak legújabb virága hajtott ki ebben a mondásban. A magyar nem akar boldogulni a császári sas szárnyainak árnyékában; neki külön magyar király, magyar alkotmány, magyar szabadság — s íme már külön *magyar glóbus* is kell! Hát nem mosolyogni való-e ez? Az augsburgi Allgemeine Zeitung, melyet bécsi sugalmazások miatt sohasem lehetett nagy magyar barátsággal vádolni, világá kürtölte ezt a legújabb magyar hőbortot s így Germániának valamennyi királysága, nagy és kis hercegsége, őgrófsága s egyéb országocskája, melyekben egy-egy «serenissimus» uralkodott, tudomást szerzett róla s épúgy mosolygott rajta, mint a császárváros a Kahlenberg alatt. A *magyar glóbus*-nak ilyen való felfogása annyira köztudattá vált, hogy mikor a világ legnagyobb közmondás- és szólásgyűjteményének szerkesztője, K. F. W. Nander, öt óriás kötetben kiadta a Deutsches Sprichwörter Lexikont (1867—1880), belevette az *Extra Hungariam non est vita* szállóigét is (IV. köt. 1429. l.) ezzel a megjegyzéssel: «A korlátolt felfogás álláspontja ez, amelyet az az egyszeri magyar tanúsított, aki egy könyvkereskedésben *magyar glóbus*t (Globus von Ungarn) követelt». — De valami való magjának

csak kell lennie a dolognak! Van is. Élt a múlt században egy *Nagy Károly* nevű matematikus, chemikus, astronomus s egyéb mindentudó, aki élete nagy részét Bécsben, Párizsban, Brüsszelben, Londonban töltötte, az Egyesült-Államokat is bejárta, sőt ott polgárjogot is kapott; személyesen ismerte korának legtöbb szakbeli tudósát, de politikai kiválóságát is Jakson amerikai elnöktől Metternich hercegig. Itthon különösen az 1832—36-iki országgyűlés vezérferfiival érintkezett s a haladás eszméinek harcosa volt, de sem Széchenyihez, sem Kossuthhoz nem csatlakozott. Korának politikai életét egy 1841-ben, névtelenül megjelent *Daguerrotyp* című könyvben tette gúnyos bírálat tárgyává. Egy ideig gróf Károlyi Lajos pénzügyi tanácsosa volt, majd ugyanilyen minőségben gróf Batthyány Kázmér belső bizalmas embere lett, akinek hatása alatt a teljeszen külföldi nevelésben részesült főúr rajongó magyarrá vált, mint honvéd sikerrel verekedett a szabadságharcban, Kossuth április 14-iki minisztériumában külügyi tárcát vállalt, Világos után kibujdosott s Párizsban halt meg. Vagyonát és birtokait Bach elkoboztatta, sőt Széchenyi döblingi iratai szerint abban is gyanús, hogy ebben az állammentő művelésben magáról sem feledkezett meg. Elég az hozzá, Nagy Károlynak támadt az a gondolata, hogy a külföldről behozott földgömböket magyar készítésű és szövegű földgömbbel kiszorítja a magyar iskolából. E célra Lukács Dániellel, a bécsi cs. kir. felsőbb tűzériskola tanárával szövetekezett s 1840-ben csakugyan meg is jelent az «Első magyar földteke», mégpedig Bécsben. A költségeket a lelkes Batthyány Kázmér viselte, aki a négyszáz példány legtöbbször szétosztogatta hazai iskolák, intézetek és tudósok, valamint ismerősei közt. Kereskedésbe aránylag kevés kerülhetett s ilyet kért az a bizonyos magyar a bécsi könyvkereskedésben. Az már aztán bécsi—augzburgi kajánság volt, hogy az *Ungarischer Globust Globus von Ungarn*-ra ferdítette, ami nem ugyanazt jelenti. Említésre méltó, hogy ugyancsak Nagy Károly az ő előbb említett *Daguerrotyp* című könyvének borítékrajzára nagy földgömböt rajzolatott, melyen kardosan, atillánsan, nagy forgós kucsmában hatalmas bajszú magyar ül s irgalmatlanul hosszú pipából (vulgo: longissima) fumigálja a világot. Valószínű, hogy e rajzzal Nagy Károly az augzburgi Allgemeine

Zeitungra is céloz, amellyel magyarfaló irányzata es ferdítő hazudozásai miatt állandó tollharcban állott. Ez a kép aztán később sokszor ismétlődik; például Jókai az 1865-i Üstökös-Album első kötetének címlapjára téteti; a második kötet 45. lapján a pipáló magyar balkezeében tartja a magyar glóbuszt. Legújabbban a csehek ezt, úgy látszik, megirigyelhették s valamint címerünk balmezejét: a hármashalmon álló kettős keresztet saját címerük számára «kisajátították», úgy a magyar glóbuszt is «magukévá tették» s 1920 elején egyik nagyobb bankjegyükre «cseh glóbuszt» rajzoltak. Ezt az eljárást tudtommal németül úgy nevezik, hogy «Böhmische Zirkel».

Azt azonban bizonyára kevesen tudják, hogy valóban van egy *magyar glóbus*, melyen nincs más ország, mint Magyarország s hogy ez a glóbus az ország fővárosában áll, mint nyilvános emlék. Ez pedig a Himfy-emlék, vagy ahogy a maga idejében nevezték, a Himfy-lant, melyet a magyar hölgyek állítottak Kisfaludy Sándor tiszteletére. Régebben a Nemzeti Múzeum könyvtára külső folyosóján állott; 1903 óta a Múzeum kertjének múzeumutcai felén látható. (Képe a Vasárnapi Ujság 1903, 645. lapján.) Kőtalapzaton ércgömb, rajta semmi egyéb, mint Magyarország térképének fővonalai; a gömbön lantot tartó, kiterjesztett szárnyú sas; a kőtalapzaton Kisfaludy Sándor doborművű arcképe, farkába harapó kígyóval bekerítve, mint az örökkévalóság jelképe; alatta felirat: «Himfy Lant. Készítették Kisfaludy Sándor Emlékeül Magyar- és Erdélyország Leányai 1848.» Az ma már alig állapítható meg, vajjon ez a Kisfaludy-glóbusz szándékosan ábrázolja a magyar glóbuszt vagy csak pusztá véletlenből olyan.

A *magyar glóbus* azonban azóta szállóigévé lett. Legtöbbször tréfásan vagy gúnyosan idézik a korlátolt nemzeti rajongásunk jellemzésére; annak az érzésnek, mely hazáján kívül nem ismer, nem akar ismerni mást. De idézik ezt a szállóigét komolyan is, érteve rajta egész Magyarországot minden jóval és rosszal, mi benne található. S így is kell felfognunk. Igenis van *magyar glóbus*, melynek megvan a saját talaja és levegője, saját verőfénye és felhője. Akinek lénye nem benne gyökeredzik, annak idegen a lelke, az világpolgár, aki mindenütt jól érzi magát, de ép ezért sehol sincs otthon. Sajátságos,

hogy sokan nagyjaink közül, akik a magyar glóbus megteremtésén fáradtak, gyakran ép külföldön találják meg magyar szívüket, mikor a haladás, a kényelem, a pompa között fölmerül lelki szemük előtt az elmaradt, műveletlen, lelkiekben és anyagiakban szűkölködő kis ország, forró köny szökik szemükbe és Széchenyivel mondják: «Szegény kis hazám, csúnyácska vagy, de azért mégis szívemből szeretlek». Az ő szeretetük cselekvő, munkás szeretet, mely verejtékével újra elfoglalja az őseknek véren szerzett földét. Ebből a szeretetből fakad az a legmagyarabb latin mondás is: «Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est vita!» (Magyarországon kívül nincsen élet, ha van is élet, nem olyan élet), mely nem — mint régebben hitték — a XVIII. századi, saját zsírjába fulladó magyar parlagi kurjantása, hanem Mátyás ragyogó korának egy késő sugára. Más körülmények közt, más eszközökkel újra felvarázsolni ezt a kort, ezen a talajon új, sajátos és gazdag életet teremteni a jelen s a jövő feladata, hogy ne gúnyképen emlegessek előttünk a *magyar glóbus* s újra büszkén idézhessük: «Extra Hungariam non est vita!»

Van-e még valahol, egy vidéki iskola szertárának zugában talán, a Nagy Károly-féle glóbusból egy példány, nem tudom. Ha előkerülne csak egy is, nagy megbecsüléssel és áhitattal a nemzet ereklyéi közé kellene tenni.

Tolnai Vilmos.

Levélminta mintaférjeknek. Jókai Mór nagyszámú fennmaradt levele közt igen kevés akad olyan, mely meghittebb adalékokat szolgáltatna írója magán-életéhez. Azonfelül az ismeretes levelek majd mind a kiegyezés utáni évekből valók. Két okból is figyelemreméltók tehát alább közzétett sorai, miket az abszolutizmus derekán intézett feleségéhez, ki akkor vidéki vendégszereplésen aratta a tragikai babérokat, a háztartás nem csekély gondjait a buzgó és gondos férjre testálva.

A módfelett kedves férji beszámoló így hangzik:

Pest, 1859 Sept. 6.

Kedves jó Rózáim.

Én már hála Istennek annyira magamhoz jöttem, hogy Szombaton, vagy Hétfőn útnak indulhatok Váradra, ahonnan Csütörtökön ismét vissza kell jönnöm a lap miatt; de az nyugtalanít, hogy te nem írsz. Olyan könnyen voltál öltözve s éjszaka rossz idő volt; kérlek, tudósíts, hogy vagy? Csak egy pár sort írj; de rögtön.

Vályék itt vannak, holnap mennek haza. A zongora tetszett nekik, az árában megnyugodtak.

Tegnap én magam főztem be cukorba tíz üveg barackot; mire hazajössz, mind érett lesz a többi; már nem tudom, jó lesz-e, amit én csináltam?

A két fejéket megleltem már, a sváhegyen hagytam, majd csak magammal viszem el, a minap két másikat küldtem utánad, azt hittem, ezek azok.

Isten áldjon meg; tudósíts, hogy vagy, addig is ezerszer csókollak

szerető Móricod.

A levél címzése a következő:

T. c. Jókai Mórné asszonyságnak tisztelettel.

A nemzeti színháznál

N. Várad.

A szövegben sok kommentálnivaló nem akad. A «lap», mely miatt Jókainak vissza kell térnie: az Üstökös. Vályék, kiknek a zongorát eladta: Vály Ferenc pápai ref. főiskolai tanár, tanítóképzőintézeti igazgató s neje, Jókai Eszter, Mór testvérnénje. Laborfalvy Róza váradi vendégházi kártyáról az egyidejű nagyváradai újságból megtudhatjuk, hogy Tóth Kálmán *Két királyné* című történelmi drámájában játszott nagy sikerrel, tisztelői ezüstkoszorúval is meglepték. (A «két fejék» tehát királynői fejre volt szánva.) De annak azután már nincs módunkban utána járni, vajjon volt-e hasonló sikere Móricnak, a szorgalmas férjnek is — a tíz üveg barackdunsztossal?...

R—r.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; főmunkatársa: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.